

28609
94
ЛЕВ ЯСІНЧУК

50
літ
РІДНОЇ
ШКОЛИ

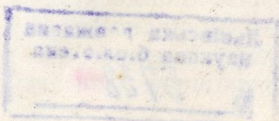
1911

1875

1922

06
10
ЛЕВ ЯСІНЧУК

50 ЛІТ
РІДНОЇ ШКОЛИ
1881—1931

.....
НАКЛАДОМ ТОВАРИСТВА „РІДНА ШКОЛА“, ЛЬВІВ — РИНОК 10.

дописати Р

ЖУРНАЛ БЗД
БІОЛОГІЧЕСЬКА НАУКА

ТІП 05

НПОЯШ ІОНДІЯ

1891-1881

Львівська державна
наукова бібліотека
5738

УМОВИНИ НАРОДЖЕННЯ „РІДНОЇ ШКОЛИ“.

„Хіба режуть воли, як ясла повні“.

Проминули й забулися часи французької революції. Полиняли її прапори з гаслом про право людини. Народи стали надалі державним інвентарем. Щойно в р. 1848 немов від землетрусу пройшла крізь Європу хвиля, з якої зродилася: в о л я.

Немов весняний легіт овів народи Австрії, розбуджуючи в них живіші почування. Тоді-то прокинулася з вікового сну й та частина українського народу, що споконвіку осіла на галицькій землі Данила й Осмомисла та виявила непереможну силу до життя. Не вважаючи на віки неволі, не вважаючи на рабське закріпощення, пробудилася нараз в тій частині народу свідомість окремішності від народів польського та московського, а з нею непохитне змагання до самостійності своєї землі (домагання поділу Галичини на українську й польську) і до Соборности*).

Огнене слово Шевченкового Генія, що доходило з України, розбуджувало приспаного народнього духа, а щира, проста й огріта правдивою любовю до рідного народу невеличка спадщина Маркіяна Шашкевича зміцнювала свідомість і почуття одноцільності цілого українського народу. Ведені національним інстинктом, а може й спираючися на історичних фактах, боролися тодішні Українці в особах своїх провідних людей за пра-

*) „Ми Русини галицькі належимо до великого руского народу, котрий одним говорить язиком і 15 міліонів числить, з котрого пільтора міліона землю галицьку замешкує“. (З відозви „Ради народної рускої“ до руского народу. „Зоря Галицька“ з 1848 року ч. 1).

во до життя як найкраще вміли, згідно з можливостями сього часу. Верхи українського народу, його шляхта, надихавшись у чужих школах чужої культури, вже майже в цілості перейшли в табір Поляків, які або не признавали України (Руси), або на словах будували спільну „вітчину“, а ділом намагалися здійснювати ту саму ідею, що й тепер — убити в українському народі всякі прояви національної окремішності. Одинокa українська інтелігентніша верства, духовенство, для розвитку якої ще цесарева Марія Тереса призначила в 1774 р. 14 місць у віденському Barbareum, а цесар Йосиф II. ще 1783 р. оснував у Львові духовну семінарію з „руською“ викладовою мовою, проявляла замітну живучість. Хоча народня українська маса давала інколи зворушливі докази боротьби за свою школу, нерідко утримувала її своїми власними силами, здебільша коротала свій вік безпросвітно у рабській панщині. Яснішим проблизком національного почуття було освітнє „Перемиське Товариство священиків“ основане за єпископа Михайла Левицького (пізнішого львівського митрополита й кардинала) 20. січня 1816 р., а його статут, у латинській мові, мав також постанову у шкільній справі про видавництво шкільних і повчаючих книжок для народу. Одначе — через польську інтригу це товариство не розвинулося*). Простолюддя держалося рідної мови більше по законі безвладности, з неохоти до всяких новин. І звідкиж могло в нього взятися зацікавлення, хоч би й для своїх найближчих справ?

Перед прилученням Галичини до Австрії не було правильних шкіл по селах. Тільки в деяких місцевостях учили читати із старих підручників, псалтиря та інших церковних книг.

Відколи прилучили Галичину до Австрії, а шкільництво почала організувати цесарева Марія Тереса та цесар Йосиф II., повставали школи й в Галичині, по містах, містечках, а навіть селах, де була парохія, або бодай церква. За Йосифа II. ввели навіть обовязок шкіль-

*) Пор.: І. Франко — „Нарис історії українсько-руської літератури“, Львів, 1910, стор. 83; д-р Кость Левицький — „Історія політичної думки галицьких Українців“, ч. 1, стор. 63—65; Михайло Возняк — „Як пробудилося українське народне життя в Галичині за Австрії“, Львів, 1924, стор. 35.

ного навчання. В 1786 признали українську („руську“) мову мовою „краєвою“. Та всеж таки тої мови вчили тільки декуди. Вправді на домагання тодішньої „рускої“ ерархії, щоб у Галичині вчилися діти в „тривіальних“ і головних школах української мови, ціс. кор. губерніяльний уряд рішив дня 6. II. 1792, що українські діти мають учитися двічі в тиждень по українськи читати й писати, але в школах учили їх мертвої церковно-славянської грамоти, а шкільні надзирателі, якими були по селах „мандатори“, здебільша ворожо настроєні до освіти, відстрашували дітей від науки поширюючи чутку, що „вчені“ діти підуть до війська. Ще гірше підупала освіта, коли 15. вересня в р. 1812 скасували шкільний примус. Тоді церковно-славянської грамоти вчили лише деякі священники й дяки по хатах, або в захристії. Був час, коли під чужим впливом українській мові не признавали в школі прав самостійної мови, коли її вважали неосвіченою, якою майже нічого поважного не пишуть; ще й казали, що „руське нарічє мало кому відоме“.

Був час, коли губерніяльна рада під впливом латинського архиєпископа примаса Анквича та латинського каноніка Минасевича дораджувала, щоб український нарід учився в польській мові, та щоб не заводили серед нього сепаратизму; піддавали думку, щоб Українці перевели церковні книги на польську мову або друкували їх латинськими буквами, коли хотять, щоб їхні діти вміли ті книги читати (1816—17). А все-ж таки внаслідок мужної постави митрополита Михайла Левицького, а головно крилошанина Івана Могильницького цісарське письмо з 22. травня 1818 дозволяє, щоби побіч польської викладової мови українська (гр. кат.) молодь вчилася не тільки релігії в рідній мові, але щоби взагалі мала спромогу навчитися української мови. Що більше: дозволили заводити українську мову як викладову по школах, де буде більшість гр. кат. дітей, з обовязком навчання польської мови римо-кат. дітей. Навіть надзір над чисто українськими школами передали надзирателям зпоміж українського духовенства*).

*) Пор. „Учитель“ 1898 „Шкільництво народне в Галичині“ та Ів. Франко „Нарис історії українсько-руської літератури“, Львів 1919 (XXIX).

Ледви наспіли перші ластівки з далекого Відня про цісарський патент з 17. квітня 1848 р., який касував панщину від 15. травня тогож року; ледви долетіла до Львова вістка про патент цісаря Фердинанда з 25. квітня 1848 про конституцію, — а вже того самого дня зібралися львівські Українці й рішили внести негайно до цісаря на руки львівського губернатора меморіал з далекосяжними політичними домаганнями. У меморіалі з датою 19. березня 1848, поставили на вступі такі два основні домагання:

а) „даби во всіх народних училищах т. є. в сельских, трівіяльних, головних і окружних училищах тих округов Галиції, в котрих населеніє цілком або болшею частию руское есть, обучене училищное в руском язичіі преподавалося;

б) даби в округах Галиції Русинами поселених также в вишших училищних учреженях преподаваню обученія рускому населенію отповідне разширенє дозволено било“*).

Вже в тому часі додумалися наші недавні предки, що ніщо не може „ранити почування народу більше, як коли йому заперечують його найдорожчий скарб — його мову. Така обида мала би при теперішніх обставинах впасти тільки на Українців, що мають свою власну вироблену мову, яку треба тільки впровадити до шкіл, та урядів“**).

Від перших починів українського відродження в Галичині, набирає справа шкільництва, поруч поділу краю, першорядного значіння. Без полагоди тої справи в душі кінечної природної потреби кожного народу, не бачили тодішні провідники змоги повного відродження. Тому шкільна справа в Галичині стоїть у рр. 1848—80 (і пізніше) між найважливішими національними постулятами. Чи візьмемо домагання депутації „Головної Руської Ради“ предложені цісареві 6. листопада 1848, чи сміливу, просто подиву гідну поставу українського представництва галицького сойму 1866 з приводу про-

*) „Зоря Галицка“ ч. 2. з 23. травня 1848.

**) І. Кривецький: Справа поділу Галичини в р. 1846—50. Записки Н. Т. ім. Ш., Львів 1910, стор. 54 і д. том ХСІІ і стор. 68 том ХСІV. — Пор. також Ів. Кривецький: Справа поділу Галичини; Л. Н. Вістник 1910, стор. 58, 231.

екту закону про краєву шк. раду та закону про викладну мову в народніх і середніх школах у Галичині, чи поодинокі виступи в 1869 до 80 р. українських послів до галицького сойму та віденського парляменту в обороні рівноправности української мови в галицьких школах, у справі творення українських шкіл, в справі зміни шк. закону з 1867 р.*) чи постанови першого віча у Львові 1880, на якому реферував шкільну справу

Д-Р КОРНИЛО СУШКЕВИЧ.

д-р Корнило Сушкевич**), — скрізь бачимо, що наші народні провідники вважали школу джерелом і вихідною точкою для перетворення української етнографіч-

*) Пор. д-р Кость Левицький: Історія політичної думки галицьких Українців 1848—1914, Львів 1926, Ч. I.

**) Пор. Олександр Барвінський: Спомини з мого життя ч. II, Львів 1913 і д-р К. Левицький: Історія політичної думки... ч. I, Львів 1926.

ної маси в новочасну націю, щоби досягнути остаточну мету — політичну самостійність і матеріальний добробут.

Коли Поляки втратили надію на повну відбудову Польщі разом із землями зпід Росії і Прусії, тоді задумали створити в Австрії польський політично-державний осередок. Тому й залишили думку порозуміння з Українцями в Галичині, а поєдналися з Австрією з метою закріпити своє польське становище в Галичині, виднавши собі в цісаря неписане в Австрії право поводитись згідно із засадою „*nie bez nas*“^(*) та вести таку національну політику в Галичині, яку диктував їм їх національно-політичний інтерес.

Як добре політично зорієнтований нарід, узяли вони під увагу в першу чергу: шкільництво. Дня 27. грудня 1866 внесли на 4. сесії першого періоду галицького сойму у Львові проект створити в Галичині краєву шкільну раду з осідком у Львові, а 31. грудня тогож року проект закону про викладову мову в народніх і середніх школах у Галичині. Оба ті закони віддавали галицьку школу виключно в руки Поляків. Не помогли річеві докази українських представників (о. Івана Наумовича, о. Теофіля Павликова, а головнo далекоглядного політика о. Степана Качали^{**)}).

Українських послів, які хотіли вийти перед голосуванням із сали нарад, не випустили із сойму, а в часі крику й насильного задержування їх, маршалок сойму піддав цілий закон *en bloc* під голосування в другому й третьому читанні без читання та проголосив, що шкільний закон прийнятий. Закон дістав цісарський підпис без огляду на українські протести та став правосильним у Галичині^{***)}.

„Так покінчилась велика трагедія в соймі краєвм галицькім на загладу руського народу“ — пише д-р

*) Leōn Biliński — „Wspomnienia i dokumenty“, t. I. i II., Warszawa 1924 i 1925.

**) При дебаті над тим законом дня 31. XII. 1866 сказав пос. о. Качала між іншим: „внесок комісії, то цирограф на убите Русі“.

***) A) Statut Rady szkolnej krajowej, „Dz. U. R. Szk. Kr. з дня 22. липня 1867, ч. IV. № 12; b) Ustawa z dnia 22. czerwca 1867, Dz. U. Kr. № 13. o języku wykładowym w szkołach ludowych i średnich Królestwa Galicyi i Ludomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem.

Кость Левицький*). Та кажучи точніше це був саме початок трагедії.

о. СТЕПАН КАЧАЛА.

Від тої пори перейшло шкільництво в Галичині зпід надзору духовних кол під безпосередній надзір

*) „Історія політичної думки галицьких Українців 1848—1914, Ч. I. стор. 96.

Поляків та їх ставлеників, якими не були представники гр. кат. ординаріату, бо їх призначення не залежало безпосередньо від Поляків. Нова законна організована шкільна влада почала пляновий похід на знищення української школи. Не вважаючи на те, що всі громади мали обов'язок платити податки на шкільництво, тисячі українських громад пропадало без школи через недостачу будинків*), недостачу вчителів**), а радше недостачу доброї волі в урядових колах.

Створили дво-типові школи (вищий і нижчий, або міський і сільський) з ширшим пляном науки в містах, а меншим по селах. Наслідком тої двотиповості стримали відразу приплив сільських дітей до середніх шкіл, бо сільська школа, згідно зі своїм пляном навчання не давала відповідної підготовки. Наслідком перепон у творенні більшоякласових шкіл на селі, навіть при великому числі дітвори в шкільному віці, сільські діти не могли добитися становищ, хоча би нижчої державної служби (возьних, листарів, залізничників і т. п.). Коли-ж селяни почали посилати своїх дітей до міських народніх шкіл, щоб таким чином дати дітям змогу перейти до середньої школи, в р. 1906 видала краєва шкільна рада розпорядок, який забороняв міським школам приймати сільських дітей до нар. шкіл. Коли оснували народні школи, не брали зовсім на увагу народности дітей чи їхніх батьків, а по українських селах заводи́ли польські школи.

Коли в українську громаду попадав учитель Поляк, він самовільно, незаметно змінював викладову мову школи, а за це не впа́в йому й волос з голови, бо робив це він згідно з духом своїх зверхників. Тим-то на значно більше число українських громад у Галичині, було значно більше число польських шкіл***). Де

*) В р. 1881-2 було на цілу Галичину 2.836 шк. будинків, з того тільки 1.201 признано за „добрі”. — Sprawozdanie c. k. Rady Szkolnej Krajowej o stanie wychowania publicznego w r. 1881/2 i 1882/3.

**) На 582.348 дітей обов'язаних у р. 1881-2 до школи було ледви 4.201 учителів (близько по 140 дітей на одного вчителя). Sprawozdanie c. k. Rady Szkolnej Krajowej o stanie wychowania publicznego w r. 1881/2 i 1882/3,

***)) В р. 1881-2 були польські школи у великому числі навіть у таких повітах, де в той час (за ви́мком міст) були хіба польські одиниці, нпр. у повітах: Сянік 53, Перемишль 18, Яро-

українська громада була свідомо й не допускала до переміни української викладової мови в українській школі, там творили окремі польські класи, а навіть школи, які громада мусіла удержувати. Заводили шкільні підручники, при допомозі яких впоювали польського національного духа; на українські підручники „не ставало грошей“, а коли й ставало, то вони були копією польських.

Свідомих і діяльних українських учителів, які не переводили в життя вказівок своїх інспекторів, або перед якими небезпечно було признаватися з офіційними плянами, переносили „зі службових оглядів“ в інші місцевости (надуживаючи краєвого закону з 2. V. 1873) часто на заході Галичини, де вони не мали змоги працювати для власного народу. „Відповідну“ польську шкільну політику вів „народовий“ політичний центр через тодішню краєву шкільну раду при допомозі шкільних інспекторів. Становище та обов'язок шкільних інспекторів зясовувала точно інструкція з 21. I. 1872 р., яка з огляду на залежність галицької краєвої шкільної влади від центральної у Відні, не могла висловитися як слід про обов'язки й діяльність інспекторів на ниві „народового“ виховання.

„Robili to tylko przygodnie poszczególne członkowie rady szkolnej krajowej przy osobistym zatknięciu się z inspektorami, udzielając rad i wskazówek, co, gdzie i jak czynić należy dla sprawy narodowej“.*)

Ці „ради й вказівки“ відчував на собі дуже болюче український нарід. Були, як жалілися автори повищих слів, при цьому поважні труднощі, „бо треба було заєдно оглядатися на те, що скажуть рускі посли, центральна віденська влада та відбивати атаки в краєвому соймі і парламенті“**).

слав 48, Яворів 22, Львів-села 43, Сокаль 28, Золочів 33, Тернопіль 38, Теребовля 20, Чортків 26, Stanisławów 10. Зате повіт Горлиці мав лише 17 українських шкіл (на 57), а Ясло всього 8 (на 68). На більш як 3.000 українських громад у Галичині було в тому часі всього 1.529 українських шкіл. Sprawozdanie c. k. Rady Szk. Kr. o stanie wychowania publicznego w r. 1881/2 i 1882/3.

*) Władysław Lewicki i Zenon Zaklika. Вступ до „Zbiór ustaw i rozporządzeń ministerjalnych“, Lwów, 1923; XX—643, стор. 2.

**) Тамже.

Не оглядаючися на ті страшні „атаки“ з боку „руських“ послів у соймі чи парляменті, інспектори працювали по своїй національній совісті, яка згоджувалася з устними вказівками краєвих інспекторів до тої міри, що вони заслужили собі на повне признання істориків, що пишуть про розбудову польськості на українських землях.

„Не дасться заперечити, що в історії нашого (польського — авт.) народу в останніх п'ятих десятиках літ народній учитель та шкільний інспектор відіграли дуже важну роль, культурну і політичну, особливо на землях Малополющі (себто Сх. Галичини — авт.); в значній мірі їх заслугою є те, що хлоп, робітник і польський міщанин почув себе поляком“ і т. д.*).

Такі признання висловлюють сьогодні давні льояльні австрійські шкільні наставники (а ми віримо їм навіть без тих признань).

На 3 приблизно мільйони українського населення не було ані одної української вчительської семінарії, а всього однісенька українська гімназія у Львові. За кожную дальшу середню школу йшла боротьба соймового чи парляментарного представництва, та це не багато помагало**).

Тому не диво, що освітний стан українського народу від часу „відродження“ в Галичині до 1880 років був просто жахливий. Ні шкільний примус, ні збільшення числа шкіл, ні упорядкування науки, згідно з однастайним пляном, ані влада, ані поради, ані анкети не дають так довго успіху в освітньому розвитку народу, як довго не прокинеться в ньому самому почуття потреби освіти і як довго ту освіту не передають засобами відповідними до освітніх вимог і вдачі народу. А що

*) Wł. Lewicki i Zaklika „Zbiór ustaw“.

**) Соймова польська більшість поквалілася ухвалити закон, про який вже була мова, з 22. червня 1867; його 7. арт. постановляв:

„Про зміну щодо викладової мови в середніх школах удержуваних з публичного фонду, взагалі, а зокрема тих, що мають на меті поступенне поширення викладу в українській мові, через її введення чи то в поодиноких головних чи побічних (рівнорядних) класах, чи то згодом у цілих гімназіях або реальних школах, — рішатиме на будучність сойм, вислухавши повітових рад“.

тих умов не було, тому треба було творити їх власною громадянською ініціативою.

В часі свого відродження створив український на-
рід у Галичині свою політичну організацію, заснував
касинове тов. „Руску Бесіду“ (1861) зорганізував „Рус-
кий народний театр“ (1864), освітнє товариство „Про-
світу“ (1868), студентські товариства („Січ“ у Відні 1867,
„Академічеській Кружок“ — 1870, „Дружний Лихварь“
— 1871 перемінений у 1881 на „Академічне Братство“),
заснував Товариство ім. Шевченка (1873) і створив різні
видавництва. Вся ця діяльність вказувала, що наші зем-
ляки сильно відчували всі наслідки протиукраїнської
шкільної політики. А всеж такі довгі літа не подумали
над тим, що треба масу організувати до боротьби
за свою школу, за цей найважливіший, основний, чинник
умової, а в ширшому розумінні й загальної культури,
хоч добре відчували, що без добре поставленого, міцно
уґрунтованого шкільництва не можна й думати про ду-
хове й матеріяльне двигнення широких мас. Це непри-
родне явище дасться хіба пояснити тим, що в перво-
почині нашого відродження в Галичині було за мало
сил до праці на різних ділянках і не можна було їх
розсівати, а дальше, що... може й замало було на той
час людей, що гляділи би тверезо в будучність. Потре-
бу шкільної організації, яка заступала би освітні по-
треби, мусіли відчувати тодішні верхи тимбільше, що
в тій самій Австрії вже були подібні зразки, головню
серед Німців, Чехів і Словінців*).

Засновини такої організації прийшли 50 років то-
му, тихо, скромно й без гомону. На фундаментах здо-
рової думки виростала й кріпшала протягом пів сто-
ліття сьогодняшня „Рідна Школа“, без якої наше ни-
нішнє життя мало би непролазну прірву.

*) Поляки спізнилися із своїм Т. С. Л. на 10 літ супроти
нас (1891), але у висліді випередили нас на 100 літ!

II

1881—1906

ШУКАННЯ ШЛЯХУ.

В першій половині 1881 р. зійшлося у Львові невеличке число громадян, що створили тимчасовий комітет, склали проект статута нового товариства під назвою „Руске Товариство Педагогічне“, передаючи статут до затвердження адміністраційній владі (тоді ц. к. намісництву) у Львові. Ось імена тих громадян:

1. Д-р Амврозій Яновський, шкільний радник; 2. д-р Корнило Сушкевич, прокуратор скарбу; 3. д-р Франц Костек, професор університету; 4. д-р Омелян Огоновський, проф. університету; 5. Наталь Вахнянин, професор гімназії; 6. о. Олександр Стефанович, професор; 7. Омелян Партицький, професор; 8. д-р Омелян Савицький, професор; 9. Роман Заклинський, професор; 10. Дмитро Вінцковський; 11. о. Володислав Бачинський, крилошанин; 12. Володимир Барвінський, редактор „Діла“; 13. о. Іван Величко, крилошанин.

Намісництво у Львові з 6. серпня 1881 до ч. 37.847 затвердило перший статут „Руского Товариства Педагогічного“, а тимсамим воно дістало правну основу для нової організації, яка своєю ідеєю національного виховання об'єднує сьогодні всіх Українців на світі, спонукує до жертвенности на народні потреби і вчить їх покладатися на власні сили.

Товариство поставило собі таке завдання:

„а) промишляти над потребами руского народа на поли шкіл народних, середних і вищих, займатися основуванем руских шкіл і піддержувати всякі справи виховання публичного і домашнього на основі матерного язика;

б) подавати членам поміч так моральну, як і матеріяльну“.

Для осягнення тої мети мало товариство (на підставі статуту): скликати конференції з відчитами змісту педагогічного, наукового й у справах „руського

Д-Р АМБРОЗІЙ ЯНОВСЬКИЙ.

шкільництва“; „предкладати у дотичних властей меморіяли і петиції в справі публичного виховання і руских шкіл, також уділяти властям своєї гадки, если того зажадають; займатися видавництвом книжок і видавати часопись, обговорюючи справи руских шкіл і виховання“; улажувати прилюдні виклади й відчити; зно-

ситися з подібними товариствами австрійськими й заграничними.

Товариство допускало два роди членів: звичайних, які платили одноразово вписового 50 крейцарів і річно 50 кр. членської вкладки, та почесних членів, яких на внесок виділу (управи) вибирав загальний збір за особливі заслуги. Ці останні не мали ніяких обов'язків. Звичайних членів приймав центральний відділ, який складався з 11 членів (включно з головою) вибраних на один рік і 3-ох заступників. Товариство мало право основувати філії, які мали ту саму мету в своєму обсязі, що централія в цілому товаристві, крім прийняття членів. Найвищою владою в товаристві мав бути загальний збір, який міг радити при участі 30 членів.

З мети товариства означеної статутом видно, що воно могло зацікавити в тодішні часи головню тих, які мали безпосередній — так сказатиб — службовий зв'язок з вихованням: учителів і духовенство.

Основники не скликали загальних зборів. Тодішня українська громада була занадто примітивна, щоби могла була вповні відчувати вагу такого товариства. Правдивість цього здогаду потверджують найкраще дальші загальні збори товариства, які навіть за 20 літ існування товариства не були в силі зібрати сотні членів, що мали заступати себе особисто, а не збірну організацію. Основники зійшлися на наради 29. жовтня 1881 і створили з себе „Провізоричний Комітет“, який склали так: голова — д-р Амврозій Яновський, заступник голови — д-р Франц Костек, секретар — проф. Анатоль Вахнянин, касієр — д-р Омелян Савицький.

На тому засіданні поручено проф. А. Вахнянинові виготовити відозву „до Галичан“ із зазивом вписуватися в члени нового товариства. Таку відозву склали й надрукували в тодішній українській пресі, а крім того поширили з неї 1000 відбиток*) Звернувся цей комітет теж до обох консисторій, львівської й перемиської, окремих письмом з проханням припоручити духовенству молоде товариство. Щоби мати матеріал на збори шкільного товариства, рішили візвати часописами

*) Протокол Р. Т. П. з 1881 р.

цілу суспільність, щоби подавала комітетові негайно вістки про стан викладової мови по народніх школах по українських селах. Одночасно просили обі консисторії, щоби в річних епархіяльних шематизмах подавали стан шкіл у поодиноких місцевостях. Також розіслали за посередництвом обох консисторій квестіонар з такими запитам: 1. повіт, 2. місцевість, 3. число шкіл, 4. число дітей: а) руських, б) польських, 5. викладова мова, 6. на якій підставі.

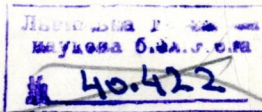
Наслідки тих усіх заходів показалися негайно. На кожному засіданні приймав комітет по кільканацять, а то й кількадесят членів, між якими були не тільки чільніші львівські громадяне та з провінції, але й багато вчителів і священників, а в листопаді 1881 прийняли вже першого селянина, Павла Горбачевського з Кудринець коло Мельниці.

З признанням слід підкреслити, що вчителі та священники, відповідаючи на обіжники Р. Т. П., як своєї шкільної влади, надсилали матеріали про незаконности в шкільництві й самоволю різних органів, нпр. про переміну шкіл, про силювання українських дітей відмовляти польські молитви, тощо.

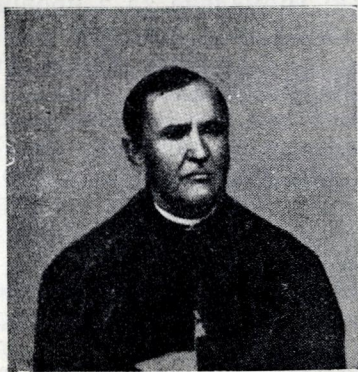
Тимчасовий Комітет займався здебільша формальними справами, головню приймав зголошених членів та вів членські вкладки (по 50 кр. від особи). Наслідком цієї повільности праці комітету, товариство мало до дня 2. березня 1884 р. 354 платних членів, а весь дохід дав 375 золотих ренських 33 кр.

Відтворюючи собі, на підставі сухих протоколів, діяльність тодішнього комітету, що виконував функції виділу — не маємо вражіння, що вона йшла із захопленням, або дуже продумано. Одначе такий осуд був би напевно несправедливий, якщо зважити, що безграмотну селянську масу почало щойно немов прокидати зі сну товариство „Просвіта“, а вся старша інтелігенція була вихована під чужими впливами. Невеличка розмірно, слаба наша шкільна традиція припала пиллом, призабулася, а новіших зразків у нас не було. Треба було в темряві шукати шляхів.

Коли Т-во мало вже 354 вписаних членів, а було це щойно з початком березня 1884 р., відбулося перше

„Загальне Собрание Руского Товариства Педагогічного“, яке „состоялося“ 2. н. ст. березня 1884 р.*). Збори відкрив найстарший віком член, Григорій Врецьона, а проводив вибраний на предсідника о. Василь Ільницький. Секретарював Дмитро Вінцковський. На перші загальні збори наспіли 3 телеграми, а саме: від Філії „Просвіти“ і „Рускої Бесіди“ в Тернополі й від читалень тернопільської округи. Дотеперішнього голови Комітету, д-ра Яновського на тих зборах не було, з причини його недуги. Саме після відчитання скрутаційною комісією числа голосів поодиноких кандидатів на членів виділу,

о. ВАСИЛЬ ІЛЬНИЦЬКИЙ.

принесли до салі вістку, що дотеперішній голова (д-р Яновський) помер, про що предсідник зараз сповістив присутніх. Голосувало на зборах 46 членів, а більшістю голосів війшли до виділу: о. Василь Ільницький (43 голосами), Григорій Врецьона 44 голосами, Наталь Вахнянин (42), Омелян Огоновський (41), Володимир Шухевич (37), Кирило Кахникевич (33), Дмитро Вінцковський (33), д-р Ом. Савицький (32), Іван Бічай (29), о. Олександр Стефанович (29), М. Банах (29); в заступники війшли: Іван Гушалевич, Іван Величко, Олександр Борковський. До Контрольної Комісії: Петро Огоновський, Старецький і Й. Танчаковський.

*) Протокол Р. Т. П. з 1884 р., стор. 26.

Виділ склався так, що головою став о. Вас. Ільницький, заст. голови проф. Анатоль Вахнянин, секретарем Кирило Кахникевич (член редакції „Діла“), скарбником Григорій Врецьона.

На першому засіданні (5. березня 1884 устійнено коротко найближчу програму діяльності, а саме: „до-

о. АЛЕКСАНДЕР СТЕФАНОВИЧ,
основник і почесний член Т-ва.

бути наші школи з рук чужих і боронити наші школи і їх учителів от всяких кривд“*).

Люди свідомі, що їх праця має бути тільки перехідною, тимчасовою, не беруть її собі близько до серця. Це виявилось і в початках існування Р. Т. П.

*) Протокол Р. Т. П. з 5. березня 1884.

З переміною товариства на громадську установу, з хвилиною передачі Р. Т. П. в руки загалу, Р. Т. П. дістало ширшу основу й значіння; воно відразу ожило.

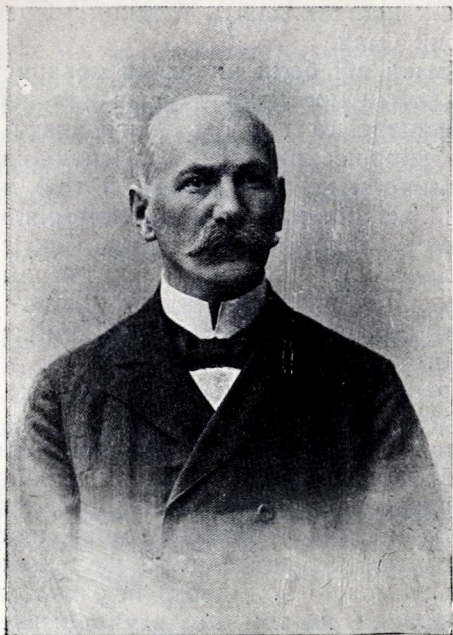
ШКІЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ.

Вже в першому десятилітті існування „Руське Товариство Педагогічне“ зазначило себе як чисто шкільну установу. Воно не тільки організує свідоме вчительство для кращої, справнішої педагогічної праці, не тільки дає основу під професійну організацію українського вчительства, але й по своїм силам і відповідно до сучасних умов бореться з тим станом у державній школі, що спинював освіту та затемнював національне обличчя народу і вже в ті часи служив чужій державній ідеї на нашій землі. Тому зараз на першому засіданні Т-во рішило видавати книжечки для українських дітей, переглянути тодішній „Буквар“ та зладити шкільні книжки для 3. і 4. класи народньої школи. Навіть москвофіли відчули негайно, що це установа, покликана рішати про справи, звязані з шкільним навчанням. Тому Ставропигійський Інститут, маючи видавати свій „Буквар“ у 40.000 примірниках, звернувся до РПТ. з проханням — справити його.

Щоби оживити товариство й зацікавити шкільними справами ширший загаль, рішили скликати в часі ферій (1884) надзвичайні загальні збори до Станиславова й відбутися їм у тому часі, коли там буде мати свій зїзд академічна молодь. На внесок о. Ал. Стефановича рішили запросити на ті збори крім народнього вчительства також прихильників школи, щоби дізнатися, які потреби має нарід. На тих зборах мали торкнутися справи допомогового фонду для вчителів і вдів та сиріт по них. Перший раз це з українського боку мали думати над організацією народнього вчительства, що було в важкій матеріяльній скруті.

Обороняючи права українського народу на свою школу, мусів головний виділ Р.Т.П. від перших починів організації товариства боротися за те, щоби творити відповідні українські школи, за мову навчання в них і за форму школи, де шанували би українську мову в урядових зносинах зі школою. Головно нев-

томний заступник прав української молоді о. сов. Александер С т е ф а н о в и ч, пильнував цієї справи з подивугідною завзятістю. На загальних зборах товариства він ознайомлював членів зі станом шкіл, з тенденціями шкільної влади та в річево мотивованих внесках подавав засоби для припинення шкоди.

РОМАН ЗАКЛИНСЬКИЙ,
основник і почесний член Т-ва.

Щоби мати з кожного року ясний образ шкільництва в Галичині, вже перші виділи звернулися до гр. кат. консисторій з домаганням, щоби подавали в шематизмах своєї єпархії звістки про правдивий стан шкільництва. Тому, що в тих часах ще в більшій мірі як сьогодні, переміна обряду впливала на національну приналежність, Р.Т.П. робило заходи через духовні кола, щоби шкільна влада видала заборону вчителям польської народности водити українських дітей до ко-

стела замість до церкви, не кажучи вже про силування українських дітей молитися в школі в польській мові. Вважаючи українського катехита самотнім представником українства в деяких школах, на якого годинах придушена чужинним вихованням українська молодь почувала себе вільнішою, дбало Р.Т.П. про те, щоби настановити українських катехитів по різних польських школах навіть у таких місцевостях, як Ясло та Новий Санч.

Позатим на всі боки кидалося товариство, щоби виборювати бодай примітивні права для народу в ділянці шкільництва та постійно нагадувати урядовим колам, що український наріз з існуючим станом у шкільництві ніколи не погодиться. З тою метою вносило воно на всі боки петиції та меморіали: до крайової шкільної влади й міністерства, до галицького сейму та віденського парламенту. У тих петиціях були домагання: відкрити 8-класову дівочу школу у Львові, бодай одну українську дівочу семінарію (1890), ввести українську мову в дівочих школах у Львові й загально у всіх т. зв. виділових школах Галичини (1890), завести обов'язкову українську мову в дівочій школі Вірменок у Львові, та в учительській семінарії в Перемишлі; далі зрівняти у правах українську мову з польською в державних учит. семінаріях, зрівняти число годин призначених на польську мову, визначити до іспитових комісій для вчителів таких членів, що знають українську мову і володіють нею як слід, скасувати такий дивогляд, як той, що в українських школах була обов'язкова польська мова, а в міських дівочих школах у Львові зовсім не вчили українського; до цього додавали протест проти цього, що усувають українську мову при організації т. зв. „доповнюючої науки“.

Щоби надати рівноправність українській мові як урядовій у школі, ставили домагання, щоби завести українські друки (каталогови, свідоцтва та всі записки в дотичних школах*), допустити українську мову при рефератах, дискусії та протоколах на „окружних“ учи-

*) Замітне, що вже тоді (1899) була думка така, як і тепер у нас, що школи не є урядами, тому не можна до них прикладати постанов закону про урядову мову в урядах.

тельських конференціях (які з уряду відбувалися кожного року).

В міру заспокоєння деяких найпримітивніших домагань Українців на полі шкільництва та в міру зростаючої свідомости бодай серед інтелігенції, щодо ваги р і д н о ї школи, виринали щораз нові потреби.

На те, щоби авторитетніше скріпити домагання своїх філій чи батьків у справі оснування українських шкіл у різних містах, головний виділ вислав від себе петиції до дотичної влади з домаганням заводити приготовчі класи при українських т. зв. „паралельних“ (рівнорядних) класах гімназії в Перемишлі й відчинити вчительську семінарію в Коломиї або Станиславові та перемінити німецьку гімназію в Бродях на українську.

Дуже живу участь брало Р.Т.П. в боротьбі за оснування української гімназії в Станиславові. Становище наших політичних противників у тих справах, то цікава сторінка не тільки в історії політичної боротьби, але й з психічно-патологічного погляду*).

З метою очистити народню мову від чужого небажаного впливу ставили домагання, щоби управителями шкіл влада назначувала таких кандидатів, які національністю й обрядом не різняться від більшости шкільних дітей даної громади та протестували проти таких учительок в українських громадах, які не вміють по українськи говорити (1899). А щоби вчителі могли

*) Зразком цього, боротьба за українську гімназію в Станиславові. Коли українське представництво вибороло в центрального віденського уряду, що на відкриття тої гімназії вставлено відповідну позицію в державний бюджет, то галицький сойм, запитаний про опінію в тій справі (на думку центрального уряду, чисто формальна річ супроти необхідности тої гімназії) прийняв у 1903 р. резолюцію, що

„супроти існуючих відносин оснування гімназії з українською викладовою мовою в Станиславові, сойм не уважає вказаним“ та що „вписання в державний бюджет на 1903 р. позиції на українську гімназію в Станиславові без попередньої ухвали сойму, противиться правам сойму признаним йому законом з дня 22. VI. 1867 і тому сойм на майбутнє застерігається проти такого нарушення своїх прав і прерогатив“.

Супроти тої ухвали віденський уряд узяв хвіст під себе...

ширити в громаді не тільки освіту, але й були в спро-
мозі помагати народові у громадсько-суспільних пра-
цях — домагалося Р.Т.П. не переслідувати вчителів за
навчання неграмотних, дозволити вживати шкільні са-
лі для тої науки, а навіть такого пляну науки руханки
в учительських семінаріях, щоби вчителі, могли й умі-
ли організувати пожежні сторожі.

Вважаючи, що охоту до освіти в селян швидше
можна розбудити переконаванням прихильних людей,
ніж грошовими чи вязничними карами, зверненими
сильно проти українських селян, Р.Т.П. домагалося,
щоби засудженням за невиконання шкільного примусу
дозволили відсиджувати кару арешту в неділі чи свя-
та, а грошеві кари, призначити на місцевий фонд
убогих.

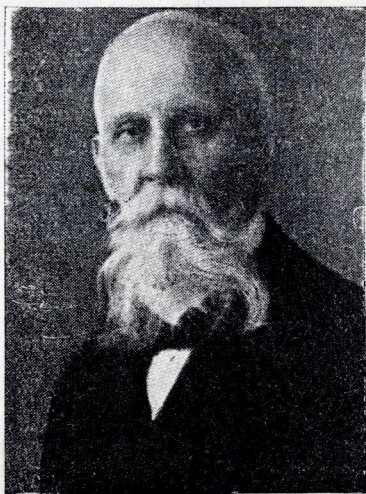
Тому, щоб освіта, а головню навчання у школі
залежить у великій мірі від пляну й уживаних підруч-
ників, Р.Т.П. домагалося змінити плян науки заведе-
ний краєвою шкільною радою, та покликати визнач-
них українських народніх учителів до комісії для
складання шкільних підручників. На початок домага-
лося Р.Т.П. видання українських мап і гльобів. У р.
1904 навіть само видало власним коштом українську
карту (мапу) Галичини, але краєва шкільна рада, до
якої звернулося Р.Т.П. щоби припоручити ту мапу для
шкіл, відмовила, бо „західна Галичина не має написів,
а польські кольонії у Східній Галичині, не визначені“.*)

Розуміючи шкільно-виховну справу в якнайшир-
шому розмірі, Р.Т.П. займалося навіть справою україн-
ського університету, і в 1902 р. петицією до державної
ради у Відні домагалося оснувати його у Львові. Крім
цього Р.Т.П. розсилало вряди-годи поклики звернені
до громадянства за присилкою матеріялів у справі мо-
ви навчання в народніх школах.

Бажаючи облекшити поширення рідної культури,
Р.Т.П. стояло в боротьбі за правопис по боці тих, що
домагалися заведення фонетики у школі. В тій справі
скикував головний виділ анкети, вислав депутації до
краєвої шкільної влади,, а коли це не помагало, пере-

*) „Учитель“ 1904, стор. 25.

слав меморіал до міністерії освіти у Відні з тим, щоби воно накинulo фонетичний правопис у школах не тільки Галичини, але й Буковини.*) Заки заведено фонетику в школах, Р.Т.П. завело її в своєму урядуванні. Перший протокол записав фонетичним правописом К. П а н ь к і в с ь к и й 20. лютого 1892.

ЮЛІАН РОМАНЧУК,
почесний член Товариства.

Загалом беручи — не було в тому часі шкільної справи, яка не найшла би живого відгомону в Р.Т.П.-му. Не без впливу Р.Т.П.-ого була й тодішня шкільна політика галицьких послів, яка дістала в громадянстві назву „професорсько ї“ політики не тільки тому, що її представником був — пізніший почесний член Р.Т.П. — проф. Юліан Романчук, але може більше тому, що „майже всі домагання (тодішніх політиків) зводилися до рідної школи, згідно з гаслом: х т о м а є ш к о л у , т о й м а є н а р і д !“ (як про це пише

*) Фонетичний правопис приніс Р. Т. П. матеріальну втрату. Галицька краєва шкільна рада не апробувала книжечок видавництва Р. Т. П. до шкільного вжитку через етимологічний правопис (як про це каже „Учитель“ з 20. червня 1895).

д-р Кость Левицький у цитованій уже своїй „Історії“ політичної думки“ — стор. 212).

Матеріальні справи вчительства.

Обєднуючи в собі станові справи народнього вчительства, Р. Т. П. зацікавилася в перших початках долею народнього вчительства. Це зацікавлення не було випадкове. Самі умови життя силували керманців Р.Т.П. вдумуватися в суть справи. Незавидне матеріальне положення галицького вчительства, до якого спочатку ставилися в Р.Т.П. прихильно з обов'язку звичайної людяности, згодом, поставили на іншу, ширшу основу. „Не ходить ту лише о вчителів, а поза тим о ніщо більше; з цією справою тісно вяжеться розвій краевого шкільництва, загальний поступ просвіти, моральне і матеріальне двигнення нашого народу“.

Таке писали в р. 1899 в петиції до сойму за підписами голови, Е. Харкевича й секретаря, Іллі Чижа.*) Та це не була перша петиція Р.Т.П.-ого до галицького сойму в справі поліпшення долі народніх учителів. Відповідну петицію внесло Р.Т.П. на руки посла Юліана Романчука в р. 1885. На кожній соймовій сесії оборонці вчительської недолі домагалися різних прав: обнизити літа вчительської служби, поліпшити їм платню, признати п'ятилітній додаток до платні, виплачувати винагороду за ведення т. зв. доповнюючої науки в нар. школах, зрівняти вчительські платні з платнею державних урядників трьох найнижчих клас, признати вчителству залізничні знижки, які мали державні урядники і т. д. Інша річ, що всі ті петиції не мали ніякого успіху. На засіданні виділу 22. жовтня 1892 відчитали письмо краевого виділу з 17. травня 1892 ч. 20.339, яким повідомили товариство, що краєвий сойм рішенням з 8. квітня 1892 перейшов до денного порядку над петицією товариства в справі признання вчителям дорожнечної допомоги. Не вважаючи на ці вияви неприхильности й недоцінювання вчительського стану краєвою шкільною владою, Р.Т.П.-ому доводилося ще нераз пригадувати домагання в різних формах, та передавати нашому соймовому та парламентарному представництву різні потрібні матеріали.

*) „Учитель“ 1899, стор. 91—92.

Народне вчителство було скривджене не тільки тим, що його платня з краєвого фонду не вистарчала на прожиток. Опорожнені вчительські посади, головно управителів шкіл, стояли роками вільні. Тим спо-

ВОЛОДИМИР БАРВІНСЬКИЙ,
член основник.

собом краєвий фонд ощаджував, а заслужені вчителі, не могли переходити на кращі службові місця. Тому Р.Т.П. домагалось, щоби шкільна влада обсаджувала опорожнені вчительські посади найдалше до року.

Чимало переслідувань зазнало наше вчительство від своєї влади тому, що обстоювало свої права й за свою громадську діяльність. Р.Т.П. звернуло й на це свою увагу й вислало обширний меморіал до шкільної влади з домаганням, щоб не вільно було тероризувати вчительства при виборі делегатів до повітових шкільних рад та, щоб учительство за свою хосенну культурно-освітню працю не зазнавало переслідувань. Появився навіть квестіонар, щоби збирати дані про переслідування вчительства, а Товариство зверталось вряди-годи до виділу з домаганням, щоб він подавав до прилюдного відома про всі зловживання влади супроти вчительства.

Не менше цікавилось Р.Т.П. матеріальним станом учителів середніх шкіл. 16. грудня 1890. на внесок Лучаківського рішили вислати меморіал у тій справі до парламенту на руки посла Озаркевича, а до палати панів — як читаємо в протоколі — на руки „Его Екцелленції“ д-ра Мишкольца. Такий самий меморіал вислали й до міністерства освіти у Відні.

Допомоговий фонд.

Коли Р. Т. Ш. не бачило ніяких полекш для народнього вчительства від урядових шкільних чинників, порушило перший раз на загальних зборах 1897 р. справу оснування допомогового фонду для членів Р.Т.П.-ого та їхніх родин. На ту ціль жертвував зараз після тих зборів „Клюб Русинок“ у Львові 10 злр. Дальші жертви прийшли від кардинала Сильвестра Сембратовича 100 злр., від єпископа Чеховича 20 злр., від крилошанина о. Подолинського з Перемишля 3 злр., о. Войтовича 2 злр., і т. д. Зібрані гроші зложили на щадничу книжечку „Народної Торговлі“.

Були серед виділу думки, щоби „допомоговий фонд“ зорганізувати як окреме товариство на зразок асекураційного. Навіть склали статут для такого товариства під назвою „Любов“.*) Незважаючи на цю

*) В р. 1904 почало це товариство дійсно існувати. За оплатою 2 К. річно можна було обезпечити ренту для вдів і сиріт, або віно платне після скінчення 18 р. Це Тов-о мало свій осідок у Львові, в Ринку ч. 10. — Гл. річник „Діла“ 1905.

ширшу підготовку — скарбничка товариства п. Літинська налягала в 1898 р., щоби ту справу пригадувати щораз у пресі. Матеріальними заходами мало Р.Т.П. затіснити звязок між товариством а вчительством. За підписом Е. Харкевича й Мостовича вийшла відозва з покликом до „патріотизму родимців“, щоби складали датки на оснування фонду, „з якого буде Р.Т.П. давати допомоги, нагороди й безпроцентові позички народнім учителям, передовсім членам“.

АНАТОЛЬ ВАХНЯНИН,

член основник.

Був теж проект негайної допомоги на випадок смерті. Мала це бути організація на зразок т. зв. „по-смертних фондів“, які мають сьогодні службовики різних установ, навіть і наших.

Коли не вдалося оснувати „допомоговий фонд“ настільки, наскільки була потреба, то причиною цього було те, що він не був як слід зорганізований. Тут

ні при чому був „патріотизм“ громадянства. Ця ідея не могла захопити нікого поза вчительством. Коли вже в тих часах складала селянська дівчина чи хлопець по 50 кр. членської вкладки до читальні, то бодай стільки було би складало й вчительство на забезпечення себе на випадок лихої години. Так бодай можемо міркувати сьогодні. Але Р.Т.П. наслідувало в справі „допомогового фонду“ польське Товариство Педагогічне, де на допомоговий фонд складали магнати (н. пр. гр. Казимир Бадені, віддавав на ту ціль кожночасну свою платню члена краєвої шкільної ради).

Не зважаючи на ріжнородні проекти, прихильні одиниці робили своє, збираючи при всякій нагоді на цей фонд і таким робом побільшували його.*)

З моменту, коли повстало окреме станове вчительське товариство („Взаїмна Поміч“), — Р.Т.П. не потребувало вже в такій мірі займатися матеріальним боком народного вчителства. Тому на зал. зборах Р. Т. П. в р. 1906 порішено одноголосно передати весь „допомоговий фонд“ товариству „Взаїмна Поміч галицьких і буковинських учителів“.

„Взаїмна Поміч“.

Станові справи вчителства домагалися постійної опіки й дбайливости. Цього не могло дати Р.Т.П. в цілій ширині, бо час висував щораз інші пекучі завдання.

Р.Т.П. займалося ними — правда — щиро, а всеж таки тільки по необхідности, щоби відтягнути українське вчительство з польської організації Товариства Педагогічного, з пів-урядовим характером, де гуртувалося чимало українських учителів. Вже загальні збори Р.Т.П. в Станиславові 1884 поручили Р.Т.П.-ому виготовити статут для вчительської організації, а цю працю доручив виділ дня 15. листопада 1884 проф. Вол. Шухевичеві.

Ця справа потребувала всесторонньої підготовки. Щойно загальне віче українського вчителства скли-

*) Перший раз використано той фонд у р. 1903, призначуючи 210 Кор. на підмоги „найбільше потребуючим“ удовам і сиротам по вчителях.

кане Руським Товариством Педагогічним і ведене членом його виділу, Алиськевичем, яке відбулося у Львові 1904 прискіпило діяльність статутної комісії. При співучасті членів дібраних на загальних зборах Р.Т.П. в березні 1905 виготовила статутова комісія остаточ-

Д-Р КОСТЬ ЛУЧАКІВСЬКИЙ.

ний проєкт статуту. Статут відіслали до міністерства у Відні, щоби його затвердити, а тимчасом Р.Т.П. приймало вписи членів.

Після формального зорганізування „Взаїмної Помочі галицьких і буковинських учителів“ Р.Т.П. відступило навіть свій льокаль при вул. Сикстуській ч. 47. на засідання й наради.

Коли „Взаїмна Поміч“ Українського Вчительства почала відразу гарно розвиватися, то в цьому велика заслуга колишнього Р.Т.П.-ого, яке привчило було вчителів організуватися у власні товариства.

Взаємини між обома товариствами були якнайкращі. В р. 1906 зліквідувало Р.Т.П. свій „допомоговий фонд“, й передало його у властиві руки „Вз. Помочі“. Вчительська організація поміщувала правильно свої звіти й локлики в „Учителю“ (органі Р.Т.П.), не зважаючи на те, що згідно з постановою загального вчительського віча становим учительським органом проголошено „Промінь“, що виходив від 1904. у Вашківцях н/Чер. на Буковині.

Все-ж таки десятилітня діяльність Р.Т.П. зазнала стільки прихильності серед народнього вчительства, що деяким одиницям нелегко було признавати інше товариство своєю становою організацією. Читаємо н. пр. у звіті філії Р.Т.П. в Мостисках, що на загальних зборах тої філії в грудні 1906. після реферату Ів. Гуміняка признали „важність „Взаїмної Помочі“, одначе учительство не вписалося покищо до неї, натомість постановило гуртуватися в Р.Т.П.“*).

БУРСИ Й ІНСТИТУТИ.

Інститут св. Николая.

На дітей сільського походження ділає місто дуже часто шкідливо, деморалізуючо. Вразлива сільська душа за багато бачить нараз прикладів гнилі. Треба великого гарту волі, або дуже дбайливої опіки, щоб сільська дитина не попала під отрутний вплив міста. Нерідко попадає вона в калюжу і деколи ломить все життя, не тільки свій слабкий організм, але й кволу душу.

Українські батьки хочби й інтелігенти (сільські священики й народні вчителі) були занадто бідні, щоб могли примістити своїх синів на відповідних „станціях“. Треба було найти якусь раду, щоб неосвідомлені діти не збивалися з простого шляху.

*) „Учитель“ 1907, стор. 15.

На засіданні головного виділу Р.Т.П. 4. березня 1888 член виділу д-р Кость Лучаківський поставив внесок, щоби „подумати“ над заснуванням платної бурси для хлопців. Від тої пори ця справа не сходить з денного порядку засідань головного виділу, бо завжди „підганяв“ її д-р Лучаківський. Незабаром мусів головний виділ на його бажання скликати окреме засідання на неділю, на яке запросили зпоза виділу проф. Івана Бічая і Ом. Партицького.

На тій нараді доручили внескодавцеві виготовити статут (правильник) для бурси, який він дійсно виготовив, а виділ прийняв його 8. червня 1888. На підставі проекту статуту бурса мала називатися Інститут Руского Товариства Педагогічного у Львові, під покровом св. Николая“. В інституті мала бути приміщена молодь гімназій, учительських семінарій і виїмково — народніх шкіл.

Одначе справа не пішла так легко. Львівське ц. к. намісництво уважало, що правильник для бурси, це основна зміна статуту Р.Т.П.-ого, до чого покликані тільки загальні збори. Тому треба було вважати бурсу окремим товариством. З правильника зробили статут, доповнили й внесли його до намісництва у Львові, яке його прийняло ще в тому ж (1888) році. На ділі — бурса, як окреме товариство мала існувати тільки для адміністраційної влади. Нею орудував головний виділ Р. Т. П. через настановлений „бурсовий комітет“.

Товариство кинулося на всі боки, щоби інститут пустити в рух, вибрало для цього окремий вакаційний комітет в особах проф. І. Бічая, д-ра Степана Федака й проф. Яреми. Внесли прохання до сойму в справі підмоги, а до „Просвіти“ прохання дарувати для інституту українські книжечки й видання. Проф. Врецьона дав на початок від себе 50 злр. на перші потреби бурси, а для дальших дарів проголошено відозву до „добродіїв і меценатів“, зложеноу п. Яремовою. Оплату для питомців визначено 20—15 злр.*) місячно й призначено одно місце безплатне.

*) Від 1898 р. тільки по 20 зр., або безплатно.

З початком шк. року 1889 дійсно відкрили бурсу у Львові при вул. Театинській. Господарство інституту вів бездоганно в перших початках проф. Бічай. Після піврічного обрахунку було 300 злр. 24 кр. ощадностей, які передали до щадниці. Це мало бути задатком, щоби придбати для бурси домівку. Других 300 злр., які дістав інститут від сойму, визичено покищо видавництву „Учитель“, яке мало недобір. В інституті вчив питомців французької мови проф. Василь Білецький так, що вже в листопаді одержав від виділу подяку „за безінтересовне й дуже ревне уділювання“ того

ГРИГОРІЙ ВРЕЦЬОНА,
один з членів основників.

предмету. Склавши перший звіт, проф. Бічай на своє прохання звільнився від обов'язку економічного директора, а господарку в інституті доручили К. Паньківському.

Маючи в початках добре поставлену господарку попереднім управителем (Бічаєм), інститут міг як слід розвиватися. В р. 1890 було там уже 62 учнів. Кожного року діставав інститут по 500 злр. підмоги від галицького сойму. Цей інститут не тільки на тогочасну міру, але навіть на теперішню — давав багато. Бо не тільки дешеве удержання і здоровий харч, але освіту й товариську огладу. Учні уладжували короткі відчити з української літератури й історії, вели дискусії, організували вдатні декляматорсько-співацькі вечірки, то-

що. Це стверджував кожного року прилюдний звіт комітету бурси.

Між питомцями інституту находимо такі імена як: Антін Казновський, Степан Шухевич, Ол. Кузьма, Мирон Кордуба й багато інших, а між інструкторами імена тодішніх студентів університету: Остапа Макарушки, Омеляна Терлецького, Миколи Ластовецького, Йосифа Роздольського та багатьох інших відомих сьогодні громадян.

В р. 1908 зголосилося до інституту дуже мало питомців. Ведення окремого інституту не виплачувалося. Тому дійшло до його ліквідації. В березні 1909 р. перенесли рештку питомців (23) до льокалю філії бурси при вул. Вірменській 2, а з кінцем р. 1909 інститут св. Ніколая перестав існувати, зливши з тою філією в одно*).

Бурса Р. Т. П. при вул. Вірменській ч. 2.

Заходи всіх наших установ для побільшення числа української інтелігенції, яка занялась би культурно-освітнім та економічним двигненням свого народу, нераз розбивалися об прикру дійсність. Відомо, що наша селянська верства була бідна. Селянин одержав в 1848 р. „свободу“, але ніяких засобів до ведення власного самостійного господарства, а низький культурний рівень не був у силі викликати в ньому потреби принести деяку жертву, навіть і для власної дитини.

Треба було подумати над способом дешевого утримання бідних дітей у міських „вищих“ школах і тим способом заохотити вбогу верству посилати талановиті діти до школи.

Тому, що в інституті Р. Т. П. ім. св. Ніколая була на тодішній час за висока оплата, то на загальних зборах Р. Т. П. під кінець 1897 р. поставив проф. Михайло Грушевський внесок, щоби оснувати бурсу для бідніших учеників. Цей внесок прийняли одноголосно.

На найближчому засіданні головного віділу 18 березня 1898 р. порушили цю справу члени віділу І. Стронський і Й. Танчаківський вказуючи, що побіч

*) „Звіт з діяльності Р. Т. П. за рік 1909“, стор. 48.

моральних користей повинні громадяни мати також матеріяльну заохоту, щоби вступати в члени товариства. Це можна досягнути, — на їх думку, вношенням петицій до влади в учительських справах та заснуванням безплатної бурси, або бодай дешевої для вчительських синів. Цю гадку піддержував дуже горячо тодішній голова Е. Харкевич підкреслюючи, що

КОСТЬ ПАНЬКІВСЬКИЙ.

до переведення цього діла надається саме ювілейний рік цісаря Франца Йосифа I., бо заснування такої бурси „буде певно ділом дуже милим для нашого Наймиловистійшого Монарха, а нарід руский жертвами на повищу ціль дасть доказ не лише своєї для Него любови, але й вдячності за те, що дав нам свободу і можливість плекати народного духа“*) і т. д.

*) Протокол Р. Т. П. з того дня.

Після такої промови „принято з одушевленням“ внесок на заснування бурси „ім. Франца Йосифа І.“. Всі три промовці стали основним комітетом і як такий — видали зараз відозву з покликом „широ й горячо займатися збиранням датків“ на ту ціль, бо „горячо бажаємо святкувати свято отворення нашої бурси вже 1-го вересня 1898“. Справа поступала дійсно швидко наперед і вже 15. червня 1898 повідомляє головний виділ прилюдно, що з початком нового шк. року 1898/9 відкриває бурсу ім. Франца Йосифа І. на 5 місць за доплатою незвичайно низькою, бо 5 злр. на місяць*) для синів народніх учителів, членів Р. Т. П-ого.

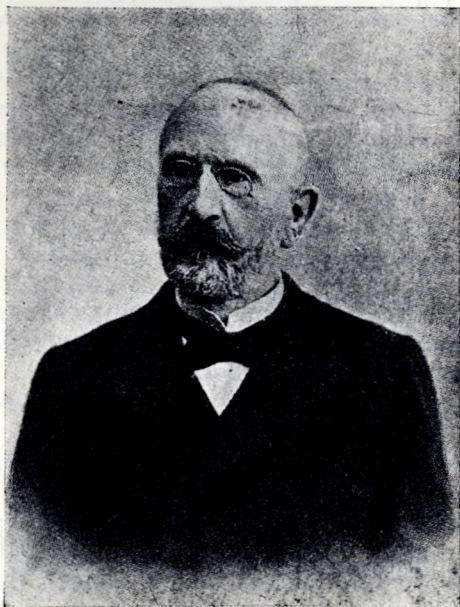
Настоятелем бурси вибрали (радше призначили) К. Паньківського. Управляти бурсою мав той самий комітет, що управляв інститутом св. Николая, доповнений призначеним представником учительства, Й. Танчаківським. У вересні бурсу дійсно відкрили в будинку інституту св. Николая і прийняли туди 6 питомців, синів нар. учителів. Щоб придбати фонди на ведення бурси видрукували цеголки по 20 австр. сот. й розіслали їх на суму 2.370 кор. На поширювання тих бльочків дало намісництво дозвіл важний до 1900 р. Зараз першого року дали ці бльочки доходу 326 кор. 60 сот., а з кінцем важности дозволу була вже призбирана сума 1.151 кор. 58 сот. Жертвенність на бурсу збільшилася тому, бо вже слідуючого року поширили брсу й на синів інших станів*).

Число питомців зростало з кожним роком. Другого року існування було їх 30, 1902/3 — 105, 1903/4 — 140, 1905/6 — 202! Педагогічний нагляд був бездоганий. На 202 учнів одержало 58 визначний степень (на 88 в цілій гімназії), а всі інші — добрий поступ. Підносили нераз, (ще й тепер підносять), закид, будьтоби ця бурса була для „панських“ дітей. Цей закид очевидно не мав і не має ніякої основи, бо н. пр.

*) В дійсности було 3-ох за доплатою по 10 зр., 2-ох за доплатою по 7 зр., а 1 за допл. 5 зр. — „Справоздання гол. виділу“ за 1898 р.

**) Ця переміна викликала була інтерпеляцію члена бл. п. І. Вертипороха за заг. зб. 1901 р. Але заг. збори піддержали постанову гол. виділу.

в р. 1906 (у 25-ліття Р. Т. П.) на 202 учнів було: селянських дітей 148, зарібників 12, ремісників 18, приватних лісничих 4, народніх учителів 11, урядничих 2, священничих 7. З усіх питомців тільки 10 платило повну оплату; 171 платило пересічно по 22 К., 12—14 утримував митрополит Шептицький, 1 був стипендистом Краєвого Виділу, 1 утримували члени виділу Р. Т. П. своїм коштом, а 7-ом допомагало тов-о „Руслан“ місячною доплатою 8—12 кор. за кожного.

ВОЛОДИМИР ШУХЕВИЧ,
один з редакторів „Учителя“.

Лікарську опіку над бурсою мав д-р М. Вахнянин, а безпосередня управа бурси ділилася на настоятеля „педагогічно-наукового“ й на економічного.

Справа бурси давала головному виділові чимало мороки не тільки через великі грошові запотребування, але й через непорозуміння, які були наслідком того, що часом педагогічні управителі вмішувалися до го-

сподарських справ бурси (головно в р. 1910 і 1911). В р. 1911 мусів обняти управу бурси сам делегат головного виділу, Михайло Коць.

У перших днях листопада 1908 перенесено 200 питомців до власного величавого будинку при вул. Потоцького 95 (де сьогодні є школа СС. Василянок). Для учнів філії академічної гімназії відкрито філію тої бурси, яка залишилася в давньому помешканні (при вул. Вірменській 2).

Селянська бурса у Львові.

Коли в р. 1903 головна бурса Р. Т. П. була доволі заповнена, а зголошення ще надходили, тоді т. зв. грибовецька філія Р. Т. П. відкрила у вересні — „Селянську бурсу“ у Львові. Там були приміщені ті діти III. і IV. класи народніх сільських шкіл, які бажали підготувитися до іспиту до середніх шкіл. (Управа бурси була при вул. Коперника 17). Через недостачу фондів цю бурсу зачинили з кінцем 1905 р.

Бурси на провінції.

В наслідок покликів Р. Т. П. та пропаганди всієї української преси й усіх діячів, щоби посилати діти до середніх шкіл, виринула потреба основувати бурси не тільки у Львові, але й на провінції. В тому часі творили бурси різні установи, а навіть повставали окремі товариства для оснування бурси („Шкільні Помочі“) по різних містах. Цей рух скріпився особливо тоді, коли кинули гасло творити підготовчі курси до гімназії. Тоді-то філії Р. Т. П. основували такі курси, а щоби дати змогу селянським дітям користати з науки в місті, творили „Селянські Бурси“. Ось список бурс, відкритих протягом останніх років першого 25-ліття Р. Т. П.

Українські бурси й інститути для молоді в Галичині.

„Рідної Школи“ (тоді Руського Тов-а Педагогічного):

Львів. 1. Велика бурса ім. Кард. Сембратовича для хл. 2. Філія тої бурси для хл. 3. Дів. Інститут ім. св. Ольги.

Перемишль. 4. Селянська бурса філії Р. Т. П.
Станиславів. Селянська бурса. (1900).

Тернопіль. 6. Інститут для гімн. учнів. 7. Селянська бурса (1902).

Стрий. 8. Селянська бурса.

Ярослав. 9. Бурса.

Бережани. 10. Селянська бурса філії Р. Т. П. (1903).

Рогатин. 11. Русько-українська бурса. 12. Селянська бурса (1901).

Копичинці. 13. Селянська бурса.

Жовква. 14. Бурса (1906).

Заліщики. 15. Бурса філії Р. Т. П. (1903).

Бучач. 16. Селянська бурса.

Чортків. 17. Бурса (1905).

Коломия. 18. Бурса (1905).

Щирець. 19. Селянська бурса (1905).

Грибів. 20. Селянська бурса у Львові (1903).

Бурси, що не належали до Р. Т. П-го.

Львів.

1. Інститут для дівчат СС. Василянок.

2. Руська бурса ремісничя й промислова.

3. Бурса для дівчат жін. промисл. спілки „Труд“.

Перемишль.

4. Руський інститут для дівчат.

5. Інститут для гімназійних учнів ім. св. Николая

6. Інститут СС. Василянок для дівчат.

Коломия.

7. Бурса для учеників української гімназії.

8. Бурса „Кружка Русинок“ для дівчат.

9. Інститут Тов-а „Шкільна Поміч“.

Станиславів.

10. Інститут СС. Василянок для дівчат.

11. Бурса Тов-а „Руських Жінок“.

12. Ремісничо-промислова бурса й інтернат для учительських кандидатів.

Тернопіль.

13. Руська бурса.

14. Жіночий Інститут ім. кн. Ярославни.

Стрий.

15. Руська Бурса.

16. Педагогічна бурса.

Самбір.

17. Бурса „Шкільної Помочи“ ім. св. Володимира.

Ярослав.

18. Бурса св. Онуфрія.

Броди.

19. Русько-українська бурса

Городенка.

20. Селянська бурса філії „Просвіти“.

Долина.

21. Селянська бурса філії „Просвіти“.

Дрогобич.

22. Селянська бурса ім. Шашкевича.

23. Бурса св. Ів. Хрестителя.

Золочів.

24. Бурса Філії „Просвіти“.

Яворів.

25. Гімназійна бурса основана Міщанською Читальнею (1903).

26. Інститут для дівчат СС. Василянок.

Снятин.

27. Бурса.

- Камінка. 28. Селянська бурса Філії „Просвіти“ (1904).
Новий Санч. 29. Українсько руська бурса.
Підгайці. 30. Селянська бурса Філії „Просвіти“.
Теребовля. 31. Руська бурса.
Рудки. 32. Селянська бурса Філії „Просвіти“.
Сокаль. 33. Селянська бурса ім. св. Николая (Шкільної Помочі — 1903).
Новий Санч 34. Руська бурса (1901).
Комарно. 35. Селянська бурса (1901).

Крім цього було ще 27 кацапських бурс.

Тому, що стільки ріжнородних інституцій займалося веденням бурс, точніше сказати би: вихованням, не могло бути й балачки про якусь одну напрямну в вихованні української молоді. Воно мусіло бути само собою дуже ріжноманітне. Тому від часу до часу виринала здорова думка не тільки в Р. чи Ї. Т. П-ому, яке мало вже чисто громадсько-виховний характер, але й у кругах громадських — створити „Союз Бурс“.

Під кермою У. Т. П. мав би був цей Союз об'єднувати цілу виховну діяльність бурс. Таким чином можна було надати нашим бурсам одноцільний виховний напрямок. Літом 1914 р. У. Т. П. поробило вже було відповідну підготовку в цій справі. Ця думка повертала вже й після війни*) на жаль, до нині не здійснена.

Неодин сьогоднішній громадянин завдячує тим бурсам зперед 25 чи 30 років покінчення школи й досягнення кращих життєвих умов. Соткам вихованців тих бурс завдячує український нарід неодноразово діло, яке в чималій мірі прискорило процес національного відродження в Галичині.

„РІДНА ШКОЛА“ Й ЖІНОЦТВО.

Заходи коло розбудження жіноцтва.

Від перших початків розуміло Р. Т. П. своє завдання так, що його діяльність мусить якнайшвидше захопити в свій обсяг виховання української дитини. Це могло бути здійснене аж тоді, коли Товариство зуміло для тої ідеї, якій служило, притягнути родину.

*) Теперішня „Рідна Школа“ робить це ще простіше: накликає установи створені спеціально для бурси злитися з „Рідною Школою“ враз із майном і заведенням. Примірно виконала це „Шкільна Поміч“ у Снятині. Однак в нас занадто сильно заважають у таких справах з одного боку індивідуалі-

Душею родини є жінка. Звідти й велика, особлива увага Р. Т. П-ого до виховання й освіти українського жіноцтва. Звідти й заходи Товариства, щоби творити жіночі середні школи, учительські семінарії та гімназії, а головню вибороти рівноправність української мови в дівочих школах („виділових“). Це ж були часи, коли крім родини в нас ніхто окремо жіноцтвом не займався, а в обороні жінки-людини чути в нас було щойно перші голоси небудених жінок: Марковички, Г. Барвінок, Олени Пчілки, О. Кобилянської, Кобринської, Е. Ярошинської, Юлії Шнайдер (Уляни Кравченко), Лесі Українки. Це були часи, коли польський шляхтич у галицькому соймі у Львові признавав потребу освіченого жіноцтва настільки, що — як говорив — „нам треба розумніших гувернанток“. Таку образу кинули 1903 р. в дискусії над внеском українського посла Озаркевича, щоби відкрити у Галичині дівочу гімназію. Це були ті роки, де поволі, нелегко доходили до нас смілі, але уперті голоси жіночих змагань до освіти, до рівности, до права, — жінки-людини. Піддержка цих змагань тодішною „Рідною Школою“ (РТП) заслугує сьогодні на увагу жіноцтва й народу та приносить йому честь!

Рівновартість жінок з мущинами зазначувало Р. Т. П. не тільки на словах, але й на ділі, чого доказом — вибір жінки 1897 р. (п. Варвари Ліщинської) до виділу й на відповідальне становище скарбника. Це була на ті часи новина, на яку не дозволяло собі ніяке інше не-жіноче товариство.

Дбаючи за піднесення духового рівня українського жіноцтва того часу, рішив виділ Р. Т. П. на прохання „Кружка львівських дівчат“ на своїх засіданнях 7. і 21. листопада 1890 уладити „поучаючі виклади з історії“. Перший цього роду виклад відбувся вже дійсно 8. грудня того року. Такі відчити виголошували здебільша Олександр Барвінський і Т. Грушкевич. Колиж О. Барвінський став послом до „думи державної“ (австрій-

стичні й місцеві інтереси, а з другого боку нам здається, що коли товариство зливається з іншим, то це означає його занепад, дарма, що це виходить тільки на користь справі та інституції.

ського парламенту), просили на прелегентів Вол. Ковцовського, Михайла Пачовського, Василя Тисовського й Осипа Маковея. Щоби поставити справу викладів систематичніше, поручили в грудні 1892 членові виділу, Навроцькому зложити „Літературний Кружок“ для відчитів „для жінок“. Вже 31. січня 1893. повідомив Навроцький виділ, що є зголошених 40 відчитів. Ці відчити мали великий успіх серед жіноцтва, особливо, коли в „Літературному Кружку“ взяв участь новий професор львівського університету, Михайло Грушевський.

Дівочий інститут.

Попри ці — сказати би — доривочні заходи Р. Т. П.-ого над громадянським розбудженням українського жіноцтва, силою факту звернені тільки на львівське жіноцтво, мусіло Р. Т. П. подумати про збірне виховання, про загал майбутніх українських матерей.

Уже на загальних зборах Р. Т. П. 1890 поставив член, Гладилевич, внесок „принятий з одушевленням“, щоби виділ Р. Т. П. оснував дівочий інститут на лад інституту для хлопців. Протягом 1891 року займався виділ, тою справою, але вже з кінцем шк. року проголосив в „Учителі“ (з 13. липня), що дівочого інституту не може відкрити від 1. вересня 1891., бо „справа така важна, що потребує довшого часу“ та „средства матеріяльні не вистарчають“. Це була й дійсна правда, бо крім членських вкладок, скупой надвишки з видавництв (яку до речі обертали на дальші видання) та мізерної соймової допомоги (500 злр. на видавництво „Учителя“, а 500 злр. на інститут для хлопців), не мало Р. Т. П. ніяких доходів. На позички в той час Р. Т. П. ще не пускалося тимбільше, що наростали довги в друкарні Тов-а ім. Шевченка та в „Народній Торговлі“ за харчі для хлопячого інституту. Зрештою — в тому часі реформувався дівочий інститут СС. Василянок і виділ Р. Т. П. числив, що він на якийсь час задовольнить найконечніші потреби жіночого виховання.

Раз кинена жива гадка не сходила вже із засідань виділу Р. Т. П., дарма, що її здійснення тягнулося надто довго. В 1896 р. вибрали від виділу Р. Т. П. ко-

ІНСТИТУТ „РІДНОЇ ШКОЛИ“ (Р. Т. П.) ДЛЯ ДІВЧАТ ІМ. СВ.
ОЛЬГИ У. ЛЬВОВІ.

мітет, що мав запевнити фреквенцію для V. класи української школи вправ, для якої поширення до 8 клас робило Р. Т. П. основні заходи. Тому комітетові доручили „застановитися“ й над справою оснування інституту для дівчат під управою Р. Т. П., де найшлиб приміщення бідчіші дівчата. Щойно в р. 1899 — читаємо в офіційному комунікаті виділу, що від 1. вересня, себто з початком шк. року відкривається Інститут для дівчат ім. св. Ольги.¹⁾ Незабаром проголошено конкурс на настоятельку, якою має бути „кваліфікована вчителька для шкіл народніх і виділових, 20—40 літ, української народности й гр.-кат. обряду“. Як винагороду за службу визначено мешкання, утримання і 200 злр. річно. Проголошено теж конкурс, що приймають дівчат до інституту²⁾ й відкрили його дійсно при вул. Курковій 10.³⁾ Першою референткою комітету, що від головного виділу займалася справами інституту й т. зв. науковою директоркою була п. Марія Білецька, яка виконувала свою працю безплатно. Економічною директоркою була п. Герміна Шухевичева. В інституті примістили спершу головню дівчат інтелігентів, а пізніше більш 50% селянських.⁴⁾ Їх число зростало, особливо, коли приймали не тільки тих, які прийшли до Львова на довшу шкільну науку, але й таких, що приїздили лише на кілька місяців для науки кравецтва, рахунковости, рисунків, малярства, співу, музики чи танців.⁵⁾ Кожного року улађував цей інститут прилюдні пописи, про які українська преса писала широко з повним признанням.

¹⁾ За прикладом Р. Т. П. поробило товариство „Руских Женщин“ у Станиславові заходи, щоби й у цьому місті відкрити з початком 1899/90 шк. року дівочий інститут.

²⁾ Оплату назначено 20 злр. на місяць; крім цього: видатки на листування 1 злр., вписове (для дітей не-членів Р. Т. П.) 1 злр., зужиття меблів і наукове приладдя 3 злр., наука танців 6 злр., фортеп'ян 5 злр. річно, а наука чужих мов безплатно.

³⁾ В р. 1900 приміщено дів. інститут в одноповерховій камениці гр. Волод. Дідушицького при вул. Сави ч. 3. Цілий будинок мав 16 кімнат. Приміщення було зовсім вигідне й затишне, а до того положене майже в середмісті.

⁴⁾ В р. 1903 на 76 учениць було 44 селянських дочок, 3 ремісників, 14 нар. учителів, 7 священників, 2 купців, 6 ріжних.

⁵⁾ В р. 1903 рішили не приймати переходових дівчат.

В р. 1903/4 поділили дівочий інститут ім. св. Ольги на два відділи. Під давнім іменем на давньому місці*) залишився інститут для бідніших дівчат (за оплатою по 30 кор. (від 1905/6 по 36 кор.) місячно, а давній інститут призначений для багатших дівчат за місячною оплатою по 50 кор. приміщено при вул. Курковій 29.***) Подані тут оплати учениць тільки номінальні. В дійсности багато учениць мали знижки, 3—4 учениці були все безплатно приміщені. Оба інститути розвивалися зразу успішно. В інституті ім. св. Ольги мало приміщення 36—76 дівчат.

З огляду на дуже високе комірне й зростаючу доріжнечу на харчові продукти, ведення інституту ставало неможливе, тимбільше, що учениці винні були за оплати. В р. 1912/13 звернулася Гол. Управа У. П. Т. до Жіночого Кружка ім. Ганни Барвінок у Львові, щоби він переняв під свій нагляд і на власну відповідальність дівочий інститут св. Ольги.

Старшина Кружка вагалася, чи в середині адміністраційного року брати на себе повну відповідальність за інститут, головнож за його фінансовий бік, зате згодилася наглядати через свої відпоручниці дівчат інституток і прийти Гол. Управі з порадою й помічу у всіх господарських справах. Але вже після кількох тижнів спроби Старшина Кружка зріклася своєї місії і щойно з кінцем серпня 1913 перебрала весь інститут св. Ольги під свою безпосередню опіку. Всі довги інституту за минулі роки вирівнала вповні сама Головна Управа.

Коли число учениць постійно падало, а в р. 1919 зійшло на 4, рішила Гол. Управа 4. жовтня 1919 на внесок п. Морозової закрити інститут.

ПЕРШІ ПРИВАТНІ ШКОЛИ.

Дівоча виділова школа ім. Т. Шевченка у Львові.

Всі заходи Р. Т. П. за більш 20 літ, щоби освідомити й зацікавити український загал справою школи були великим змаганням до власти-

*) В р. 1907 вже був цей інститут при вул. Сокола ч. 1 А, а в 1908 р. при вул. Земляковського ч. 2 (І. і II. пов.).

**) Від 1905/6 він — як інститут св. Софії перенісся на вул. Крижову 14 (тепер вул. Потоцького).

вої мети: оснування власних рідних приватних шкіл. Якщо відкриття першої приватної школи було би прийшло без тих всебічних підготувань, то напевно вийшлаб велика моральна катастрофа. Таке діло не мало би відповідного розуміння серед тодішнього громадянства. Воно було би його ледви чи піддержало. Школа могла була лишитися без засобів і... без дітей. А невдача стораз гірше ділає на загал, як нечинність.

о. ІВАН ЧАПЕЛЬСЬКИЙ.

Беручися за таку важку річ як творення приватного шкільництва, треба було сягнути до основ, класти перші підвалини там, де не було нічого. Уважаючи м а т і р основою родини, треба було ту основу відповідно підготувати, треба було піти назустріч не тільки бажанням жіноцтва, але й потребі народу: дати українській жінці р і д н е виховання й освіту, треба було рахувати не на самих вибраних жінок, які мали охоту й спромогу користати з вищих студій, але підготовляти жіночу м а с у.

Дівчата інституту св. Ольги у Львові у своєму городі.

Тому першою думкою Р. Т. П. в тій справі було відкрити українську дівочу виділову школу ім. Т. Шевченка у Львові, бо українських виділових шкіл загалом не було в Галичині.

Перший учительський збір виділової школи „Р. Шк.” ім. Шевченка. (В середині дир. Едвард Харкевич).

Перший раз виринула така думка на засіданні головного виділу 4. червня 1898. Зваживши всі можливості, вибрали на ньому окремий комітет, який мав по-

робити підготовчу працю до відкриття першої кляси вже з початком шк. року (1898/9). Комітет справився як слід і з 1. вересня 1898 вписалося до школи 32 учениці. Школа була приміщена спершу при вул. Вірменській ч. 2, відтак при пл. Стрілецькій ч. 6, то знов у домі комітету будови театру при вул. Сикстуській ч. 47, а від 1909/10 у власному домі при вул. Мохнацького ч. 12.

Надзір над школою перебрала п. М. Лісецька, релігії вчив о. Д. Лопатинський, української мови М. Лісецька, польської Т. Огоновський, німецької О. Роздольський, історії й географії О. Кулачковська, природи й співу М. Арданівна, рахунків і рисунків О. Барвінська, каліграфії Іл. Огоновський, ручн. робіт Йос. Танчаківська. Це був перший учительський збір у першій школі „Рідної Школи“ в її молодечих літах.

В її 50-ліття годиться згадати на вічну пам'ятку те, що весь цей учительський збір зрікся винагороди признаної йому головним виділом. В народі, а бодай свідомішій його частині, настало захоплення. Замість магнатів — різні товариства, інституції та приватні особи поспішили з жертвами на підмогу великого й давно небувалого діла.*) З року на рік приростала одна кляса. Щоби здобути право державної школи (право прилюдности), покликав головний виділ першорядний учительський збір (головно з іспитами на вчителів сер. шкіл), який зі свого боку докладав усіх сил, щоб школа була краща від усіх інших у місті; українськість школи виявилася при всяких національних нагодах. Тому число учениць так зростало**), що Р. Т. П. мусіло думати вже про купно, або будову другого, більшого дому. Першим директором цієї школи був Едвард Харкевич, директор академічної (української) гімназії у Львові, другим —

*) Народна Торговля 50 злр., „Просвіта“ 50, „Руська Бесіда“ 50, Наукове Тов. ім. Шевченка 50, КлюбРусинок (дохід з вечерниць) 34.20, д-р Степан Федак 100, „Шкільна Поміч“ у Львові 10. Мусів давати субвенції і сойм, не раз навіть доволі високі. Крім того приходили незначні оплати учениць.

**) В р. 1909/10 — 335, а на початку р. 1911/12 — 408! (Звіт шкіл Р. Т. П. у Львові за шк. р. 1911/12).

проф. Василь Білецький, а даліше д-р М. Коцюба (1909), проф. Андрій Алиськевич (доки не став директором перемиської української гімназії), а від шк. р. 1910/11 аж до часу своєї недуги (1921) — д-р Остап Макарушка, коли управу тої школи (й пізніших дівчих) перебрав знов проф. Вас. Білецький.

Учениці III. кл. дівочої школи „Р. Шк.” ім. Шевченка у Львові в сценічному образку „В чужім пір’ю“.

Ще 28. травня 1899 вніс головний віділ Р. Т. П. домагання до міністерства освіти у Відні признати тій школі права державної школи (право прилюдности). Але відповіді довго не було. Вносили ургенси в рр. 1900, 1901 і 1902. Нарешті в 1903 р. надійшло прихильне рішення міністерства у Відні (з 4. травня до ч. 10.157).

Маючи на увазі практичні потреби своїх учениць у будучности, порішив Головний Віділ увести у цій школі практичні предмети як стенографію й писання на машині.

При цій школі відкрито також курс української мови й літератури, на який зголосилося відразу 100 дівчат з мійських шкіл. Треба було курс розділити на 2 відділи, а на другий рік на 3. Такий курс вели аж до

війни. Очевидно, що в міру того, як зростала фреквенція дівчат у виділовій школі ім. Т. Шевченка, з кожним роком менше було таких, яким треба було окремих курсів української мови й літератури. І цей курс, і курс для неграмотних відкритий при цій школі з десятками, а то й сотнями учениць, вів безплатно вчительський збір.

Такі були перші початки організації приватного шкільництва в Галичині. На дальші спроби — не треба було довго ждати.

Дівоча вчительська семінарія у Львові.

Дівоча виділова школа, що проіснувала вже кілька років, витворила потребу дальшої освіти для дівчат. Довший час велася в шкільній установі, якою було Р. П. Т., дискусія на тему, який тип школи більше підходить для дівчат: ліцей чи гімназія. Практичне вирішення принесло саме життя. Одночасно в р. 1903. оснували дівочий ліцей у Перемишлі, а Р. Т. П. оснувало першу дівочу вчительську семінарію у Львові*). В той спосіб пекуча потреба середньої освіти для жіноцтва була тимчасово розв'язана. Українські дівчата могли добирати собі рід школи, відповідно до їхнього умового й духового рівня та хисту особливо, коли в 1906 р. відкрили СС. Василіянки дівочу гімназію у Львові. Одночасно відкриті дівочі середні школи у двох центрах Галичини (Львові й Перемишлі) заспокоювали різні місцеві потреби й вимоги.

Українські дівчата, які вчилися по пляні гімназій могли здавати іспити в державних українських гімназіях, але по постановах галицького краєвого закону українських семінарій у Галичині зовсім не було. Були тільки утравістичні з перевагою польщини у формі й змісті. Відчинивши дівочу вчительську семінарію у Львові Р. Т. П. осягало відразу подвійну мету: давало українському народові таку важну (з огляду на вагу вчительського стану) українську школу та помагало одночасно оминати обов'язуюче в семінаріях „замкнене число“ (нумерус клявзус), якого цифра була ледви 40.

*) Яр. Біленький: „Українські приватні школи в Галичині“ Львів 1922.

На засіданнях виділу Р. Т. П. 27. травня і 13. червня 1903. після дискусії над рефератом д-ра М. Коцюби рішили прийняти статут для „приватної дівочої семінарії Р. Т. П.“ та відіслати його до міністерства з домаганням дозволити відкрити від 1. вересня 1903/4 перший рік навчання. Викладна мова на основі статута мала бути українська; вступна такса 20 кор., місячна оплата 10 кор.; семінарія мала приймати учениць без огляду на віроісповідання й народність.

Учениці львівської семінарії „Р. Шк.“ на „Святі Молоді“.

Тим разом не довго ждали на дозвіл. У вересні 1903 р. Р. Т. П. оголосило вже вписи до тої семінарії. Орган Р. Т. П. („Учитель“ 1903, стор. 301), вітаючи цей факт у передовиці висловив надію, що Тов-о добуде для тої семінарії дозвіл уживати нар. школу ім. Шашкевича, як школу вправ. З початком жовтня 1903. семінарію відкрили при пл. Стрілецькій ч. 6*) з числом учениць 17**).

*) Там була також канцелярія Р. Т. П. Школа й канцелярія перенеслася 1904 р. на вул. Сикстуську 47, (дім Театрального Комітету), де канцелярія містилася безплатно до 1909 р. Тоді перенесли її разом зі школою до власного дому при вул. Можнацького 12.

**) Випадково всі учениці були Українки. Їх число зростало з кожним роком: 1910/11 було записаних 159, а по звані батьків:

Ця школа захитала відразу поважно цілим бюджетом Товариства й спричинила вже в листопаді пер-

Учит. збір дів. видлової школи й семін. у Львові. (По середині п. К. Малицька, за нею стоїть д-р М. Коцюба. Другий з дів стоїть І. Боберський).

шого року недобір на 2.000 кор. Перша матура в тій школі відбулася 1908/9, а свідоцтво зрілости дістало 10 кандидаток.

41 дочок селян, 14 ремісників, 27 слуг і сторожів, 6 зарібників, 29 священиків, 12 нар. учителів, 13 підурядників, 17 різних звань. Слідуючого року (1911/12) — 143 учениць, а відношення змінилося ще більше на сторону селян (45 дочок селян, 19 слуг і зарібників, 20 ремісників і купців, 20 нар. учителів, 20 інших).

Після першої матури пробувало Р. Т. П. розвідати приватними дорогами, чи семінарія не дістала би прав прилюдної школи. Одначе тодішній інспектор Янер сказав, що тут будуть труднощі, бо на підставі закону в Галичині можуть бути тільки утраквістичні семінарії. Тому порішено віддати ту справу Народньому Комітетові й Парляментарному Ключові. Сам виділ був зразу схильний пристати на відворотну утраквізацію (зн. ті предмети викладати по українськи, які в державних семінаріях викладано по польськи). Але проти цього виступила прилюдна опінія й преса, а Парляментарна Репрезентація повідомила Товариство офіціально, що тільки тоді буде піддержувати справу вчительської семінарії, коли ця школа буде чисто українська.

Краєвий шкільний закон з 12. червня 1907*) постановляв у 3. арт. уст. 2., що

„побіч семінарій з польською викладною мовою, чи пак польсько-українською може бути заснована тільки одна мужеська семінарія з викладною мовою польською-німецькою“.

Р. Т. П. розуміло цю постанову так, що вона торкається тільки державних учительських семінарій, а не приватних. Таке розуміння наведеної постанови скріпив факт, що краєва рада шкільна надала в 1909 р. право державної школи польсько-німецькій семінарії в Кракові. Осмілене тим рішенням кр. шкільної ради, Р. Т. П. не зважало на заяву дотичного кр. шкільного інспектора (Янера), і таки внесло через кр. шк. раду у Львові прохання признати права прилюдности його одинокій семінарії, утримуваній приватними засобами. На це дістав виділ Р. Т. П. таку характеристику відповідь:

„Ц. к. рада шкільна краєва. Ч. 67.494. Львів 3. квітня 1910 р.

До Хвального Виділу Р. Т. П. у Львові, вул. Мохнацького 12.

„Звертаючи приложники подання 24. падолиста 1909, заявляеся Хв. Товариству, що слідує:

„На основі висліді (!) люстрації переведеної, ц. к. інспектором краєвим шкіл, Др А. Єнером (має бути — Янером), ц. к. рада шкільна краєва є склінна предложити (?) на уділення удержуваної (!) Хвальним Виділом приватній

*) В. кр. зак. з 1907, ч. 101.

семінарії учительській і школі вправ при тійже семінарії приміщених, право публичности, під таким услівем, що постанови предложенного статута дотично языка викладового зістануть змінені по мисли 2. уст. арт. 3. зак. краєвого з дня 12. червня 1907 (Дн. з. кр. ч. 101) в сім напрямі, що языком викладовим згаданої семінарії будуть язык руский і польський.

За ц. к. намісника (!) Дембовский“.

I — одинока українська вчительська семінарія лишилася звичайним курсом без ніяких прав! Делегація від Р. Т. П. пішла в тій справі до намісника, а коли в нього нічого не виеднала, рішила виїхати до Відня, до міністра освіти Штіргка. Але й він не погодився признати такого права, тільки обіцяв визначити окрему іспитову комісію для школи.

Першим директором школи був д-р М. Коцюба, другим (від 1910) Андрій Алиськевич. А коли він з початком 1910/11 став директором гімназії в Перемишлі, виділ призначив був о. Теодозія Лежогубського (29. червня 1910). Одначе о. Лежогубський як професор держ. школи не дістав відпустки (від своєї влади), тому виділ „був приневолений реасумувати ухвалу XIII. засідання, а на це місце призначив шкільним директором д-ра О. Макарушку“ (тодішнього голову Товариства, зас. 7. IX. 1910). Коли після війни відкрили наново семінарію, а д-р Макарушка захорів, призначили директором проф. Вас. Білецького, а після його резигнації (16. I. 1921), настановили п. Прокеш.

Школа вправ.

Існування дівочої вчительської семінарії викликало потребу створити нижчу народню школу, в якій учениці дівочої вчительської семінарії могли би практикувати (виділова школа мала тільки від V. кл. вгору). В 1907 р. відкрито першу клясу т. зв. „школи вправ“. Вона містилася зразу в будинку при вул. Мохнацького ч. 12, але згодом перенесено її до домівки при вул. Длугоша. Очевидно, що це не було дуже вигідне для семінаристок. Першого року записалося до тої школи всього 9 учениць. Але в 1912/13 р. вона мала вже (в чотирьох клясах) 91 учениць. По занятті батьків були це дочки: слуг — 25, робітників — 9, ремісників — 5, державної служби — 18, священників — 11, урядників — 10, нар.

учителів — 4, купців — 4, професорів — 2, міщан — 1, селян — 1. Наука в тій школі мусіла бути дійсно зразкова, коли тільки 1 учениця не перейшла до вищої класи.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ УМОВИНИ Й ВИСЛІДИ.

Поволі, дуже повільно прокладало собі Р. Т. П. шлях у народі в першому чвертьстолітті. Дарма, що народня маса відчувала, що зі школою діється негаразд, але не було кому захопити її електризуючими гаслами до боротьби за неї. Це й зрозуміле, коли провідна духовна верства ставилася до справи у своїй масі мало що краще. На загальних зборах головного товариства являлося 30—40 членів*).

В р. 1898 пройшли загальні збори „крайно апатично“. Вони викликали прикрі замітки в українській пресі, на адресу народнього й середньо-шкільного вчительства. Значить, в 17-ліття існування Р. Т. П. громадська думка висловлювала погляд, що шкільним товариством має цікавитися один стан — учительство. Нікому ще на думку не приходило поставити товариство на всенародній підставі. А яких вузьких аргументів уживали! Обгооврюючи згадані збори орган Р. Т. П. „Учитель“ зробив увагу, що „половина учителів укра-

* В р. 1889 — 35, 1890 — 42, 1897 — 31, 1898 — 32, 1899 — 43, 1900 — 30.

В брошурі „Дещо про народну карність“ яка вийшла в бібліотеці „Проміня“ 1908 р., як критика на виділи Р. Т. П., безіменний автор пише про це дослівно (стор. 88):

„3 професорів університетських і з професорів середніх шкіл провінціальних нема звичайно ані одного на заг. зборах (з професорів університетських двох було щось по разови, інші і то саме ті, що нічого або майже нічого не роблять на науковім поли, не були ані разу.), з професорів львівських шкіл середніх і учителів семінарій, котрих є около 40, буває разом з виділовими що найбільше десятиох; священиків що найбільше п'ятох, споза Львова на зборах з 2. лют. 1905 був всего один і так буває по більшій частині, з адвокатів буває часом один, з урядників, судовиків, літератів, редакторів, політиків нема звичайно ані одного. Що нема представників иньших верств суспільности, се вже при таких обставинах само собою розуміється. Далеко нам ще до розуміння значіння школи і тісної звязи між нею а суспільністю... Рішаючий голос мають на всіх загальних зборах Р. Т. П. народні учителі з провінції, що творять що най-

їнської гімназії не вписалась у члени Р. Т. П. А прецінь вони повинні це зробити, коли вже не з патріотизму

Школа вправ з директором, д-ром Остапом Макарушком.

й обов'язку як учителі української школи, то бодай з огляду формального, іменно того, що директор укра-

менше 80 проц. учасників; колиб вони не почувались так щиро до своїх обов'язків супроти Р. Т. П., то ані одні его заг. збори не моглиб відбутися; такі випадки справді лучалися, або бувало таке, що в останній хвили треба було запрошувати місцевих „патріотів“, щоб зібрати комплет 30 членів!...”

їнської гімназії*) є рівночасно головою Р. Т. П. О учителях львівських шкіл українських та таких гімназій на провінції уже і не говоримо, — з тих не вписалось в члени товариства і 10, хоч число їх перевищає 200“. „Се сумна справа“ — додає на кінці. Дійсно, що це була „сумна справа. Коли на загальних зборах являлося трохи більше число членів, як от у 1902 р. — 70, то в протоколі Р. Т. П. увіковічено цю подію заміткою секретаря, що „так численних зборів уже давно не бачило Р. Т. П.“

Найбільше число членів на загальному зборі в Тернополі у першому 25-літті — було саме 25-го року існування товариства (1906), а то аж 93. Це-ж був ювілейний рік Р. Т. П., до речі сказавши — відповідно не використаний.

Число членів зростало з року на рік лише дуже незначно. Ось огляд, який можна було зробити на підставі всякого рода записок, протоколів, звітів чи заміток розкинутих по пресі:

До яких саме суспільних станів належали члени Р. Т. П. в поодиноких роках, не можна ствердити**).

Рік	1881	—	83	членів	Рік	1898	—	—	членів
„	1882	—	313	„	„	1899	—	601	„
„	1883	—	354	„	„	1900	—	943	„
„	1884	—	382	„	„	1901	—	—	„
„	1885	—	412	„	„	1902	—	—	„
„	1886	—	419	„	„	1903	—	1.300	„
„	1887	—	422	„	„	1904	—	2.400	„
„	1888	—	471	„	„	1905	—	—	„
„	1889	—	494	„	„	1906	—	3.000	„
„	1890	—	552	„	„	1907	—	3.382	„
„	1891	—	622	„	„	1908	—	3 745	„
„	1892	—	677	„	„	1909	—	4.298	„
„	1893	—	716	„	„	1910	—	4.298	„
„	1894	—	—	„	„	1911	—	4.320	„
„	1895	—	—	„	„	1912	—	4.412	„
„	1896	—	—	„	„	1913	—	4.670	„
„	1897	—	780	„	„	1914	—	4.814	„

*) В той час Едвард Харкевич. В оригіналі написано „русскої“ гімназії.

**) У 20-ліття існування Р. Т. П. (1901) подали таку статистику членів (за 1900): на 943 членів було — 319 учителів, 306 свя-

Рік 1915 — 1922	— членів	Рік 1927 —	23.617 членів
" 1923 —	12.867	" 1928 —	25.443 "
" 1924 —	17.445	" 1929 —	25.568 "
" 1925 —	17.440	" 1930 —	31.615 "
" 1926 —	20.520	" 1931 —	31.756* "

Досить, що коли у вересні 1892 р. прийняли до нього нараз 50 нових членів, то були вже між ними і лісничий і „офіціяліста“, і богослови, і ветеринар, і селяни. Поважніше число селян вступило в члени в 1890 р. Перший міщанин вписався в члени Р.Т.П. щойно 29. вересня 1893 (Степан Харамбура з Яворова). В р. 1894, дня 9. січня пошанував Р.Т.П. Олександр Кониський, вступаючи в його члени.

Байдужність до товариства була дійсно характеристична. В часі, коли в різних народів Австрії шкільні товариства розвивали живу діяльність, у нас лише жмінка осіб вела справи підставного значіння. На засіданні головного виділу 18. березня 1897 обурений цим станом тодішній член виділу (Мостович) назвав його явищем, яке нас понижує в очах культурних народів, коли Р.Т.П. за 16 років існування має неповних 800 членів, з яких — як виходило із звідомлення — половина не платила членських вкладок. Яскравим до-

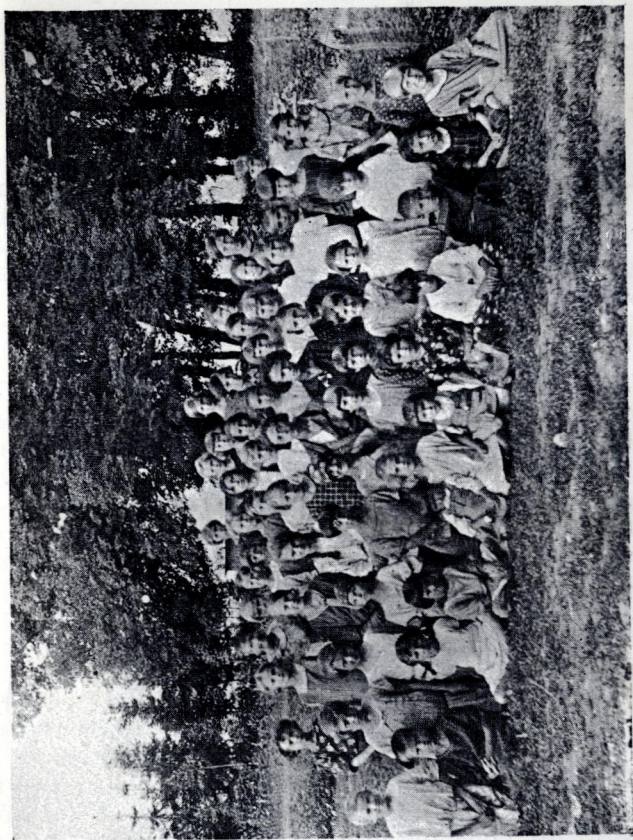
щеників, 70 гімн. професорів, 63 урядники, 26 селян і міщан, 54 жінок, 64 приватних, 36 різних фахів, 5 товариств. Це відношення задержалося аж до оснування окремої учительської організації.

*) Німецьке товариство Schulverein в Австрії з таким самим пляном і завданнями як наша „Рідна Школа“ основане рік вчасніше (конститууючі загальні збори 6. липня 1880). У двох перших місяцях мало 13.000 членів, а з кінцем першого року (1880), отже за 6 місяців — 22.000 членів; у 30-ліття було їх 140.000! J. Sch. „Wie der deutsche Schulverein und dadurch die deutschen Schutzvereine entstanden sind. Kalender der christlichen Deutschen in Galizien auf das Jahr 1909, Seite 56.

Т. S. L уконституоване 16. березня 1892 з кінцем того року мало 5.050 членів.

— З нашими відносинами краще таких товариств не порівнювати.

казом тої байдужности була обставина стверджена на засіданні головного віділу 14. травня 1898, що в тому році ніхто не вступив у члени!

Дівчата „Рідної Школи“ у вакаційній оселі в Миловані.

Щоби збільшити число членів, продумували різні способи: видавали поклики, відозви, а навіть обіцяно кожному товариству дати задурно всі книжечки свого видання за приєднання десятиох членів, а кожному членові одну книжечку.

Причиною такої мізерної цифри членів було між іншим те, що Р. Т. П. не могло ще в початках зважи-

тися на певну лінію, не могло себе ясно самоозначити, чи воно товариство станове чи загально-шкільне. Учителі йшли проти нього із закидами, що воно в порівнанні з польським педагогічним товариством за мало займається матеріальним станом народнього вчительства, а звертає увагу тільки на „руське“ шкільництво*).

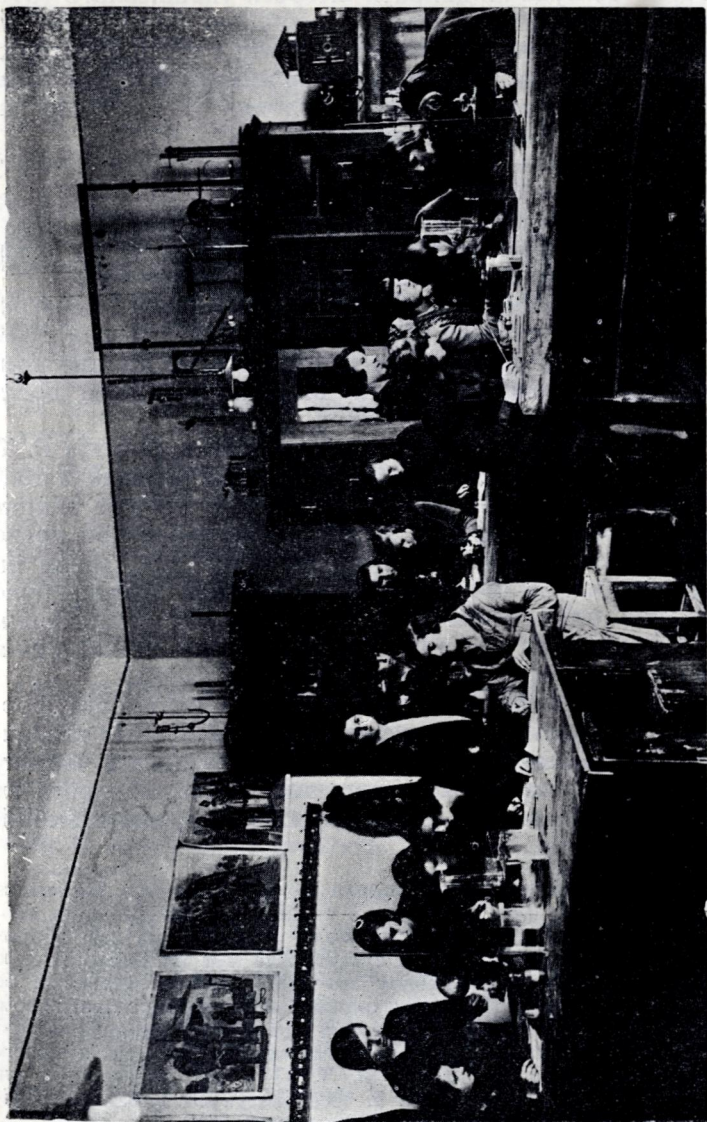
Сьогодні після 50 літ існування товариства, знає й відчуває кожний громадянин, що така установа як „Рідна Школа“ не може дати ніяких матеріальних користей. Але 25 років тому можна було чути ще запит на філіяльних зборах з уст інтелігентів: „Яку властиво користь запевнює це товариство своїм платячим членам, котрих (?) як знаємо, становлять переважно бідні рускі учителі і священники, а загал Русинів не дуже то цінить і не підтримує як слід змагань свого товариства“**).

Чималою перепоною в розвитку товариства був таки його статут виготовлений без ніяких зразків, а може й без особлившої надуми. Треба було боронити права народу на рідну школу й це написано в статуті. Але хутко показалося, що сама польсько-австрійська влада користує з недотач чи неповноти статуту й старається перешкодити всьому, що перехрещує її пляни й заміри. Р. Т. П. було занадто централістично побудоване. Навіть впис члена залежав виключно від головного віділу.

Перший раз звернув на це увагу Іван Стронський на загальних зборах у 1895 р. і згадав про потребу зміни статуту. Беручи за підклад проєкт грибовецької філії зреферував на заг. зборах 7. березня 1898 р. Ів. Петришин справу зміни, а радше доповнення статуту. Найважнішою новою постановою прийнятою на тих зборах було, що товариство мало право основувати по філіях кружки, вести бурси для вбогої молоді, давати право філіям основувати школи і виховно-наукові інститути; дальше йшли дрібніші постанови як нпр., що

*) Критика одного з видніших учителів, Петришина, на загальних зборах головного товариства 8. грудня 1891 р., на ділі несправедлива, бо польське пед. тов-о зовсім не більше займає долею нар. шкільництва.

**) Звіт з конференції філії Р. Т. П. в Буську, 1907.

Учениці семінарії „Рідної Школи“ у Львові в лабораторії.

товариство буде „підпирати інтереси українського (руско-го) учительства взагалі, а особливо народного“ та право уділювання „запомог, нагород і безпроцентових позичок“. Філіям надали право приймати в члени товариства. Дотеперішнє число виділових (11) і число заступників (3) зменшено на 7 згл. 2*).

Після полагоди формальностей із зміною статуту в р. 1902 ввійшов у життя новий статут. Відтепер вільно було основувати філіям К р у ж к и в кожній місцевості, де зголоситься 5 членів. Такий Кружок міг у малому розмірі виконувати діяльність товариства.

Другу зміну статуту, чи точніше: деяких параграфів перевели загальні збори у Львові 11. червня 1904. Постанови тих параграфів були неясні й давали при-току адміністраційній владі вмішуватися й не допу-скати до основування Кружків.

Основнішу зміну статуту перевели в 25-ліття Р. Т. П-го на загальних зборах, що відбулися 1. лютого 1906 в Тернополі. Беручи на увагу потреби, які вже раніше передбачували, вставили в статут постанову про право основувати курси й огородці (§ 1 а), ввели ін-ституцію членів-добродіїв, яким можна було стати за однорічним датком 10 К., або одноразовим 100 К.; виділ тов-а мав бути вибираний на 2 роки з тим, що половина його кожного року уступає**).

Кожна зміна статуту — це була не проста фор-мальність, але глибока переміна самої суті товари-ства. Центральна влада товариства переливала частину своїх прав на філії й давала змогу заспокоювати не тільки місцеві вимоги дотично виховання, але й амбіції місцевих діячів.

*, Цікава історія супроводила цю зміну статута. Не маючи заборони з боку адм. влади до 6 тижнів від дня внесення про-екту зміни статута, Р. Т. П. уважало, прийнятий на заг. зборах проєкт змін за правосильний статут. Але тут надійшло письмо з намісництва з повідомленням, що зміна статута відкинена, бо на заг. зборах не голосували окремо над кожним параграфом. Тому на заг. зборах 11. лютого 1899 Товариство прийняло понов-но ту саму зміну, внесло її до намісництва, яке статут зовсім відкинуло. Щойно на рекурс Р. Т. П-го до міністерства вн. справ у Відні та на ургенс в р. 1900 скасувало міністерство рі-шення намісництва (24. січня 1902 до ч. 23.821).

**) Були й пізніші більш основні зміни, та про це на іншому місці.

Коли Р. Т. П. розвинуло акцію б у р с, а під кінець чвертьстоліття й акцію приватного шкільництва, тоді матеріяльні потреби зросли ще більше. А покриття повного не було від власного громадянства. Приходили тільки членські вкладки та був невеличкий дохід з розпродажі власних видавництв. Поклики до жертвенности не мали особливого відгону. Товариство було у великій мірі залежне від підмог союму, які одержувало під ріжними титулами: на видавництво „Учителя“, на видавництво „Дзвінка“, часом на видавництво шкільних підручників (1897 — 100 злр. на „Непоса“), на інститут для хлопців, а пізніше й на приватні школи у Львові. На „Учителя“ приходило звичайно 500 злр. річно (в 1900 — 1000 злр.), на „Дзвінок“ по 100—200 злр., на інститут і бурси 200 злр. і більше, а на школи по кілька тисяч корон (в р. 1905 загальна підмога 14.500 кор., 1906 — 13.000 кор.).

Від р. 1899 почало Р. Т. П. видавати стінний к а л е н д а р у кількох тисячах примірників (5—10 тисяч*), який розсилали членам і громадським та парохіяльним урядам. У 20-літні роковини заснування товариства (1901) вийшов „Інформаційний Календарик“, який зложив д-р Михайло Пачовський. Він появився як 85. випуск власного видавництва по ціні 60 с.**).

ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД 25-ЛІТТЯ „РІДНОЇ ШКОЛИ“.

Маючи образ усіх заходів і досягнень „Рідної Школи“ в її молодечих 25 роках, слід би ще приглянутися, що саме спричинювало розвиток товариства, а що його спинювало. Бо історія вчить тих, що хочать її наукою в житті користуватись.

*) Від р. 1928 видається 80.000 штук.

**) На 131 сторінках містив календарик крім звичайних вказівок також чисто учительсько-шкільні інформації, як склад органів шкільної влади, консисторій і шкільних відпоручників, вказ шкіль, окружних інспекторів та поділ шкільних округів між інспекторів. У науковій частині: коротку історію української літератури, пораду — чого вчити дітей до іспиту в середній школі, як і коли забиратися до етнографічної праці, дещо про виховання та інші дрібніші загальні інформації.

В тому-ж році видала теж станиславівська філія Р. Т. П. свій „інформаційний календарик“.

Головний виділ Руского Товариства Педагогічного займався здебільша Львовом, наскільки мова про чисто практичну діяльність (очевидно не рахуючи тут заходів у справі оборони прав української мови в школі). Всеж таки треба замітити, що це мало величезний вплив на провінцію — малі міста. Одно перед другим намагалось бодай у маленьких рямцях зробити щонебудь у справах шкільництва, оборони школи, дальшої фахової й загальної освіти вчителів, в справі бурс. Відповідно до діяльності головного виділу, рухалися й деякі філії, головню в Тернополі, Станиславові, Коломиї, Грибовичах, Самборі, Бережанах та Буську.

З хвилиною, коли виринула думка про окрему станову організацію українського вчителства (1904—1905) Р. Т. П. немов перероджувалося в освітню шкільну централю. Не спускаючи з ока матеріального стану народнього вчителства та — правда — не дуже агресивної оборони шкільництва, не відбігаючи від підсвідомих змагань народу, щоби засіяти українську землю рідними школами, Р. Т. П. накликувало до ширення освіти й у тих справах кидало перші гасла. Коли інші товариства засклеплювалися в собі, то з Р. Т. П. вийшла думка оснування учительської станової організації „Взаїмна Поміч галицьких і буковинських учителів“. Відти йшли поклики й переводили в діло організування курсів для неграмотних, курсів українознавства, а в р. 1905 підняли думку улажувати по містах і селах популярно-наукові відчити й виклади получені з хоровими концертами, аматорськими виставами, товариськими забавами, в надії, що „зчасом можуть стати такі виклади почином і основою людського університету“) на зразок таких інституцій у культурних народів як Данців, Шведів, Норвежців. Завзиваючи всі дотичні чинники до народньої праці, закликувало вже тоді (1905) Р. Т. П. „освідомляти нарід національно, вчити його найперше рускої історії, дальше найпотрібніших відомостей з сільського господарства, законодавства, промислу і торгівлі, взагалі всього, що може принести нашому народови користь моральну або матеріальну*).

*) „Учитель“ 1905, стор. 71.

Неодно з тих гасел прийняли як своє інші тодішні чи пізніші установи, але всеж залишиться історичним фактом, що першу прилюдну думку в тій справі кинуло Р. Т. П. через свою т. зв. „І. секцію“.

По середині дир. Василь Білецький († 1931) і Марія Білецька.

Діяльність товариства силою розгону збільшувалася й оживлювала. Перший раз ширше і перед чужинцями показалося Р. Т. П. в р. 1894 на краєвій ви-

ставі, де виставило всякі українські підручники та графічний огляд розвитку товариства*).

Діяльність виділу Р. Т. П. зустрілася перший раз з критикою членів на загальних зборах 8. грудня 1891, себто точно в десятиліття. Критичні замітки висловив тоді на зборах Д. Дмитерко. Закинув він виділові дрібничковість, полагоджування самих біжучих справ, слабе редагування „Учителя“ та незацікавлення провінцією. Це були — так сказатиб — безпосередні закиди. А були й посередні. Дмитерко як член тодішньої контрольної комісії застерігався, що не хоче нікого обидити, але домагався, щоби на майбутнє скарбник не мав права сам назначувати ціни на книжечки товариства без рішення виділу; щоби без рішення виділу не міг скарбник подавати на майбутнє нижчої ціни книжечок, як вона має бути в дійсности; щоби скарбник не виплачував нічого без рішення виділу; щоб на всі видатки скарбника були посвідки; щоб ремунерації за писемні праці були унормовані; щоб звідомлення скарбника й магазинера годилися.

Всю дотеперішню діяльність уважали самі виділи за скромну. „Те, що при найлучшій волі виділ наш разом з виділами всіх наших філій зділав у минушнім році, се маленька лиш цеголка на підвалинах будучої великої будівлі публичного виховання і образования в краю нашім, се лиш кілька — надіюсь — здорових зерен на величезнім лані, доси лише рідко засіянім, а вчасти і буряном зарослім“. „А шкода, бо час летить скоро, а інші нас уже давно випередили значно; шкода велика, бо добра, здорова почва управняла би нас до найкращих надій на будучність**). Та інакше дивилася на Р. Т. П. українська публична опінія, яка вважала Р. Т. П. державно-творчою установою. Оцінюючи діяльність Р. Т. П. пише „Діло“:

„Діяльність та, як вказують понижчі дані, справді благодатна для нашої народної справи так, що нині вже можна сказати, що товариству педагогіч-

*) До здвигнення окремого українського (руського) павільйону причинилося товариство датком 100 злр.

**) З промови голови Р. Т. П. Е. Харкевича на загальних зборах у Станиславові 2. червня 1890.— „Учитель“ 1890, стор. 178.

ному судилося сповняти ті задачі
в нашій просвітній розвитку, до яких

Семінаристики „Р. Школи” у Львові переводять практичну лекцію.

властиво обов'язані публичні власті*)
(підчеркнення редакції).

*) Ч. 15 з 2. III. „Наша просвітна організація в 1904 році“.

Задумуючися над тим, чому товариство потребувало 25 літ на те, щоб здобути невелику увагу громадянства, добачували провідники товариства в р. 25-літнього існування (1906) між іншим і в самій назві („товариство педагогічне“). До деякої міри нема сумніву, що й назва не була без впливу. Але в нас у ті (ба й пізніші) часи старалися провідники завсіди брати чужі зразки, замість шукати їх у себе, у своєму рідному минулому. Може більшу вагу грало те, що Р. Т. П. ставило собі за завдання всі потреби виховання звести до справи рідної мови (на основі „матерного язика“), немов стидаючися навіть назвати той „матерний язик“.

Видно, що в збірному житті (товаристві, державі) обов'язує те саме природне право, що в житті одиначі. Не можна малої дитини підтягнути настільки, щоби зробити з неї зрілого, досвідного, самовистарчального мужа-громадянина. На це треба жити, вчитися, помилятися, змагатися відповідний протяг часу. Те саме й у збірній громаді, в товаристві. Те, що нам видається сьогодні ясним, що вважаємо похибкою даного часу, це для нас тільки джерело досвіду, з якого треба хотіти користати.

В першому десятилітті головні приходи товариства були з членських вкладок і з розпродажі книжок власного видання. Вони оберталися річно в кількох сотках злр. Найбільшим видатком товариства в той час було видавництво „Учителя“, а під кінець чвертьстоліття — дівочі школи. Річно йшло на „Учителя“ 1.100—1.500 злр., а на обі школи около 30.000 к. Видавництво мало тоді тільки маленькі недобори (на кількадесят злр. річно) завдяки підмозі галицького сойму, яка була 500 злр. Недобір шкіл перших років доходив до 10.000 кор.

Задля малого числа членів, низької членської вкладки та нашого звичаю — ждати, аж нас щойно присилують заплатити, товариство утримувалося — можна сказати — у великій частині допомагами сойму. На це нарікало нераз саме товариство, чи „Діло“.

Треба було праці 25 літ, цілого одного покоління на те, щоби скристалізувалася думка бодай у верхівках громадянства: до чого має товариство пряму-

Головний Виділ „Руського Педагогічного Товариства“.

Стоять (від ліва): проф. Янів, радн. Сахрин, Рибачек, дир. М. Мороз, С. Герусинський проф. М. Коць.
Сидять (від ліва): А. Підляшецький проф. Алиськевич, о. І. Чапельський, К. Малицька, о. дек. Лопатинський.

вати, яку мету досягнути. У році 25-ліття (1906) потребувало товариство на свої тодішні видатки понад 30.000 кор. (30.386 кор.). Але мало їх ледви 25.000 кор. і то не від власної суспільности, для якої воно існувало. Відти прийшло було ледви 2.386 кор.*) з усяких датків поодиноких громадян, а 9.000 кор. від українських установ. Половину з того (13.500 кор.) дав сойм, через що й вязав руки товариства та путав його природний розгін. Одначе треба сказати згідно з правдою, що національний дух бунтувався проти такого стану, в якому найдорожча й найцінніша справа, справа виховання, частинно була в неволі. „Нарікаємо, що дієся нам кривда, бо й справді дієся; однак, чомуж самі не шукаємо сили, щоби кривду відперти не плачем, наріканням та бідканням, а лиш єдиним випробованим через других способом, — способом, що не дав би нас кривді придусити, а з часом не дав би їй і приступу. Сей спосіб, то просвіта, своя народна школа і руске патріотичне учительство“. Так писала офіційна відозва товариства за підписом голови й секретаря в році 25-ліття товариства („Учитель“, 1906, стор. 111).

Вже тоді додумувалася верхівка, що соймова підмога — це нетрівке джерело доходу. А потреби товариства повинні були зрости, бо тодішній виділ передбачував, що таких приватних шкіл, яких основу поклали у Львові „повинно бути якнайбільше і по містах і по селах“.

Призадумуючися над тим, хто мав би піддержати ідеї Р.П.Т.-ого, пише виділ: „Наші ідеї і наші стремління повинні бути ідеями і стремліннями всіх патріотів-діячів; в нашім товаристві повинен бути той нейтральний табор, в яким всі руско-українські партії можуть подати собі руки до спільної праці над просвіченням народа“ (згадувана відозва). Повних 25 літ треба було на те, щоб ідея рідної школи дійшла до села. Щойно в р. 1906. повстала в Золочівщині, в 3 а р-

У тому році мало Товариство „Школи Людовей“ від свого громадянства около 100.000 кор., а чеська „Матіце Школьска“ около 300.000 кор.

ваниці перша приватна народня школа.

Великою перепоною в розгоні Р.Т.П. до 1902 р. була недостача ясної програми, непродуманість мети, засобів. Головний виділ радше підштовхували на загальних зборах, ніж він ішов самостійно. Не було особлившої ініціятиви. Кожний раз підшукували людей „з авторитетом“, і іменем, з „фаховими“ кваліфікаціями, які не все мусіли мати організаційний хист. Самі виділові ставилися не дуже поважно до своєї роботи. Коли останній перепис ствердив 60% неграмотних Українців, а українська громада зачала возитися з будовою українського театру, то Мих. Грушевський (книжка за січень 1905 „Літ. Н. Вістника“, стаття „Щож далі?“) звернув увагу, що в нас найважливіша справа засновувати школи. Тоді видали заяву з 23 січня 1905. підписану 18-ма українськими патріотами (між ними двома членами виділу Р.Т.П.), що „в сій справі заангажована наша народня честь“*) так, якби в українському шкільництві не була заангажована не тільки народня честь, але й національний інтерес**).

Деякі члени виділу не завсіди були послідовні. Накликали й боролися виділи за оснування українських шкіл, та були випадки, що члени виділів посиляли своїх дітей до польських шкіл (як про це писали свого часу в книжечці „Дещо про народну карність“). Ця розбіжність не тільки думки, але слова й діла не впливала на скріплення національного духа та не викликала особливого довіря до товариства тимбільше, що виділи вибиралися в тому періоді на підставі звичайно предложенної листи попереднім виділом. А коли одного року (1906) перепав один з кандидатів ставлених виділом (К. Паньківський), то ціла суспільність, а головно народне вчителство підпало під строгу догану в офіційальному органі товариства

*) „Діло“, ч. 7 з 24. І. 1905 — „Заява“.

**) Велике здивування з приводу підписання названої „заяви“ членами виділу Р. Т. П. висловив прилюдно проф. Мих. Грушевський у 14. ч. „Діла“ з І. II. 1905-го в статті „В справі приватних середніх шкіл“.

(стаття „По загальних зборах“). У великій мірі путало рухи товариства те, що воно за мало числило на допомогу власної суспільности, а забагато оглядалося за допомогою з боку уряду.

Св. Николай у дівочій школі „Рідної Школи“ ім. Шевченка у Львові (1930).

Причиною повільного розвитку Р.Т.П.-ого було також за вузьке ставлення мети. Замість зробити з Р.Т.П. боеву установу за справу, від якої залежить будучність нації, стягали ту мету при кожній нагоді на долину та стіснювали її до вузької моральної, чи навіть матеріальної користи — помочі для членів. У відчиті одного діяча (Івана Петришина), який „при-

пав до вподоби учасників загальних зборів*), бо вони нагородили прелегента оплесками“, поставлено справу ясно: „нехай обі сторони обов'язує римська девіза *do, ut des*, котрої держався вірно навіть сам Бісмарк“. А це „*ut des*“ торкалося чисто тільки матеріяльної сторінки. В перших роках Р.Т.П. ще не виховувало м а с до виконання громадського обов'язку, щоби ставати в одну лаву за спільні, загальні змагання, за право нації на розвиток власної культури, за підставну засаду: виховувати молодь у рідному дусі, в рідній мові.

Замітне, що ті, яким виділ мав проводити, в и ч у в а л и прочуттям, в якому напрямку має йти діяльність товариства, коли в дискусії над згаданим рефератом зверталися бесідники до головного виділу Р. Т. П. щоби він „як найщиріше взявся до оборони руських шкіл і руських учителів“.

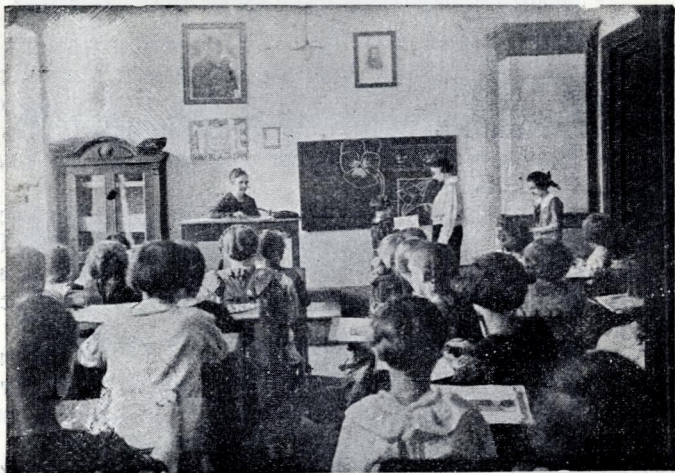
Заслуга Р. Т. П. в першому чвертьстолітті, головнo в оснуванні, в пропагуванні й поширенні б у р с. Таким чином з міських нетрів та сільських пустошаків ви-йшла на світ неодна, коли не талановита, то корисна одиниця.

Зі зростом числа дітей у своїх школах та бурсах, з розвитком освітньої діяльності, треба було розвивати й організаційну діяльність. Оглядаючися за фондами, придумало Р. Т. П. с к а р б о н к и, які розсылало „Р. Т. П. духовенству, руским інституціям і всім щирим патріотам“. Якнайбільше уваги звертало товариство на виховання дівчат. Це вийшло нації на користь, коли зважити, що до тої пори крім батьків ніхто дівчатами не займався. „Виділ докладає якнайбільше старань, щоби сі школи чимраз більше розвивалися і виховували якнайбільше дівчат в ріднім дусі“ (як писалось в 25-ліття товариства).

Перші 25 років існування Р. Т. П. мали величезне значіння для дальшої фахової й загальної освіти вчительства. Воно позбавлене засобів, віддалене від культурних осередків, було би духово зниділо. А охота, чи просто п о т р е б а, або й амбіція наказували належати по філіях до тої організованої громади, яка завсіди

*) В р. 1902.

йшла вперед, завжди бажала чогось нового, змагала до знання й поступу. В той час виконувало цю роль живим словом тільки Р. Т. П. при допомозі своїх філій. Читаючи сьогодні звіт тодішніх деяких філій (Самбір), набираємо погляду, що це справжня науково-педагогічна лабораторія. В деяких філіях переважав напрямок громадсько-суспільний, у деяких — становий. Але все це елементи, на яких побудоване те, що маємо сьогодні.

Лекція рисунків у дівочій школі „Рідної Школи“
ім. Т. Шевченка у Львові.

Двацятьпять-літній ювілей обходило Р. Т. П. щойно 29. червня 1907. Ювілейні збори з концертом пополудні, зі спільними сходами й прощанням мали відбутися того дня. Цей день мав бути „всенароднім торжеством освіти, початком тріумфу світла над темнотою, добробуту над нуждою!“ Такі високі слова очевидно не відповідали тій мізерній дійсності, глядячи на неї сьогоднішніми очима й міряючи сьогоднішню мірою. Це всенародне свято випало технічно величаво, але учасників було дуже мало на салі Народнього Дому у Львові, що дало привід до дуже неприхильних зауваг у пресі на адресу нашої байдужної публики. „Чи

ті верстви все ще думають, що Товариство Педагогічне, то товариство станове, а не товариство всенародне, котрого праця має на меті цілий нарід без різниці на стан і вік“, писав діяч товариства (Л. Сальо, „Учитель“ 1907, стор. 178, „Р. Т. П. Рефлексії з нагоди 25-літніх його ювілейних зборів“).

Всеж таки за цю діяльність, яку вело Р. Т. П. ввійшло воно з прихильною заміткою в історію літератури І. Франка*), пізнішого свого почесного члена.

Попри це все товариство виконало досі, відповідно до своїх засобів і людей, свої обов'язки й завдання доволі щиро, ревно, а навіть інтенсивно. За час 25-літньої діяльності Р. Т. П. пізнало, що справа заснування й утримування приватних шкіл стає у нас з розвитком національної ідеї і свідомости щораз більше пекучою, актуальною й конечною; це знов було одним дальшим доказом, що нарід поступає і кладе трівкі підвалини для свого власного життя-буття. Ця потреба й це домагання нашої суспільности стали згодом майже стихійною силою, яка мала нас повести на шлях відродження на полі освітньому, економічному й політичному.

Тим чином станула перед товариством нова мета, нові завдання й обов'язки.

Прийшла ясна думка, що школа й освіта процвітають лиш там, де всі класи суспільности себе взаємно доповнюють.

*) „Досить рухливости у 80-их рр. розвинуло ново засноване Р. Т. П., що 1884 р. розпочало своє видавництво популярно-наукових книжечок“. — „Нарис історії українсько-руської літератури“; Львів 1910, стор. 345.

III

1907—1914

ЗАСОБИ ДІЯЛЬНОСТІ.

Філії Р. Т. П.

Головну діяльність розвинуло Р. Т. П. у Львові. Це тому, бо з одного боку вже в той час Львів вважали осередком української культури під Австрією, а з другого, що тут ще найлегше можна було найти підхоже поле праці й відповідні сили до її переведення.

Одначе тодішні головні виділи не обмежувалися на самому Львові. Від перших початків існування Р. Т. П. йдуть невинні заходи в тому напрямі, щоби зацікавити „провінцію“ справами рідної школи, її вимог та болів. Зразу йшли змагання виділів через листування з виднішими, свідомішими чи рухливішими громадянами, через особисті звязки, через улаштування загальних зборів головного товариства по більших провінціо-нальних містах¹⁾, а пізніше при допомозі власного органу.

Вже перші виділи розуміли, що всяку акцію легше повести й краще виконати при допомозі зорганізованих одиниць, хочби й зразу нечисленних. Тому йшли невинні поклики до заснування філій Р. Т. П., які стали би згодом розсадниками тих ідей, які голосило й поширювало товариство. Але ці заходи довго лишалися без успіху. Цілими роками натискав головний виділ на тих, яких уважав найбільше зрілими для справ народньої культури. Але в народі, де царив величезний відсоток неграмотности, не швидко розбуджується охота до боротьби за школу.

¹⁾ Станиславів (1884), Тернопіль (1885), Перемишль (1892), Станиславів (1900).

Як воно не дивно, а перший відгук на заходи гол. виділу пішов з менших містечок, завдяки сільським учителям і священикам, а не з великих міст, де був більший гурт української інтелігенції. Головний виділ надіявся на заснування першої філії в Станиславові. Вже в р. 1881. післав навіть туди статуту. Але Станиславів ще довгий час дрімав.

Та на миле здивування виділу перша філія Р.Т.П. оснувалася в Щирці в р. 1888, і відбувала свої конституючі загальні збори 29. червня при співучасті делегатів головного виділу А. Вехнянина й Гр. Врецьони. Філія мала 32 членів; головно народніх учителів і сільських священиків. Крім засідань виділу відбувалися ще педагогічні конференції (в Ланах, Лісневичах, Містках, Красові, Пісках, Никонковичах, Поршні та др.). Оснувала вона власну бібліотеку, а незабаром „заснула“ й пробудилася в 1903 підготовляючи оснування „селянської бурси“, яку відкрито 1905. Ця філія „оживала“ вже поновно, коли повстала друга філія — в Калуші.

У 25-ліття Р.Т.П. (1906) було тих філій 33. Вони основувалися в такій черзі: 1888 — Щирець; 1894 — Калуш і Миколаїв н/Дн.; 1895 — Грибовичі, Тернопіль; 1896 — Рогатин; 1897 — Самбір; 1899 — Станиславів, Коломия; 1900 — Перемишль; 1901 — Буськ; 1903 — Теремовля, Заліщики, Бережани, Мостиска; 1904 — Бібрка, Бучач, Копичинці, Олесько, Сокаль, Збараж; 1905 — Золочів, Косів, Дрогобич, Скалат, Стрий, Ярослав, Чортків; 1906 — Городенка, Перемишляни, Перегінсько, Рава руська, Тисьмениця. Як бачимо. — чим ближче до наших часів, тим більше філій. Найбільше в р. 1905. Часом треба було кількох років на те, щоби зрушити якусь місцевість.

Деякі філії творилися „для моди“, але не проявили в той час ніякої діяльності (Калуш, Миколаїв, Рава руська). Особливо добре розвивалися й вели доцільну діяльність в тому часі філії в Тернополі, Самборі, Станиславові, Коломій, Буську, Грибовичах; доволі добре в Заліщиках, Мостисках, Копичинцях, а з новіших — у Золочеві (за головування проф. Михайла Галушинського). Деякі з них не давали ніяко-

го знаку життя, а деякі розрослися до нинішнього дня в поважну інституцію — (Станиславів, Рогатин, Коломия, Самбір, Чортків, Золочів, Копичинці, Дрогобич, Бережани, Стрий).

Деякі філії вели в першому 25-літті Р.Т.П. таку замітну та всебічну діяльність, що сьогодні слід це основніше показати новому поколінню. На перше місце виступала філія в Тернополі, відкрита 1. грудня 1895 при участі делегата головного виділу, проф. Вас. Білецького. Першого року вона мала 70 членів (18 учителів, 1 вчителька, 18 священників, 16 урядовців і 18 жінок. Цей склад членів був тоді по філіях рідкістю). Великим кроком уперед треба вважати заходи виділу, щоб до товариства приєднати не лише вчителів, але й не-вчителів, „бо справи виховання повинні обходити всі верстви народу“ та, що „Р.Т.П. має лиш тоді будучність, коли обійме якнайширші круги“.*)

Ця філія улаштовувала конференції для членів, на яких розглядали питання у зв'язку із шкільництвом, закупна книжок на власну бібліотеку, піддержувала товариське життя забавами, аматорськими виставами, а в р. 1896 навіть улаштувала самостійно свято Шевченка, підпомагала шкільну молодь тернопільської гімназії (основаної 1906)**) книжками й одіжю. Для тої ніли бралася філія до підприємств на користь молоді. Н. пр. позичив виділ на вексель 300 кор., а зібравши ще дещо, до чого причинилося головно жіноцтво, закупив шкільних книжок за 739 кор., розпродав їх між учнів гімназії, а з 10% рабату роздав між них безплатно книжок за 160 кор. При філії утворився був жіночий кружок, який мав вести ручні роботи в українській захоронці та всякими збірками придбати для філії фондів. Було у філії також бажання оснувати дівочий інститут. Жіночий кружок придбав був уже ріжними імпрезами 705 к. Одначе на конкурс, що в інституті є вільні місця для учениць, зголосилося мале число. Тому цю думку лишили, а

*) Звідомлення філії — „Учитель“ 1896, стор. 71.

**) Закритої 24. вересня 1930 р. міністерством освіти у Варшаві.

відкрили „селянську бурсу“, де на початок (1902) приміщено 10 учнів.

У р. 1901 хотів виділ повести при філії курс для неграмотних. Але тодішня краєва рада шкільна пішла проти змагань філії, для поширення освіти й відмовила шкільної салі. Щойно в р. 1902 уладив виділ курс грамотности, який покінчило 80 учнів. Бажала філія завести теж початкову й доповнюючу науку для українських вояків стаціонарованих у Тернополі, але військова влада на це не погодилася.

Курс шиття і крою у Винниках б. Львова.

Оцінюючи користи, які давала (й дає) кредитова кооперація (кредитово-щадничі каси Райфайзена) для села, уладжувала філія для селян виклади з метою вивчити їх діловодства.

Не забула ця філія добиватися української школи в Тернополі, домагаючися паралельних клас при польській нар. школі, але безуспішно. Міська рада відповіла, що на це нема відповідних саль, а краєва рада

шкільна викрутилася, що ця справа залежить від міської ради.

Друга така філія, рухлива від своїх народин, була в Коломиї, основана на заг. зборах 12. березня 1899 з 32 членами. Першим головою був д-р Остап Макарушка. Ця філія повстала в першій мірі на те, щоби протиставитися організовано москвофільській агітації проти посилення сільських дітей до середніх шкіл. У цій філії виринуло багато цікавих, влучних та актуальних думок. Між іншим тут поставили на загальних зборах (1901) перший раз у „Рідній Школі“ (Р. Т. П.) думку — творити „Захоронки“ для малих дітей (внесок о. Курпяка). Робили тут заходи (через петицію до галицького сойму) в справі оснування в Коломиї вчительської семінарії, ставили домагання в справі відповідного приміщення 4-класової хлопячої школи. Тут порушили потребу видання популярної історії України, видавництва таблиць з портретами славних людей та недостачу історичних повістей у роді повістей Сенкевича (проф. Раковський). Робили заходи для відкриття дівочого інституту, які не вдалися. Зате оснували в 1905 р. хлопячу бурсу для 30 учнів гімназії. Уладжували чисельно поважні курси для неграмотних, (а в пізніших роках оснували народню школу, гімназію, семінарію, ще й фахову школу).

В дещо меншому розмірі розвивалися в першому 25-літті інші філії вичислені вище як особливо добрі.

Філії відбували свої сходи й збори по різних місцевостях своєї області. Ціллю сходин — як видно зі звітів — було головнo поширити педагогічну освіту. Виголошували реферати на тему педагогіки й методики, переводили „практичні лекції“. Деколи були реферати на літературні теми й з обсягу господарства (садівництва, пчільництва). Збори починалися „вступним словом“, яке часто кінчилося модним тоді „многолітством в честь Їго Величества Цісаря Франц Йосифа“*), яке присутні трикратно повторяли.

Щоби об'єднати філії одною думкою й надати однаковий напрям їх праці, щоби не допустити до розпо-

*) Звіт про Щирець, „Учитель“, річн. II., стор. 312 (1890).

рошення праці на справи, які може лежали в програмі інших товариств, уладив головний виділ 26. грудня 1906 у Львові перший зїзд делегатів філій. Явилось 42 відпоручники з 22 філій. Під проводом голови перемиської філії О. Яреми († 1930) та самбірської, Т. Біленького, обговорювали напрямні на найближчий час і порозумілися щодо тактики й засобів. Заразом висловили тут думку якнайширшої децентралізації, а були й гадки, щоби створити з філій зовсім самостійні педагогічні товариства, для яких треба би створити союз як централю. Тут перевели теж постанову, що Р. Т. П. й новооснована (1905) „Взаїмна Поміч галицьких і буковинських учителів (-ок)“ повинні стояти в якнайтіснішій злуці й переводити спільну акцію в справі згуртування й станового та громадського освідомлення всього українського вчительства. Для зясування напрямку праці по філіях, видала централю в р. 1910 відповідний правильник.

Деякі з філій виявляли — на диво — не тільки ініціативу, але й порушували справи, які повинна була централю зробити від себе*).

Як з одного боку без головного виділу не було би тих філій та їхньої хосенної діяльності, так з другого боку — без тих філій діяльність головного виділу була би дуже обмеженою.

„Учитель“.

Від року 1880. виходила під редакцією Григорія Врецьони „Шкільна часопись“ (по упадку москвофільської „Газети Школьної“). Часопис займався на той час виключно шкільними справами й поза вчительством не мав до нього ніхто ніякого зацікавлення. Спонуляризувати шкільну справу в народі не могло приватне видавництво. Це мала зробити організація, яка шукала звязків з народом. Тому на засіданні головного виділу 6. травня 1884 член виділу Кирило Кахникевич згадав

*) Н. пр. коломийська філія видала в 1900 р. поклик до народу в справі посилення дітей до всяких шкіл. У відозві подала список тих шкіл, до яких повинен український нарід у першій мірі посилати свою молодь та умови прийняття до тих шкіл. — Самбірська філія бралася видавати „педагогічні річники“, а станіславівська робила дуже енергійні заходи за відкриттям української гімназії в Станіславові.

про потребу видавати власний орган задля „розбудження життя товариства“*).

Виділ побоювався, що видавати фаховий часопис для Українців на тодішній час ще за вчасно й за рисковно, тим більше, що мав у касі всього 304 злр. 79 кр., а товариство ще нерозбудоване. Справа впала на повні два роки, коли то в 1886 порушив її сам голова товариства. Поважніш розглянули справу видавання власного органу на засіданні виділу 6. жовтня 1888. Навіть підготували відповідну резолюцію на загальні збори товариства, що мали відбутися 1. листопада 1888, а відбулися щойно 2. лютого 1889. Р. Т. П. мало перебрати за свій орган „Часопись Шкільну“. Але видавець і редактор „Ч. Шк.“, Григорій Врецьона, був готовий відступити в своєму часописі лише дещо місця для справ Р. Т. П. й видавати часопис далше на власний рахунок і під власною редакцією. Ожидані збори не мали комплекту й не вирішили справи органу. Щойно 10. березня 1889 рішили видавати часопис, а на слідуючому засіданні прийняли його назву: „Учитель“. Начеркнули також його програму, передплату (на 3 злр.), наклад та речинець для появи 1-го числа. Редактором вибрали П. Левицького, а він предложив до редакційного Комітету членів виділу: о. Івана Чапельського, Олександра Барвінського, Лучаківського і Червинського. Питання, чи часопис має підписувати сам редактор, чи комітет, порішено в той спосіб, що редактор буде підписувати тільки себе, а редакційний комітет буде названий у відозві в першому числі. Коли вже рішили, що „Учитель“ буде виходити як орган товариства, тоді Врецьона заявив готовість відступити „Часопись Шкільну“ на власність Р. Т. П. Стало на тому, що Врецьона видасть останнє число „Часописи Шкільної“ в травні, викінчить розпечаті статті, а „Учитель“ вийде від 1-го червня й буде розісланий усім передплатникам „Ч. Шкільної“. Від 1-го липня мав вийти тільки до тих, що зголосять передплату.

Одначе зложенням редакційного комітету та визначенням редактора ще не покінчено приготувань до появи „Учителя“. Перед самим виходом журналу під кінець травня вийшло непорозуміння між виділом і ре-

*) Дотичний протокол Р. Т. П. з 1884.

Предилата :

на черть року 1
ар., на півъ року
140 ар. на цілий
рокъ 3 ар. — До
кѣнца року 1889
140 ар.

Одно число 30 кр.

УЧИТЕЛЬ

О Р І А Н Ь

РУСКОГО ТОВ. ПЕДАГОГІЧНОГО.

Редакция
и
Администра-
ция: улица
Вормьенска
ч. 27.

Неопечатані ре-
клами не вео-
плати.

Выходитъ 1. и 15. каждого мѣсяця.

ВѢДЪ ВЫДАВНИЦТВА.

Завѣзванъ и заоохуванъ членами товариства педагогичного присту-
пасмо до выдавництва „Учителя“. Робимо се въ томъ переконаню, що то-
вариство зможе черезъ свой органъ тымъ скорше розвинути ся на нѣ
и внутрь, — що причинити ся для добра Русинѣвъ и школьництва въ загалѣ.

Се наше переконане стае ся ще тымъ сильнѣйше, коли зважимо, що
якъ кожде товариство въ своѣмъ кружѣ дѣлани, такъ не менше и товариство
педагогичне въ справѣ вихованя, має обовязокъ слѣдити за потребами народу,
зъ которого вышло, и подпирати своими увагами дѣятельность властей школь-
ныхъ, позаякъ послѣдніи мають ту саму благородну цѣль, що и товариство,
т. е. добро загалу. Не потребуємо доводити, що нашъ змаганя були доси
цѣлкомъ легальны и мирны — бажаємо ще только доказати, що праця то-
вариства зѣ становища народного естъ такожь нежиточна и потрібна не
только для руского народу але и для всѣхъ мешканцѣвъ краю.

Выходитъ се зъ истоты самого вихованя. Выховане має на цѣли:
розвинути всѣ природныя способности чловѣка, скупити самостѣйность,
розбудити любовь до своей церкви и народу — однимъ словомъ: виховане
повинно заоохити, научити и привычати молоде поколѣнне, яко частину
въ организмѣ товариства, веренати божимъ законамъ, до зреализованя сего
закону черезъ власну, свѣдому працю. Зъ того выходитъ, що виховане
муситъ числити ся зъ природою ученика и не може поиннути его народныхъ
прикметъ, коли хоче осягнути свою цѣль. Рѣчь певна, що молодежь оду-
шевлена идеалами, загрьта любовью до своей земли и народу, знайде въ собѣ
досыть силы, чтобы затягнути ся въ ряды обычныхъ работниковъ для добра
своей вѣтчизны — и охоронитъ съ перелъ деморализацією та нагѣбною за
карьерями. Противно — убиймо въ молодежь ту любовь до вѣтчизны, то
индиферентизмъ и скептицизмъ сточитъ якъ хробакъ всѣ благородныя способ-
ности чловѣка — и вѣдь, коли не служитъ своему народови, не буде слу-
жити жадному. Исторія доводить, що народы были такъ довго сильны и опи-
рались, якъ и. пр. мала Греція, о много сильнѣйшимиъ, ворагамъ, якъ довго
огрѣвала ихъ животворяща сила любви своего краю; — нынѣ, коли обста-
вины на столько змінились, що народы не потребують въ головной части
зъживати своихъ силъ на оборону краю передъ нападками вораговъ, только
мирною працею на кождѣмъ поли науки подносятъ добротѣ людскости

дактором, П. Левицьким. Редактор признавав виділові право вмішуватися тільки щодо мови журналу, правопису, а щонайбільше — до напрямку вступної статті. Коли виділ не погодився з таким поглядом редактора, він не тільки зрікся редакторства, але й виступив з виділу. На його місце покликали до виділу о. Полянського, а редакційний комітет доповнено Р. Заклинським і К. Паньківським.

Переборовши перші передвступні труднощі, „Учитель“ нарешті став виходити. Видавництво дістало від сойму 500 злр. допомоги*), а до краєвої шкільної ради пішло прохання, щоби поручила „Учителя“ для шкільних бібліотек. Таке поручення дійсно вийшло в 1891 р.**)

Незабаром дістав „Учитель“ поручення для буковинсько-українських шкіл від краєвої шкільної ради в Чернівцях.

В р. 1890 знижено передплату на 2 злр. для членів Р. Т. П-го („коли зложать її з початком року враз із вкладкою 50 кр.“***). Тогож року переорганізувався редакційний комітет. До нього ввійшли: проф. Л. Сальо, учит. Григ. Врецьона, письменник П. Кирчів, учит. Йосиф Танчаковський і В. Вітошинський. Редактором став проф. Теоф. Грушкевич (до 1893).

На загальних зборах 1891 р. стрінулося редагування „Учителя“ з критикою членів. Особливо критикував його уч. Дмитерко, закидаючи, що там містять нецікавий матеріал, що редакція нерухова, а навіть формат часопису недобрий. Член комітету Кирчів бо-

*) Згадана соймова субвенція була кістю незгоди між виділом і Гр. Врецьоною, який мав до цієї субвенції претенсії, нібито з того титулу, що „Учитель“ — це наслідник „Часописи Шкільної“ (дарма, що сойм призначив допомогу для „Учителя“). Ця претенсія Врецьони видно так подразнила секретаря товариства (Романа Заклинського), який списував дотичний протокол із засідання 7. лютого 1890, що в цьому протоколі не називав свого „противника“ інакше, як... Веретено. — В дальшому спорі виділ опублікував в „Учителі“ деякі свої протоколи, в яких мова про те, серед яких умов закінчила життя „Часопись Шкільна“.

**) Коли „Учитель“ на домагання членів мусів нераз обережно порушити деякі немілі історії в шкільництві, то поодинокі окружні шк. ради переставали передплачувати журнал для шкіл своєї округи.

***) В р. 1891 мав „Учитель“ 396 передплатників, які дійсно платили.

ронив комітет тим, що слабе редагування часопису за-
винив голова комітету, який комітету ніколи не скли-
кував. Редакційний комітет змінювали кожного року.
По першій прилюдній критиці, яка стрінула часопис на
загальних зборах 1891, займався вже головний виділ
на своїх засіданнях справою редагування*), виготовив
інструкцію для редакції враз із програмою, на підставі
якої „Учитель“ мав на даліше займатися педагогічни-
ми й шкільними справами та служити до дальшої осві-
ти народніх учителів.

В редакції „Учителя“ виринала нераз кріза, яку
злагіднював або ліквідував виділ окремими перегово-
рами з редактором, то підвишкою нужденної винаго-
роди, то признанням ремунерації.

В р. 1893 обняв редакцію проф. Володимир Шу-
хевич. В р. 1895 приступив до співробітництва проф.
Михайло Грушевський своїми цінними „Виїмками
з джерел до історії України Руси“.

Редагування „Учителя“ й надалі не вдовольняло чле-
нів. В р. 1895 чути було закиди, що „Учитель“ за мало
порушує життєвих справ учительства, не обговорює
змін наукових плянів, шкільних законів і підручників,
а зате містить довші розвідки, які можуть інтересувати
лише спеціалістів. Тодішній редактор, Вол. Шухевич,
боронився, як міг. А побив критику одним аргументом
(до речі — нестійним і невірним), а саме він сказав:
„Впрочім обнимаючи редакцію, я не почув від учи-
тельства директиви, в якій напрямі редагувати, на-
томість виділ товариства припоручив дбати про се,
щоби „Учитель“ міг діставати субвенцію краєву і був
допущений до бібліотек шкільних“...

Ціле видавництво „Учителя“ довгі роки було я-
кимсь блудним колесом. Через причини, про які ми
вже згадували та через свою спеціалізацію мав „Учи-
тель“ передплатників так мало**), що й не можна було

*) В січні 1894 наспіло письмо від М. Старицького з Києва
з деякими вимогами щодо редагування „Учителя“.

**) В р. 1897 було 190 передплатників („Учитель” 1898, стор.
58). Після закінчення 1898 року виганьбило „Діло“ українську су-
спільність за слабу піддержку одинокого педагогічного журналу
на Україні, а порівнюючи його з тодішніми польськими журна-
лами того напрямку, найшло перевагу по боці „Учителя“. Може
саме від тих зауваг зросло число передплатників слідуячого року
на 238.

подумати про не з а л е ж н е редагування. А щоб поставити журнал якслід, треба було мати забезпечені фонди на видавництво.

Бюджет „Учителя“ латали соймовими допомогами. Одначе це мало й некорисний вплив. „Учитель“ тримався засади, що т р е б а з а с л у ж и т и на допомогу; тому мусів промовчувати дуже пекучі справи. Містив він замітні розвідки, інформував про шкільництво цілого світа, але не міг відповідно виступити проти нерівномірного трактування української мови навіть в українських, а не то польських школах, не забирав голосу в справах переносин українських учителів на захід, у справах переслідування вчителів, про заборону курсів для науки неграмотних і т. п. Перший раз zareгували на це члени Р. Т. П. (Пеленський, Миколаєвич) на заг. зборах 1901, звертаючися з цього приводу із закидами проти виділу й редакції. Незабаром почали вже й деякі філії приймати на своїх зборах резолюції з домаганням — змінити напрям „Учителя“ й містити статті, які займались би нашими кривдами на полі шкільництва.

Різнородні домагання до „Учителя“ спонукати головний віділ Р. Т. П. розписати анкету*). На підставі відповідей, які наспіли, скликали в р. 1903 нараду (21. листопада), на якій явилось 14 учасників. Реферував сам голова, о. Ів. Чапельський і поставив засаду, що „Учителя“ треба так повести, „аби він оскільки се є при даних обставинах можливе, заступав вповні потреби нашого шкільництва“. („Учитель“, 1903, стор. 378). Вислід анкети був такий, що від січня 1904 почав видавати „Учителя“ редакційний комітет „в надії“, що йому скоріше вдасться вдоволити бажання широкого круга учительства, чим се міг би зробити чоловік, обтяжений заводовими заняттями і працею в товариствах“. Редакційний комітет був —

*) Сама анкета була вузько поставлена: „Як треба редагувати „Учителя“, щоби стався (!) органом цілого руского учительства“ (!). Про те, щоб при допомозі власного органу зацікавити як найширші громадські кола справою шкільництва й виховання — не було в нікого думки.

як на двотижневик — дуже великий, бо складався з 11 осіб. За Комітет підписував о. І. Чапельський*).

Коли від січня 1904 р. почав виходити у Вашківцях на Буковині „Промінь“ як становий орган учительства, від тої пори „Учитель“ ставав більше науково-педагогічним журналом, а всі злободенні питання йшли до „Проміня“. Поява „Проміня“ не то що не вбила „Учителя“ (бо й не було такої думки), але навпаки: піднесла й скріпила його. В р. 1905 мав „Учитель“ уже понад 600 передплатників.

У 25-ліття Р. Т. П. (1906) знов змінили редакційний комітет. Ввійшли до нього: д-р В. Левицький, д-р Ст. Рудницький, Ст. Герусинський, д-р Іван Копач, П. Гриньовський, д-р Михайло Коцюба, Іван Стронський. Цей комітет перестав видавати окремий додаток („Порадник шкільний“), а матеріял поміщували в „Учителя“. Було бажання в редакційного комітету та у виділу, щоби „надати „Учителю“ характер поважний, науковий, взагалі гідний того стану, якого науковим і становим інтересам він служити має***).

Від року 1907 виходив „Учитель“ під редакцією д-ра Івана Копача, а від р. 1908 редагував д-р Василь Щурат.

В березні 1910 обняв редакцію д-р Сушко, який не дуже то пильнував правильної появи часопису. Вже від вересня „Учитель“ не виходив, а з кінцем жовтня 1910 редактор сам уступив***). На проголошений конкурс був настановлений редактором Стефан Белей, але що він не обняв редакції, призначено після нового конкурсу Івана Ющишина, учителя з Гниличок. Він перебрав редакцію від 15. лютого 1911. Треба признати, що за цієї редакції став „Учитель“ живішим і цікавішим навіть для не-вчителів. Одначе редагування журналу з далекого села на провінції було дуже тяжке. Тому

*) Ані в складі редакційного комітету, ані в складі опублікованих співробітників не було імени дотеперішнього редактора, В. Шухевича.

**) Звіт з діяльності головного виділу Р. Т. П. за 1906 р., („Учитель“ 1906, стор. 117).

***) За редакції д-ра Сушка роздумували, чи не перемінити би „Учителя“ на педагогічно-організаційний орган, при чому порушили гадку злуки з „Письмом з Просвіти“. Але все залишилося по давньому.

головний виділ призначив 24. червня 1914 р. редактором проф. Юрія Рудницького. Намітили деяку зміну щодо форми й цікавішого змісту. За 1 кор. 20 с. мали його одержувати всі Кружки У. П. Т. й добродії товариства. Та цієї переміни вже не здійснили; настала війна і по 25 роках 10. число, що вийшло 20. червня 1914. під редакцією Івана Ющишина — було останнім.

ІВАН ЮЩИШИН,
останній редактор „Учителя“.

Не зважаючи на те, що Р. Т. П. побивалося від своїх початків за введенням до шкіл фонетичного правопису, „Учитель“ був писаний етимольогією. Щойно 6. березня 1892 рішив виділ на внесок члена Йосифа Танчаківського допустити в „Учителі“ фонетичним правописом ті статті, яких автори будуть цього вимагати. Натомість 16. червня 1892 рішили завести в „Учителі“ виключно фонетичний правопис. Так перемінене появилось 13. число з датою 1 (13) липня 1892.

„Учитель“ містив статті про найновіші наукові здобутки взагалі, а про сучасне шкільне й домашнє виховання зокрема, огляди про шкільні, виховні й станово-вчительські справи всіх культурних країв і народів світа. Не зважаючи на зневажливу оцінку журналу з боку деяких хронічних критиків (раз навіть з боку самого бувшого редактора*), половина матеріалу заслугоує й сьогодні вповні на те, щоб його перестудіювали не тільки ті, які мають якенєбудь відношення до справи виховання, але й суспільники, політики й загалом громадські діячі. Бо — чи ж може бути щось важшого, відповідальнішого над справу виховання? А ці саме справи освітлював „Учитель“ 25 літ.

З великою повагою і прихильністю ставився „Учитель“ завжди до станових справ нашого вчительства, навіть у часі, коли вже власна станова організація („Взаїмна Поміч гал. і бук. учительства“) давно стала природним речником того стану. „Коли взиваємо наше вчительство до вибору народнього вчителя на посла, то робимо це виключно в ім'я ідеалу нашої рідної школи і піддвиження нашого вчительського стану“ — пише „Учитель“ у вступній статті**) з нагоди підготовки до парламентарних виборів 1911 р.

Таке відношення до станових справ учительства причинювалося до того, що цей стан, який кладе основи під будову держав, набирає більшого значіння серед верств, між якими й для яких працював.

Якби воно не було, мусимо признати, що як у 80-их роках, так і до 1905 було Р. Т. П. одиноким речником у справах українського шкільництва, тої підставної, найважнішої ділянки у всіх культурних народів, а його орган „Учитель“ був трибуною, з якої промовляли в той час найсвідоміші тих справ, зорганізовані одиниці. Вага „Учителя“ й значіння в тому, що він причинився до збогачення української педагогічної літератури, якої в нас майже не було та зв'язав наше вчительство й загалом шкільний рух з таким-же рухом на заході***).

*) У „Неділі“ названо матеріал в „Учителі“ — січкою.

**) „Під важну хвилю дня“ — „Учитель“ 1911, ч. 9 і 10.

***) З важніших праць містив „Учитель“: 1904. Роман Заклинський: „Про школи елементарні від найдавніших часів“;

„Дзвінок“.

Розбуджене пропагандою за рідне виховання українське громадянство, мусіло мати якісь засоби для виховування своїх дітей. Довго користала українська дітвора з усяких „Мали-х Св'ятек-ів“ та мимохіть переймалася чужими ідеалами. Тому проф. Вол. Шухевич почав видавати на власний рахунок діточий журнал „Дзвінок“. Але в тих часах українське видавництво ще не поплачувалося настільки, щоб його могла видавати приватна одиниця.

Коли в 1892 р. проф. Шухевич зазнав чимало розчарування спричиненого неточностями в передплаті та втратами, він звернувся до виділу Р. Т. П. з пропозиціями, щоб воно перебрало видавництво „Дзвінка“ на себе. Остаточно 26. травня 1892 рішили одноголосно взяти видавництво „на пробу“ до кінця року. До редакції запрошено дотеперішнього редактора, проф. В. Шухевича, а К. Паньківському поручили адміністрацію. Починаючи від 1. липня мала передплата на „Дзвінок“ припасти Р. Т. П.-ому. Все, що вплинуло би як передплата до 30. червня та сподівана соймова допомога 100 злр. мала лишитися для дотеперішнього видавця.

Але видавництво й далі не оплачувалося. Однак головний виділ не тратив надії, бо вважав, що таке видавництво конечне. Так дивився в той час цілий загаль членів Р. Т. П. Коли в р. 1895 поставив Д. Дмитерко внесок на загальних зборах на закриття видавництва „Дзвінка“, то внесок перепав, а недобір видавництва поручено покрити вживаючи 300 злр. із запису Стефана Качали (1000 злр.).

д-р Остап Макарушка: „Поняте і завдане літератури з поглядом на літературу українсько-руську“; 1909. — Іван Созанський: „До історії народнього шкільництва 1821—1838“; 1905. — Василь Ратальський: „Найновіший напрям в науці виховання“ (студії над дітьми); Олекса Іванчук: „Моральна вартість просвітної праці — а практична сторона життя народу“; 1906. — д-р Іван Копач: „Що то таке людське думанє“; 1910. — д-р Василь Щурат: „Найблизші жерела творчости М. Шашкевича“; 1911. — М. Гехтер: „Народні школи на Україні“; 1913—14. — Іван Ющисин: „Іван Франко як педагог“. Поза цим брали участь в „Учителі“: Іван Франко, Степан Ковалів, Гр. Шерстюк, С. Черкасенко, Я. Чепіга й багато інших визначних діячів-і педагогів.

ПИСЬМО ИЛЮСТРОВАНЕ ДЛЯ ДѢТЕЙ И МОЛОДЕЖИ.

Выходить 1. и 15. каждого мѣсяца.

Ч. I.

У Львовѣ 1. (13.) Сѣчня 1890.

Р. I.

Передплата выносить рѣчно 4 злр. пѣрѣочно 2 злр. Адреса: „Дзвіночок“ Львовѣ ул. Чарneckого 26.

РУСКОЙ ДИТИНЫ

Учи ся дитино, бо вчити ся треба!

Учи ся, голубко, най розумъ не спить,
Най сердце и воли и духъ росте въ силу,
Для житя, для свѣта треба ся учить.

Учи ся, дитино, бо свѣтъ сей не батько —
Широкий, розлогий, мовъ поле въ стѣну;
Знайти въ нѣмъ дорогу той лише потрафить
Хто служивъ науцѣ, хто вчивъ ся въ житю!

Учи ся, дитино, бо доля не мати;
Шукати ѣ треба, сажа не прииде:
А той съ мас, той съ зазнас,
Кому розумъ сонцемъ въ головцѣ зойде!

Учи ся, дитино, Богъ буде зъ тобою,
Ушанують люде, полюбить тя свѣтъ.
Учи ся, щобъ сѣявъ добро помѣжъ люде,
А вѣчно жить будешъ, не згинѣ твѣй слѣдъ!

Учи ся, дитино, бо вчити ся треба;
Шукай сонця правды, най розумъ не спить:
Чого научишъ ся, вода не забере,
Не возьме розбойникъ, огонь не сжальть!

В. Мясляк.

Перша сторінка з першого числа „Дзвінка“ першого річника.

Робило теж Р. Т. П. заходи в російському уряді в Петербурзі, щоби допустити „Дзвінок“ для дітей Наддніпрянської України, але стрінулося з відмовою уряду.

Тимчасом матеріальний стан видавництва був незavidний. І не дивниця: в р. 1897 було 91 передплатників „Дзвінка“, а в слідуячому році це число впало на 85! („Учитель“ 1898, стор. 59). Від загибелі ратувався „Дзвінок“ тим, що від 1896 р. редагував його безплатно проф. Вас. Білецький, за що заслужив собі на признання загальних зборів.

В р. 1903 перебрала редакцію „Дзвінка“ Константина Малицька (Віра Лебедова). Як пише виділ в офіційному звітному „цю зміну приняла наша суспільність дуже прихильно, бо в протягу несповна трех місяців зросло число передплатників „Дзвінка“ на 120*“). Маючи більше передплатників, рішив головний виділ давати від слідуячого року „Дзвінок“ безплатно всім філіям, бурсам та інститутам. В р. 1903 перенеслася Віра Лебедова як учителька на Буковину, а на редактора запросили знов проф. Вас. Білецького. Від січня 1909 редагувала його Катря Гриневичева (підписував Іванів), а в р. 1914 перебрав редакцію Іван Крип'якевич.

Чималу заслугу для цього діточого видання поклав артист-маляр Косинин, який виконав безкорисно масу ілюстрацій. За це добув собі найщиріше признання від тодішнього виділу (1909).

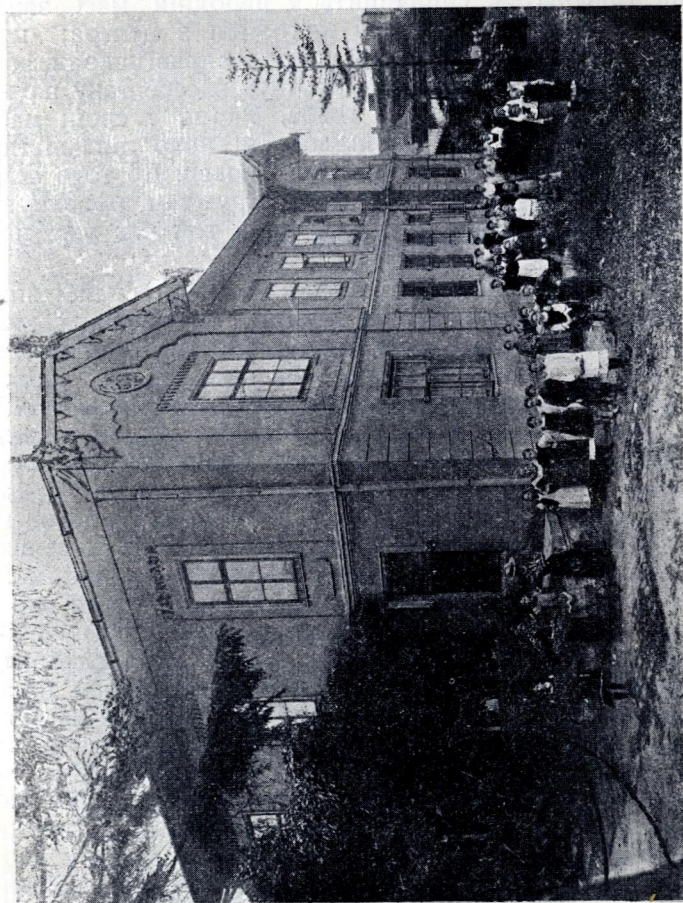
З вибухом війни перестав „Дзвінок“ дзвонити українським діточкам, а його гомін відзивається й досі милим звуком у пам'яті неодного теперішнього українського діяча та викликає найніжніші тони серця. В цих спогадах родиться пошана до „Рідної Школи“, яка не падала духом при клопотах і невдачах.

*) „Учитель“ 1903, стор. 95. — В р. 1905 мав „Дзвінок“ уже понад 500 передплатників. — В р. 1913 було 514 постійних передплатників, а то 364 осіб і 62 управ шкіл у Галичині, 18 осіб з Буковини, пов. шкільна рада в Кіцмані на Буковині передплачувала для 27 шкіл, а 1 управа школи на Буковині передплачувала самостійно; 36 примірників розсилано даром. (Звіт У. П. Т. за 1910—13, стор. 102).

Зміна статуту 1912 р.

Українське Педагогічне Товариство.

Чверть століття треба було „Рідній Школі“ (тобто тодішньому „Р. Т. П-ому“) шукати шляху. За той час викристалізувалася думка, що хоча товариство не мо-

Будинок з приміщенням дівочих шкіл у Львові при вул. Сикстуській ч. 47.

же спускати з ока справ на погляд дрібніших, але в першій мірі мусить займатися основніше шкільним питанням, а саме — творенням приватних шкіл.

Придбавши деякий досвід у веденні таких шкіл, — пішли найближчі роки діяльності Р. Т. П-ого по тій лінії.

Кожна попередна зміна статуту Р. Т. П-ого передавала щораз більші права філіям товариства. Здавалося, що саме заведення „Кружків“, цих найнижчих клітин товариства, спричинить у народній масі зацікавлення тими гаслами, які виходили з центра; що кожна місцевість піднесе свій голос у справі школи, або й за дотеперішнім прикладом оснує в себе таку приватну школу, якої було треба. Народ у своїй масі не захоплювався ні товариством, ні його діяльністю, ба — навіть не розумів самої його назви. До того самі постанови статуту не дозволяли Кружкам розвинути таку успішну діяльність, яка була в той час уже потрібна.

В ділянці шкільництва були Українці найбільше покривджені з усіх народів Австрії. Над українським селом нависла була змора неграмотности. Міщанство було менше свідоме й менше зорганізоване як сьогодні, а під національним оглядом байдужне. Інтелігенції було загалом мало, а тої, що займалася піддвиженням народніх мас, ще менше. Цей стан причинився у великій мірі не тільки до культурного пониження українського народу, але й до його економічної вбогости. Тому зовсім справедливо покладали провідники великі надії на поправу тих нещасних відносин при допомозі своєї рідної, національної школи, веденої силами власного народу, під орудою сильної шкільної організації, сильної не тільки інтелектами в центрі, але й глибокими коріннями в народі. Тимчасом устрій цілого товариства (педагогічного) був усе ще побудований на централізмі, який скидав увесь тягар важкої, буденної, великої і дрібної роботи на плечі головного відділу, не даючи йому одночасно таких матеріяльних засобів, які допомоглиб йому здійснити завдання товариства в ширшому обемі. Не вважаючи на довголітню завзяту оборону ріжними чинниками самої назви товариства, виділ прийшов до того погляду, що треба ще раз статут змінити, до назви включно. Відповідну зміну поставили на порядок загальних зборів у Львові 4. квітня 1911, але тоді зняли цю точку з порядку нарад, бо учасники

не могли погодитися на те ім'я, яке мало товариство одержати. Справа прийшла знов на надзвичайні загальні збори 2. лютого 1912 й тоді прийняли назву

Українське Педагогічне Товариство.

На підставі зміненого статуту*) — вся праця мала перейти на К р у ж к и, які мали стати на місце „Філій“. Кружки на означеній області краю мали об'єднатися в Секцію, а головний віділ, якому дали назву Г о л о в н а У п р в а, мав бути покажчиком, реєстратором та до деякої міри ініціатором і регулятором цілої шкільної діяльності. З огляду на зріст членів завели репрезентаційну систему на загальних зборах, які мали називатися З а г а л ь н и м З і з д о м. Кожних 20 членів одного Кружка мали вислати на Заг. Зізд одного відпоручника так, як кожна Секційна Рада. Відпоручники мали мати право до двох уповноважень. Завели теж М и р о в и й С у д, який мав остаточно вирішувати спори між Гол. Управою і Секцією чи Кружками. На підставі того статуту стало товариство а в т о н о м н о - ф е д е р а т и в н и м.

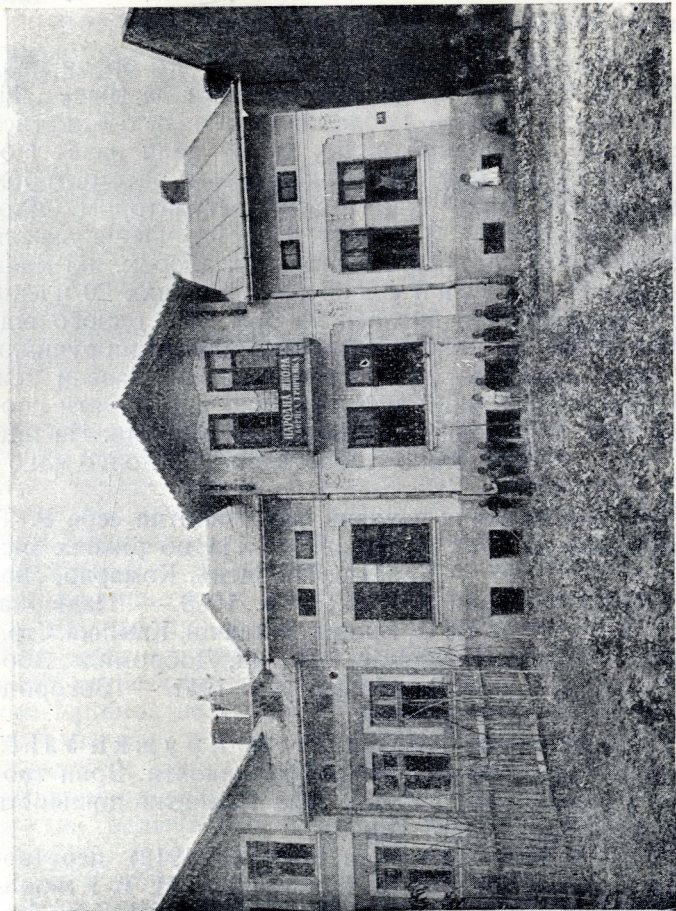
Для виконання завдань, які взяло на себе Р. Т. П. творилися до 1912 р. дальші Філії по різних місцевостях: у р. 1907 — Болехів, Гвоздець, Комарно, Любачів, Радохів, Турка н. Стр.; у р. 1908 — Надвірна, Яворів; у р. 1909 — Белз, Броди, Жидачів, Камінка Стр.; у р. 1910 — Горлиці, Борщів, Гусятин, Добромиль, Зборів, Львів (ім. Ганни Барвінок); у р. 1911 — Богородчани, Солотвина, Чернелиця.

При цих Філіях творилися т. зв. К р у ж к и У.П.Т., які проявляли на місцях доволі рухливості. Вони творилися головню там, де вже була намічена діяльність для майбутньої „Рідної Школи“.

Після переведеної зміни статуту (1912) перетворювалися попередні Філії в К р у ж к и У. П. Т. і творилися нові (в р. 1912 — у Львові Кружок ім. Короля Данила, в 1913 — у Львові Кружок Бурсовий, в р. 1914 — в Ходорові Жіночий Кружок У.П.Т. та у Львові Кружок ім. Т. Шевченка й ім. князя Льва. Кожний з тих Кружків виконував поважну діяльність, яка напевно заважи-

*) Статут прийнятий до відома рішенням ц. к. міністерства вн. справ у Відні з дня 15. червня 1912, ч. 16.626.

ла не тільки в історії культури українського народу, але й історії його визвольних змагань.

Будинок, в якому містилася нар. школа „Рідної Школи“ ім. Б. Грінченка у Львові, при вул. Дунін-Борковських.

Кружок У.П.Т. в Городенці, який оснував приватну гімназію, зрозумів відразу, що поширюючи організацію в повіті, матиме певну й визначну допомогу в здійсненні своїх завдань. Тому засіяв свій повіт цілим рядом організованих Кружків: 1912 — Серафин-

цях і Стрільчу; 1913 — в Поточиськах, Глушкові, Тишківцях, Чортівці, Вікні й Торговиці; 1914 — в Топорівцях, Ясенові Пільному, Олієві й Королівці. Та з війною багато з тих культурних надбань пропало, особливо там, де не було й нема кому найти стежок до народної душі.

О. МІТРАТ ТИТ ВОЙНАРОВСЬКИЙ,
добродій і колишній голова „Рідної Школи“.

Шкільна й освітньо-виховна діяльність.

Одна заспокоєна потреба викликає звичайно дальшу, нову. Оснування дівочої виділової школи ще збільшило потребу дівочої вчительської семінарії, а попри дівочу семінарію — стала необхідною школа вправ у Львові*).

За прикладом Львова йшов „край“. Там була не-
менша потреба рідної школи. Чужа школа денаціо-

*) Гл. стор. 56.

налізувала українську молодь по містах, а ставала не-
нависною по селах. До того по селах були майже ви-
ключно 1- і 2-клясівки. В р. 1908 зложив о. Тит Война-
ровський 1500 к. для Р. Т. П. та заявив, що буде скла-
дати в товаристві свої посольські дієти на приватні
школи по містах і містечках коломийської виборчої о-
круги, звідки вийшов послом. З цього фонду доплачу-
вав головний виділ по 110 к. місячно до утримання зра-
зу 1- а згодом 2-класової приватної народньої школи
у Гвіздці (пов. Коломия), яку оснувала тамошня
Філія Р. Т. П.-ого ім. М. Шашкевича*).

За живим прикладом чи то головного товариства,
чи то його філій, які виявляли діяльність, ішов нарід
швидше, як за високими словами. За народньою шко-
лою в Зарваниці та Гвіздці, відкрили в р. 1908 нар. шко-
лу в Івашківцях і Щаснівці збаразького повіту
та в Чорткові (на Вигнанці); в р. 1910/11 — в Ко-
ломії, Перемишлі, Книгинині коло Стани-
слава; Пістині**); в р. 1911 — у Львові школу
ім. Грінченка (на городецькій дільниці), в р. 1912 —
в Золочеві, Станиславові, в Плотичі
й Забойках тернопільського повіту, у Львові
школа ім. короля Данила (на жовківській дільниці).

Приватна народня школа в Білозірці (збаразь-
кого повіту) основана в 1910/11 р. заходами вчителя
з Гниличок, Івана Ющишина й пароха о. Куницького,
належала до Краєвого Шк. Союзу. Тодішнє Р. Т. П.
піддержувало ту школу матеріяльно, а в р. 1914 на до-
магання Кр. Шк. Союзу мало її перебрати виключно на
свій етат.

Так само до Кр. Шк. Союзу належали приватні
нар. школи в Копані (пов. Перемишляни) та в 1912
основана школа в Хоптянці (пов. Скалат). Обі ці
школи мали згідно з обопільною згодою перейти від
1. вересня 1914 на етат Р. Т. П.

*) До цієї школи ходило 70—80 дітей з Гвіздця, з Мале-
го Гвіздця, Хомяківки й Кулачковець. Ціле утримання коштувало
до 1.400 кор. річно. В р. 1914 рішила була Гол. Управа пере-
мити ту школу на 3-класову, але настала світова війна і школа
впала.

**) Школу в Пістині оснувала була Філія в Косові. Вона
мала одержувати допомогу з фонду о. Т. Войнаровського, але
по місяці існування ця школа перейшла на краєвий етат.

Тим чином заспокоювало Р. Т. П. найбільше пекучі потреби в місцях, що не мали вигляду на школу з громадських фондів, або були загрожені польоніза-

1-ша класа першого року існування народньої школи „Рідної Школи“
ім. Б. Грінченка у Львові.

цією. З другого боку — українське громадянство побачило наглядно, що воно само спосібне до творчої праці, що в нього є на це сили.

Та на цьому не кінчилася шкільна діяльність Р. Т. П.-ого в довоєнному часі. Через вбогість батьків —

українські діти не могли йти до середньої школи в далекому місті. При вступних іспитах у польських гімназіях „пересівали“ українську молодь, а українських гімназій було ледви 5; немов оази серед власного корінного населення. На добавок сільські 1- й 2-клясові школи не давали відповідної підготовки до середньої школи. Щоби скоротити побут сільським дітям на науці в місті, а з другого боку зменшити батькам кошти, творило Р. Т. П. через свої філії приготівні курси до гімназії й до вчительських семінарій. З деяких курсів повстали згодом правильні повні школи (Коломия —учит. семінарія). І так: в 1908 р. відкрили гімназійні курси в Бучачі, Золочеві, Куткорах, Соколівці (всі три в Золочівщині), Калущі, Косові, Мостиськах, Дусанові, (Перемишлянщина), Рогатині, Пукові, Черчі, Жовчі (чотири останні Рогатинщина), Станиславові; в 1909 р. в Ясеневі, Дубні, Лопатині (всі три повіт Броди), Дрогобичі, Горожанні (Комарянщина), Надвірній, Раві Руській, Угринові (Сокальщина), Білій, Ігровиці, Кутківцях (всі три Тернопільщина); в 1910 р. — у Вербовій, Потуторах, Кривому й Слободі Золотій (усі Бережанщина), Синькові (Заліщищина), Залізцях (Бридщина), Добромилі, Вікні (Городенщина), Гусятині, Берегах (Самбірщина), Тереховлі. — Семінарійні курси відкрито в 1908 р. в Коломиї, Станиславові і Львові.

Всі ті курси мали нераз по кількадесят учнів й займали по кількох учителів. Учні здавали іспити у великому відсотку в державних українських гімназіях до вищих клас і там уже лишалися.

Деякі місцевости не вдоволялися самими курсами, а творили правильну розвою школу. В 1908 відкрили гімназію в Копичинцях і Яворові; в 1909 р. в Рогатині*), Перемишлянах, Городенці; в 1910 р. (реальну гімназію) в Буську, Збаражі. Семінарійні курси в Коломиї замінено в 1910 на повну вчительську семінарію.

З відкриттям такої кількості нових шкіл для дітей не тільки місцевих, але й позамісцевих батьків, треба було подумати про приміщення для замісцевих дітей. Зразки в тому напрямі вже були (Львів, Коло-

*) Розв'язана 24. вересня 1930 мін-ством освіти у Варшаві.

мня 1902). Їх закладали в різних місцевостях. Галицькі міста засіялися українськими б у р с а м и*). Деякі з тих бурс мали неабияке значіння, приміщуючи поважне число учнів різних шкіл*).

Поза школами та чисто шкільними курсами, мусіло У. П. Т. братися за освітню працю загалом. Треба було нищити неграмотність, щоб грамотну масу зробити приступною для своїх ідей. Повстало безліч курсів для не г р а м о т н и х. В 1909 р. появилвся „Інформаційний листок“ для філій, себто поучення, яких формальностей треба придержуватися при відкриванні всяких курсів. У 1910 р. звернулося У. П. Т. до краєвої шкільної ради з домаганням, щоби вона поклала сільським школам за обовязок відступати товариству свої шкільні салі в часі вільному від науки на ведення курсів для неграмотних. Навіть неграмотними вояками зайнялося У. П. Т., щоб зменшити соромну цифру неграмотних. За дозволом військової влади йшли курси для військових Українців у Бережанах і Тернополі. В деяких місцевостях ставилася місцева військова влада прихильно до домагань У. П. Т., щоби впустити його інструкторів до казарм, але мусіла дати відмовну відповідь на доручення „höherenorts“ (вищої влади).

Важним виховно-освітнім чинником були бібліотеки Р. Т. П. В 1907 р. повсталала педагогічна бібліотека при головному товаристві, а за цим пішли й філії. Деякі з них могли повеличатися не тільки поважними творами, але й великою кількістю томів, н. пр. в Золочеві мала філіяльна бібліотека в 1909 р. — 1053 томів. Була це річ великої ваги на той час, коли в Збаражі, Гусятині, Любачеві чи Надвірній можна було позичити потрібну книжку. Філія в Калуші впала вже в 1909 р. на думку оснувати мандрівну бібліотеку.

Ціла діяльність цієї доби виглядає статистично так :

*) В 1908 р. — Копичинці, Перемишль, Рогатин, Самбір, Станиславів, Стрий, Тернопіль, Чортків, Ярослав; в 1909 р. — Бодехів, Мостиська; 1910 — Бережани, Заліщики (для хлопців), Жовква, Горлиці, Гусятин, Калуш; 1911 — Заліщики (для дівчат), Сокаль, Яворів.

**) В 1911-12 — Коломия 151, Яворів 136, Перемишль 132, Чортків 72, Станиславів 60, Заліщики 56, Бережани 32, Калуш 25, Горлиці 17.

**Діяльність Філій Руського, а від 1912 Українського Педагогічного Т-ва
в рр. 1907—1914 включно.**

Ф і л і я	В Е Л А									Придба- ла неру- хоме майно	Замітка
	К у р с				Ш к о л у			Бурсу	Бібліо- теку		
	негра- мотних	для військ	підготовчий до		нар.	гімн.	сем.				
			гімн	сем							
п о ч а в ш и в і д р о к у											
Бережани	1908	1908	1910 *)					1910		1907—два доми й го- род за 13.000 коп.	*) у Вербовій, По- таторах, Кривому і Слободі золотій
Богородчани	1911										
Болехів	1908*)							1909			*) 3 курси в ріж- них селах
Борщів								1911/12*)			*) Філія збирала основний фонд на бурсу
Броди	1908		1909*)						1909		*) В Ясенові, ду- бю, Лопатині, а в р. 1911-12 в За- лізцях
Буськ						9.0/11*)					*) реальна гімн.
Бучач			1908					1908			
Гвоздець					1908						
Горлиці								1910/11			
Городенка			1910 *)			1909					*) у Вікні

Гусятин	1916*)		1910 **)					1910/11	1910		*) Кривеньке, Си- дорів Босиги, Товстенське **) Товстенське
Добромилль			1910								
Дрогобич			1909								
Жовква	1909							1910		1908 площу 2.000 m ²	
Заліщики			1910 *)					1910/11**) 1911/12**)		1908 купили будинок	*) в Синькові **) 1910 для хл. **) 1911 для д.в.
Збараж	1908				1908 *) 1910 **)	1910/11			1908		*) в Івашківцях і Щастівці **) в Білозірці
Золочів	1908		1908 *)		1906**) 1912***)				1908 ****)		*) у 3-ох місцев. **) в Зарваниці. *** в Золочеві. ****) в с. 1909 зросла до 1.053 т
Калущ			1908					1910/11	1909*)		*) мандорну
Коломия	1908			1908*)	1910/11		1910	1902 **)		1909 площу за 15.000 коп	*) для хлопців окремо **) для хл. і дів.
Комарно	1908*)		1909								*) в Горожанні
Копичинці						1908		1908			
Косів	1909 *)		1908								*) у 6-ох місцев.
Львів. Круж. ім. Грінченка					1911						
Кр. ім. Ганни Барвінок				1910					1910*)		*) 965 томів
Кр. ім. Кор. Данила					1912						
Кр. Бурсовий								1913			Перебрав від Гол. Управи.

Ф і л і я	В Е Л А										Придба- ла неру- хоме майно	Замітка
	К у р с				Ш к о л у			Бурсу	Бібліо- теку			
	негра- лотних	для зайських	підготовчий до		нар.	гімн.	сем.					
			гімн.	сем.								
			п о ч а в ш и в і д р о к у									
Любачів	1908								1908*)		*) 196 томів	
Мостиська	1908		1909					1909*)			*) селянська бурса	
Надвірна	1908*)		1909						1908**)		*) у чотирох мі- сцевостях **) 320 томів	
Нове Село									1909			
Одесько			1908 *)								*) в Соколівці	
Перемишль	1908*)				1910/11			1908	1909		*) школа для „слуг“	
Перемишляни			1908 *)			1909					*) в Дусанові	

Рава Руська			1909*)									*) доповн. курс латини і ук.
Рогатин	1908*)		1908**)			1909***)		1907	1900			*) в Рогатині, Сви- стільниках Дичках **) в Рогатині, Пу- кові, Черчі, Жовчі ***) з прав. прил.
Самбір	1908*)		1910**)					1907***) 912****)				*) в Берегах **) в Л. кавиці для кл. від 1910 р. у Лу- ці й Баранчицях, 192 в Сайковичах ***) для хлопців ****) для дівчат
Сокаль			1909*)					1911				*) в Угринові
Солотвина	1911											
Станиславів	1912*) і 1913		1908	1908	1912**) 1912***)			1908****)		1908 за 13.000 кор.		*) в Кренидові, По- бережу **) на Кнігинині ***) в Станиславов ****) 72 учнів
Стрий	1908							1908				
Теребовля	1908		1910/11									
Тернопіль	1908*)	1909	1909**)		1912***)			1908	1900			*) у 4-ох місцев. **) в р. 1910 в Білій гровиці, Кутківцях ***) в Плотичі і За- бійках
Турка н/Стр.	1908											
Чортків	1908				1908			1908		1908 за 6.00 кор.		
Яворів						1908		1911/12				
Ярослав	1908							1908				

В міру того, як Руске (пізніше — Українське) П. Т-во набирало більше скристалізованого вигляду, в міру того, як воно починало цікавити голошеними ідеями українську громаду, — звертала на нього своє всевідуче око чуйна австро-польська влада.

Вже давні перешкоди — коли влада не хотіла прийняти до відома порішених загальними зборами Р.Т.П.-ого змін статуту, — спинювали на якийсь час розгін товариства. Шкільна влада, яка пильно підпомагала поль-

Рух у бібліотеці „Рідної Школи“ в Бровах.

ські приватні школи, яка піддержувала матеріально всі прояви національного руху Поляків, одночасно відмовлювала підмоги на видавництво географічних карт для українських шкіл, яких виданням сама з уряду повинна була зайнятися. Не досить того, що заодинок українську народню школу у Львові боролися Українці довгий час, то дівочій виділовій школі Р. Т. П. гаяло з рішенням надати їй права державної школи, а дівочій учительській семінарії зовсім відмовили. Колиж по краю пішов рух за відкриттям приватних шкіл, коли повставали курси для неграмотних, то дотичні філії, а з ними Головна Управа мали чимало мороки. Не зважаючи на постанови статуту товариства, деякі старо-

сти розв'язували приватні школи й підготовні курси до гімназії (Залізці і Ясенів ад Броди), не дозволяли вести курсів для неграмотних, підчинені старостам шкільні інспектори заборонювали шкільних саль для тих курсів, а деякі старости не дозволяли членам товариства учителям сходитися на педагогічні конференції без дозволу адм. влади (як це було в Сокалі 1911). В обороні рідної школи, молоді й учительства доводилося головному віділові інтервенювати у шкільної влади меморіалами й особистими інтервенціями в намісника чи віцепрезидента краєвої шкільної ради.

Одначе — в одних стихія, а в інших глибоко дозріла думка — була сильніша за ц. к. владу. Ця влада впала при сильнішому потрясенні, а ідея рідної школи не то що пережила її, але й скріпилася.

„Підприємства“.

Зі зростом праці Р. Т. П. треба було відповідно наладнати апарат. Тому по заг. зборах 1909 р. склали при повному виділі 5 комісій, а саме: а) адміністративно-економічну (голова проф. Мих. Рибачок), б) педагогічно-редакційну (голова проф. Андрій Алиськевич), в) шкільну (голова о. Алекс. Стефанович), г) видавничу (голова д-р О. Макарушка), ґ) бурсову (голова А. Підляшецький*). На засіданні виділу 2. IV. 1909 прийняли правильник для всіх комісій. Поодинокі справи відповідно до їх приналежности реферували й мали на оці поодинокі комісії. Вони предкладали свої внески виділові, а після рішення виділу — виконували їх. Кожна комісія зосереджувала справи, які належали до неї і передавала канцелярії до формальної полагоди.

Це майже неприродне поширення діяльності товариства у всіх напрямках, примусило Р. Т. П. поважно подумати над тим, чим фінансувати ті різнородні

*) Комісії й комітети творив головний виділ з метою відтяжати себе від дрібніших справ, а з другого боку втягнути до праці в товаристві більшу кількість людей. Одначе, коли на заг. зборах 4. квітня 1911. виступили з гострою критикою виділу з приводу деяких недотач у бурсі, отже за діяльність, яку гол. виділ передав у найкращій вірі дотичній комісії, — скасував виділ усі комісії й бурсові комітети „яко невідповідаючи своїм цілям і вводячі йно більший заколот в діловодство товариства“ (як записано в протоколі заг. зборів 1. листопада 1913).

галузі діяльності. Очевидно — найбільше підприємчості й енергії мусіла виявити перша комісія — адміністраційно-економічна. Жертвенність народної маси на товариство була дуже слаба. Жертвували головню інтелігенти, але їхні датки були далеко нижчі від потреб. В 1908 р. при загальному приході на 24.237 кор. 85 с. було з жертв усього 3.626 кор. 18 с. Вправді кінцева надвишка з того року була доволі висока (2.640.06 кор.), але зате було 32.033.33 кор. довгу.

Етикета на сірники
з доходом на „Р. Школу“.

Думка про поширення малих скарбонки по домах і товариствах не прийнялася (в 1907 р. стверджувало т-во прилюдно, що тільки двох священників зажадало скарбонки). В 1908 р. завели марки Р. Т. П. (з гаслом „В школі наша будучність“) й „телеграми“ та зробили умову з фабрикою туток Евгена Білинського в Збаражі, на підставі якої фабрика мала давати 10% від доходу на бурси Р.Т.П. в заміні за рекляму, яку мало вести т-во.

Треба було конче продумати якийсь спосіб, щоб втягнути якнайширші кола для матеріяльної допомоги товариству та добути для нього більше популярности. На зразок шкільних товариств інших народів (Чехів, Поляків, Німців) та маючи вже досвід з фабрикою Білинського, повело Р. Т. П. через свою адм.-економічну комісію справу доходів від підприємств в ширшому об'ємі. В 1909 р. досягнуло Р. Т. П. згоду фірми сірників Kohn Y. Joseph Troppau на заведення охоронної марки з гербом галицької України на коробочках з сірниками. Подібні договори підписали з фабриками олівців, ручок, пер, чорнила і радинок, листового паперу, пасти до обуви, маси до лякерування помосту і т. п. На підставі тих договорів — за припоручення названих виробів з маркою Р. Т. П.-ого українським громадянам, діставало товариство відповідний відсоток. Вкінці заклали договори й з деякими львівськими фірмами, які виплачували Р. Т. П.-ому означений відсоток за рекляму їхнього товару. Заходи в справі доходів від під-

приемств так розрослися, що адм.-екон. комісія мусіла створити на це окремий „субкомітет підприємств“, в якому трудився найбільше Микола Бучацький і С. Герусинський. Не давало це зразу особливших зисків, але зате популяризувало товариство та його шкільну ідею. В тому ж році видало товариство в липні перший раз збіркові листи в 2.000 штук, які рішило роздати студентам і теологам для зужитковання їх в часі вакацій^{*)}. Видали теж „деголки“ (відривні карточки з посвідкою) на допомоговий фонд бурсаків.

Одначе всі ті заходи давали розмірно такий малий вислід, що спонукали спочутливі (соромні) зауваги з боку чужинної преси. Učitelské noviny з 1. червня 1910, ч. 38 писали в замітці під заголовком „Skolske Matice w Poláku a u Rusinu“. (в перекладі): „Русини мають Р. Т. П. вже від 1881 р., але через недостачу грошей і малої участі Русинів в цілій діяльності товариства не може проявити великої діяльності^{**)}“.

Тому то субкомітет підприємств роздумував про щораз нові пляни. В 1910 р. завели купони для купецьких фірм. На тих купонах вписували

Контрольні купони, від яких „Р. Шк.“ обраховувалася з кушціями.

*) Протокол Р. Т. з 1909, стор. 65.

**) Skolské Matice дістала того року на дар 1,054.000 кор.

купці суму заплачену за товар і видавали тим, що впоминалися. В означеному часі Р. Т. П. розчислювалося з купцями й діставало провізію*). Число фірм, які приймали купони Р. Т. П. зростало, бо за прикладом Львова заведено їх і в купців провінціональних міст. В 1911 році видали вже 1,000.000 бльочків з купонами. Громадянство звикало домагатися купонів і грозило бойкотом тим фірмам, що не завели в себе купонів Р. Т. П.

В тому ж році видано перший раз карти звільнюючі від святочних і новорічних побажань. Позатим пропаговано збирання неужитків: лушпини з помаранч, кістки з морелів, всяких металів і металевих відпадків, клаптиків сукна й шовку, старих кальошів, старих часописів, книжок, фляшок, корків та уживаних почтових марок. Ціле підприємство дало в 1912 р. готівки на чисто 2.627 к. 92 с., а в 1913 р. — 1.304 к. 88 с. Поширення купонів Р. Т. П. крім користей для самого товариства зміцнювало національну свідомість, виробляло почуття національної солідарности й промощувало до деякої міри дорогу рідному промислові.

Обяви жертвенности.

Коли громадянство чуло про збільшену діяльність Руского (пізніше: Українського) П.Т., коли бачило в різних місцях наочно наслідки тої праці, коли вже учні, що виходили просто з народу розсипалися на свята чи ферії по краю, товариство набирало популярности. Росла жертвенність, давали дещо „підприємства“, а відпадала часом допомога краєвого виділу чи віденського уряду**).

та утримувала 50 народніх шкіл у Чехах, 11 на Мораві, 7 на Шлеську; 26 захоронок і 1 фреблівку в Чехії, 17 на Мораві, 4 на Шлеську. — 31. III. того самого року (1910) закінчило Т. Ш. Л. збірку на „дар Грунвальдські“, яка дала 1,300.850 кор. — Коли український нарід зложить таку суму на свої школи?...

*) В часі від 15. II. — 15. VIII. 1910 приняло такі купони 79 фірм у Львові. Вони продали товару на 19.625 кор. 53 с. тим, що домагалися купонів, а Р. Т. П. дістало провізії від цеї суми 827 кор. 66 с.

**) В р. 1912 відмовив краєвий виділ зовсім допомоги, яку виплачував пересічно по 12.000 к. річно, а міністерство відмовило 8.000 к., які виплачувало на наукове приладдя для дівочої семінарії у Львові.

Опаска на цигаретні тутки з доходом на „Рідну Школу“.

Натомість траплялися добродії, які зрозуміли добре ціль У. П. Т-ва, а зрозумівши її, складали в управі товариства свої ощадности чи то як стипендійні фундації чи як допомогу для товариства.

В р. 1908 почала свою діяльність фундація, яку установив бл. п. Роман Алексієвич, радник суду в Угнові актом з 26. травня 1904. Цю фундацію у висоті 3.000 к. названу іменем фундатора, помістили в 4го заставних листах Галицького Кредитового Товариства. З відсотків рік-річно давали одноразову допомогу у висоті по 120 к. зовсім бідним вдовам або тим сиротам по народніх учителях української народности, які ходили до українських шкіл*).

В 1908 р. створив цей самий добродій другу фундацію з капіталу 12.000 к. з нагоди 60-літнього ювілею цісаря Франца Йосифа І. З відсотків від того капіталу мало У. П. Т. виплачувати щороку стипендію чотиром убогим, а пильним учням та ученицям української народности й гр. кат. обряду**).

У тому-ж році (1908) оснували питомці гр. кат. духовної семінарії у Львові стипендійний фонд ім. М. Шашкевича, складаючи готівкою 1.000 к., які добули дрібними складками, зрікаючися неодної приємности. Стипендія цього фонду мало У. П. Т. урухомити, коли питомці доповнять стипендійний фонд до 5.000 к.***).

Власник великої посілости на Вел. Україні, бл. п. Константин Володкович мав намір оснувати стипендійний фонд, якого відсотки давали би річно не менше як 3.000 к. З тих 3.000 к. повинно було У. П. Т. виплачувати кожного року по 2.000 к. стипендії (або й по 1.000 к. підмоги, заки хто пішов на посади) молодим людям, які скінчивши студії у краю хотіли би виїхати на чужину для доповнення освіти. Ця стипендія мала мати характер зворотної позички, а хто її дістав, повинен був зобов'язатися реверсом, що зверне цю стипендію в цілости або частинно, коли дозволять йому на це матеріальні обставини. Цією стипендією мав на-

*) Зі зміною валюти цей фонд стопнів на 200 золотих.

**) Цей стипендійний фонд перемінений на теперішню валюту має вартість 600 зол.

***) В 1910 р. передало У. П. Т. зложені вже 1.000 к. до власного розпорядження питомців.

ділювати кандидатів виділ У. П. Т-ва в порозумінні з комітетом зложеним по волі фундатора з Ол. Барвінського, д-ра К. Студинського й проф. Богдана Лепкого. Одначе фундатор зложив на руки тодішнього голови т-ва всього 2.000 к., які виплатили в цілості одноразово*), а до оснування повної стипендії не дійшло.

Один з будинків у Станиславові при вул. Голуховського 64, дарованих „Рідній Школі“ Альбіною Яконович.

Один добродій, який заборонив виявити своє ім'я, складав сплатами що два місяці по 100 к., щоб зложити стипендійний фонд у висоті 6.000 к. (До війни було зложено 1.000 к.).

Михайло Стеців, учитель з Лішні, дрогибицького повіту, записав у 1909 р. ціле своє майно вартості около 8.000 к. на створення стипендійної фондації його імени, з якої відсотки мали йти на стипендії для вбогих

*) Дістав її д-р Богдан Барвінський, який звернув її в цілості. Замінена на польські марки як льоката в Кр. Кред. Союзі дала 1.400 марок, які тепер не мають ніякої вартости.

хлопців-Українців, гр. католиків, учнів народніх або гімназійних шкіл*).

Касіян Лещишак з Теребовлі зложив був 1908 року на фонд будови домів У. П. Т. свого імени й своєї дружини Михайлини, 2.000 к., яку мало У. П. Т. давати як позичку не більше як на 3% протягом 6 літ на випадок будови дому У. П. Т. Першу позичку з того фонду дали на будову бурси ім. кард. Сембратовича у Львові.

Радник Льонгин Ріпецький зложив для У.П.Т. І.) 11.000 к., з чого призначив: а) 2.000 к. на дівочу вчит. семінарію у Львові; б) 4.000 к. на „фондацію ім. Льонгина Ріпецького“ для приміщення одного учня в бурсі У. П. Т., при чому першенство застережено для Українців з родинного села фундатора, а в дальшій мірі для кращих учнів селянського роду.

ІІ.) 5.000 к. на стипендійну фундацію його імени для одного студента прав-Українця, свого краяна, або загалом селянського походження**).

В 1912 р. зложили жертвами американські Українці 10.000 к., признаючи відсотки на цілі У.П.Т-ва. Згідно з волею фундаторів склали капітал у Краєвому Кредитовому Союзі (теперішньому Центробанку), з якого відсотки мали йти на потреби У. П. Т.

Всенародне віче американських Українців, яке відбулося в червні 1911 р. в Питсбургу-Па. рішило оснувати фонд ім. о. Николая Стефановича в сумі 10.000 к. Присланих 6.000 к. помістили в Краєвому Кредитовому Союзі у Львові. Відсотки від повного фонду мали йти на підмогу українським приватним гімназіям і вчительським семінаріям, доки одні й другі будуть потребувати громадянської помочі. Якби така потреба щезла, фонд мав перейти на власність до розпорядження У. П. Т-ва***).

*) Через спротив родини в справі запису, щойно на засіданні Головної Управи У. П. Т. 2. липня 1920 р. ухвалили перебрати фонд під свою управу. Начерк фондацийного акту передали до льв. воевідства в 1927 р. до ч. 1876; досі його там не затвердили.

**) За цю готівку закупили 5 штук 4 і пів проц. заставних листів Зем. Банку Гіпот. за номінальну квоту 5.300 к., що після сконвертування дає сьогодні 23 зол. 10 с!

***) Оба ці фонди американських Українців після примусової переміни на теперішню валюту мають вартість 1.555 зол. 19 с. Від цієї суми побирає „Рідна Школа“ відсотки.

Бувший питомець бурси У. П. Т., учень ІV. кл. української гімназії у Львові, Юрій Лешко, померший у Рахині, долинського повіту в 1909 р. записав у своєму заповіті один морг поля на річ У. П. Т. Спершу

ПРОФ. ГНАТ ПАВЛЮХ,
довголітний голова Кружка „Р. Шк.“ в Станиславові.

була думка оснувати на ньому оселю для бурсаків, але що поле було багнисте, та важко було виділити його з цілої посілості, виділ після порозуміння зі знавцями місцевих відносин продав це поле в 1911 р. матері покійного за 700 к.

В 1909 р. записав бл. п. парох у Теребовлі, о. Іван Залуцький 10.000 к. для бурси, яку У. П. Т. саме тоді будувало. Одначе проти того запису підніс протест не тільки загальний спадкоємець, але й теребовельське староство. Щоби оминути довгих процесів, підписало У. П. Т-во умову з головним спадкоємцем, зрікаючися частини із записаної суми. Після обрахунку випало на цей легат 7.122.54 кор., на які виплатили готівкою 3.000 кор., а заставними листами 3.724 кор.

О. Тит Войнаровський, мітрат-крилошанин львівської Капітули зложив в У. П. Т-ві 1.500 кор., щоби відсотків від тої суми вжити на оплату школи коломийської виборчої округи, з якої фундатор був вийшов послом.

Бл. п. Михайло Малецький, власник Угерців Винявських у рудецькому повіті, записав для У.П.Т. 2.000 к., які мало виплатити Т-во „Просвіта“ у Львові, універсальний спадкоємець покійного.

Бл. п. Григорій Процишин, селянин з Настасова записав у 1910 У. П. Т-ву 1.000 к. готівкою, із застереженням, що після 10 літ буде У.П.Т. утримувати 8 років в одній із своїх бурс дитину з його родини.

Львівський Митрополит, Андрій Шептицький, дарував обширну площу 400 квад. сяжнів, сумежну з тісним подвір'ям бурси У. П. Т., яку саме будували і тим чином підвищилася значно вартість тої реальності. З нагоди посвячення тої бурси (20. червня 1909) дарував у готівці 5.000 к.

В 1912/13 р. прибув новий легат бл. п. д-ра Тадея Соловія в сумі 10.000 к. на цілі У. П. Т-ва. Одначе запису не зреалізували, бо гроші ульокovanі в площі Сокола-Батька*).

Позатим д-р Кость Лучаківський подарував для дів. семинарії 10 лавок і таблиці, Т-во „Бандурист“ принесло в 19100 р. 458.70 кор. з „коляди“, Т-во „Дністер“ дарувало 650 к., суддя Кишакевич з Пшеворська відступив 700 примірників свого видавництва монограмів, проф. Ів. Біликовський жертвував 10 проц. з розпродажі своїх коляд і щедрівок.

*) Звіт У. П. Т. за 1910/11—1912/13, стор. 105.

Ідея жертвенности на цілі У. П. Т. дійшла й до найменших: хлопці й дівчата складали свої дари для „Рідної Школи“ з нагоди родинних свят, з нагоди іменин своїх учителів замість цвітів чи інших дарунків. Громадянська жертвенність досягнула в 1913 р. поважну суму: 13.765 кор. 03 с.*), а в 1914 р. (до вибуху війни) **20.579 кор. 27 с.**)**. Коли У.П.Т. проголосило збірку на будову бурси, то протягом 1907 р. вплинуло 57.088.18 к., а 1909 р. на ту ціль 28.290 кор. 13 с. Коли в 1908 р. поставили на чергу справу будови дому для шкіл У.П.Т. у Львові, то саме Т-во „Дністер“ дало 20.000 к., а крім того кожного року по 4.000 кор.

Така рухливість щодо жертвенности давала У.П.Т. запоруку, що воно може сміло розвивати дальші свої пляни для поширення своїх приватних шкіл. Інша річ, що всі ті світлі прояви були дрібницею супроти зростаючих потреб і лишуться дрібницею до тої пори, доки ціла українська маса не буде мати заєдно на оці, що жертвуючи на школи — сповнює найперший обов'язок громадянина, скріплює дійсно підвалину національного визволення.

Бурса ім. Кардинала Сембратовича у Львові.

Коли у Львові розпочали будову приміщення для академічної гімназії (головної) при вул. Сапіги, Р.Т.П. рішило вибудувати бурсу на 200 питомців на власній двоморговій площі (тоді) при вул. Крижовій (тепер Потоцького), купленій 1902 р. головно заходами о. Вол. Ганицького від проф. Івана Левинського за 10.000 кор. Проф. Левинський підготував плян будови й коштовисп на 320.000 кор. Вибрали будівельний комітет, до якого ввійшли: Едвард Харкевич як голова, д-р Остап Макарушка як секретар, Кость Паньківський як скарбник, Петро Пньовський як книговедець; а до Контрольної Комісії Ізидор Громницький і Карло Чайківський.

Тогож року (1906) припала Р.Т.П.-ому сума 18.000 кор. як легат бл. п. кардинала Сильвестра Сембратовича на будову бурси його імени із застереженням двох

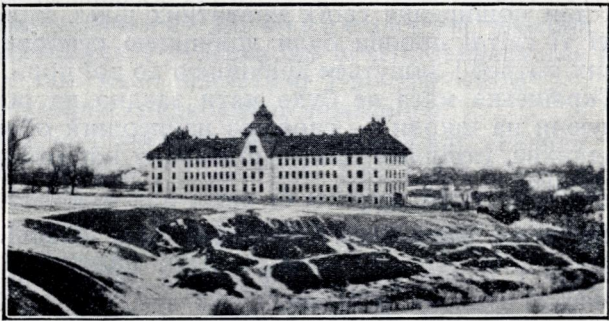
*) Звіт з діяльності У. П. Т-ва за рік 1910—13, стор. 153.

**) Замкнення рахунків і білянс У. П. Т. за роки 1913/14—1921/22.

місць для свояків кардинала. Товариство „Руслан“ дало Р. Т. П-ому своїх 14.000 кор., які дістало від того самого добродія.

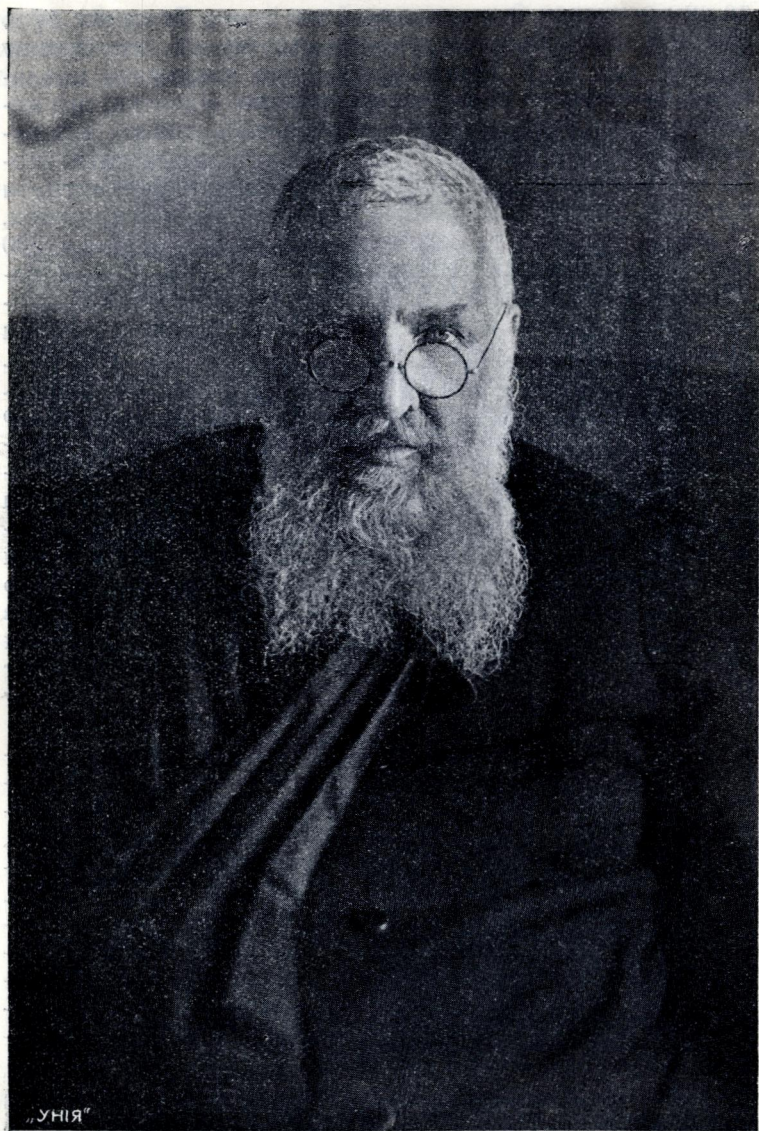
В тому році (1906) появилось кілька покликів, що змальовували необхідність будови будинку бурси й заохочували зложити на цю ціль бодай 100.000 кор. В осені 1906 р. покладено фундаменти під новий дім бурси, яку рішили назвати Бурсою ім. Кардинала Сильвестра Сембратовича.

До кінця грудня 1909 р. вплинуло з добровільних жертв 98.223 кор. 04 сот., а 47.298 кор. 15 с. з „облікацій“, по 100 к., яких Р. Т. П. видало 1265 штук на суму 126.500 кор.

Будинок бурси ім. кард. С. Сембратовича з огородом.

Попри велику жертвенність на ту ціль не тільки наших фінансових тодішніх установ („Дністер“, Краєвий Союз Кредитовий, Народна Гостинниця), але й поодиноких осіб, подибуємо в тодішніх звітах велике число тих, які закупували облікації по 100 к. Деякі відступали вильосовані облікації в хосен Р. Т. П., а деякі — як звичайно — задовольнилися підписаною заявою, коли побачили, що будинок уже стоїть. Українські інституції йшли з підмогою також у той спосіб, що підписували векслі Р. Т. П-ого для влєкшення позички. Робили це й приватні особи, особливо митрополит Шептицький, який підписав був векслі на 60.000 к., попри дари (про які була мова попередно), не вважаючи на

Митрополит Андрей Шептицький, член-добродій „Рідної Школи“.

те, що оснували бурсове т-во його імені. Та це все було тільки дрібним вкладом супроти видатку на саму будову 356.948 кор. 51 с. Решта треба було покривати позичками, оплачувати різні посередництва, відсотки, що коштувало ще вдвоє стільки. Можна собі уявити, яку велику енергію та скільки труду треба було вложити, щоби з поодиноких датків та банкових позичок здвинути в розмірно короткому часі такий величавий будинок. У листопаді 1908 р. перенесли до нового будинку 200 питомців з вул. Вірменської ч. 2. Але тим цінним надбанням Р. Т. П. не довго тішилося, а вдержати ту цінність було важче, як придбати. Хоча будинок оцінили знавці на 450.000 кор., але довжний стан був 380.146 к. 58 с., а в цьому самих банкових довгів на 272.150 кор. Такий стан мусів покінчитися катастрофою. Дарма, що заг. збори в 1910 р. вибирали головний виділ (з головою д-ром Остапом Макарушкою) під гаслом санації. Бурса була підприємством добродійним, а не на зиски. При низьких оплатах бурсаків зросли консумційні довги бурси до 20.000 к., в 1911 р. мусів головний виділ перевести каналізацію будинку, що потягнуло теж 28.000 к. Супроти такого важкого стану запросив виділ на пораду всі українські установи, які вважали одноголосно будинок продати. Купив його митрополит Шептицький на монастир СС. Василянок за суму 539.000 к.

В 1912 р. будинок продали. Та цією продажою майна товариства не змарнували і гроші складані добровільними датками — не пропали. За ціну продажі збулося У. П. Т. довгу, а крім того купили інші ґрунта, про що буде мова. Питомців бурси перенесли тимчасово до реальности СС. Василянок при вул. Длугоша. Однак це приміщення не підходило на бурсу, розміщену аж у трьох каменях, а при цьому було за дорожче (20.000 кор. комірного річно). Тому за літо перебудували будинок при вул. Хшановської і там примістили бурсу хоч зменшену й віддали її в опіку Бурсовому Кружкові „Рідної Школи“.

Філія бурси ім. Кард. Сембратовича.

В листопаді 1908 р. — як про це була мова — перенеслася бурса Р. Т. П., що містилася при вул. Вірменській ч. 2, до власного будинку при вул. Потоцького

ч. 95. Лишилося ще 105 питомців, які ходили до філії академічної гімназії (Народній Дім), а яким було би задалеко до школи з вул. Потоцького. Для тих то пи-

Питомці бурси „Рідної Школи“ у Львові при обіді.

томців залишено давній льокаль, відкриваючи в ньому філію давньої бурси. Для тої філії повстав окремий комітет з громадян: Ізидора Громницького як голови, Тита Реваковича, о. Ів. Рудовича, Семена Кульчицького й Т. Гози.

Фінансовий стан цієї бурси був доволі невідрадний. Через зростаючу дорожнечу викликану загрозою війни, зростали ціни харчевих продуктів. Наслідком того повстав великий недобір (у 1908 р. — 7.200 кор.), бо згідно з обов'язуючим контрактом з господарем дому платили комірне за всі 3 поверхи, де було місця на 250 питомців, а бурса мала їх всього 105—140. Великою помічю для бурси стала збірка „натуралій“ у підльвівських громадах у р. 1908 (самих барабоцьких поверхів 2 вагони). В 1913 р. заснувався заходами Гол. Управи У. П. Т. у Львові т. зв. Бурсовий Кружок (основні заг. збори 16. VI.) зі спеціальною метою вести й завідувати хлопчачими бурсами у Львові. Кружок переняв зараз під свою управу філію бурси до часу її зліквідування. Управу бурси при вул. Хшановської 9 перебрав щойно зимою 1913*).

На засіданні Гол. Управи У. П. Т. 11. лютого 1914 рішили з кінцем того шк. року бурсу зачинити. Причиною такої ліквідації був не так прикрий матеріальний стан тої бурси, як радше обставина, що від того комітету, який з уповажнення гол. виділу У. П. Т. мав вести бурсу при вул. Вірменській ч. 2, склали й передали до намісництва у Львові до затвердження статуту для нової „Українсько-Руської Бурси ім. Митрополита Шептицького“. Ця бурса придбала при вул. Театинській дім за 85.000 кор., де з початком шк. р. 1914-15 мало бути відкрите приміщення на 120 хлопців**).

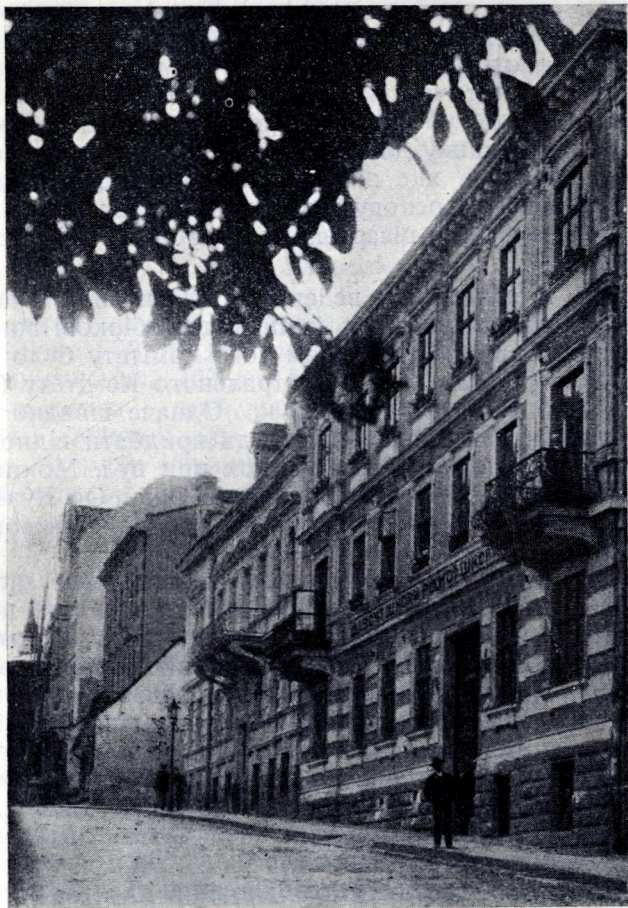
Придбані нерухомости у Львові.

Від часу оживлення діяльності попередників „Рідної Школи“, деякі філії придбали поважні нерухомости в місцях осідку. Таким чином У. П. Т. зискало на повазі поширюючи одночасно український стан посідання. В 1908 р. купила філія в Бережанах нерухомість за 13.000 к., в Заліщиках закупила філія будинок, філія

*) Звіт з діяльності У. П. Т. за адм. р. 1910—13, стор. 100.

**) Тої бурси нема до сьогодні. До 1928 р. мешкали в домі призначеному на бурсу виключно приватні люди, а від вересня 1928 р. міститься там також і дівоча гімназія „Рідної Школи“. Теперішній виділ цієї бурси йде „Рідній Школі“ настільки на руку, що через гімназію навіть здержується з відкриттям бурси.

в Жовкві придбала даром площу (2.000 м²), філія в Коломиї купила площу за 15.750 к., філія в Чорткові

Власний будинок „Рідної Школи“ у Львові на приміщення її дівочих шкіл.

за 6.000 к. А головний виділ, який тоді опікувався не-
подільно львівськими школами й бурсами, не мав для
своїх шкіл власного приміщення.

Як це було зазначено на іншому місці, школи переносилися з місця на місце. Це очевидно не впливало корисно на громадянство, головню на батьків, які мали посилати своїх дітей до школи. Діти не мали змоги звикнути до одного місця, що психічно грає важну роль. Головний виділ бачив і розумів цей некорисний стан і остаточно на загальних зборах у 1908 р. устами о. Т. Лежогубського зреферував конечність будови власного будинку для приміщення своїх шкіл. Товариство „Дністер“, яке завсіди перше йшло з помічу дало й тим разом основу під будову будинку У. П. Т., жертвуючи з нагоди цісарського ювілею в 1908 р. суму 20.000 к.

Для правильного ведення тої справи повстав у Львові окремий комітет, який видав збіркові списки й поклики. Першим завданням того комітету було: купно двох парцель з площі Театрального Комітету (при вул. Л. Сапіги) за ціну 80.000 к. Одначе швидко цей плян змінили, бо трапилася нагода придбати відповідний, гарний 2-поверховий будинок при вул. Мохнацького 12, завдяки невсипущим заходам радн. Ос. Кузьми, Семена Ручки-Кульчицького та о. Теодозія Лежогубського.

Дня 10. грудня 1908, отже місяці ювілею цісаря Франца Йосифа I., відбулося засідання головного виділу. На тому засіданні рішили одноголосно „для звеличання 60-літнього ювілею Его Величества Цісаря Франца Йосифа I.“*) закупити реальність у Львові при вул. Мохнацького 12, ч. конскр. 3061/4 виказу гіпот. 281/1 та уповажнили підписати контракт купна й продажі голову о. Івана Чапельського та секретаря Миколу Мельника. Будинок куплено в березні 1909 р. за 95.000 к. від Турасевича. Частину належитости зараз заплачено, 12.454 к. лишилось у власника, а на 33.000 к. перебрано довг у банку**). Переведено відповідні адаптації коштом 11.239 к. 14 с. і в осені 1909 найшли приміщення в новому власному будинку всі три дівочі школи Р. Т. П.

Власний будинок на приміщення шкіл та приміщення бурси ім. кард. Сембратовича піднесли значно

*) Гл. дотичний протокол Р. Т. П. з тої дати.

**) Гл. Звіт Р. Т. П. за 1908, стор. 6 і за 1909, стор. 6.

духа української громади. Нарід з гордістю дивився на своє шкільне товариство, хоч, на жаль, не піддержав його відповідно.

Приневолене фінансовою скрутою бурси, мусіло У. П. Т. продати в 1912 р. новий будинок призначений на бурсу (як про це вже було в попередньому уступі), а за гроші з продажу купило площу при вул. Садівницькій (тепер Задвір'янській) у Львові за 60.000 кор.*) і будинок при вул. Хшановської 9 за 112.000 к.*) на приміщення бурси.

На купленій площі (від Годлевського) збудено малий старий дімок коштом 180 к. і площа стала пригідною під будову. (На цій площі мала би стати ювілейна промислова школа).

Дуже швидко розросталися приватні дівочі школи у Львові. В 1913 р. вже було їм добре тісно, бо всі три школи мали 420 дітей. Тому вирінула на Головній Управі думка — вибудувати на площі при вул. Садівницькій будинок для дів. шкіл, де міг би бути одночасно інтернат. Інженір Левинський уже був виготовив плян будинку, який мав коштувати 310.000 к., після деяких змін у пляні на домагання Гол. Управи — 200.000 кор. На засіданні 6. травня 1914 постановили передати будову інж. Левинському. Думка про будову дому для шкіл при вул. Садівницькій мала деяких противників, які уважали, що це буде зі шкодою для української молоді, коли всі школи У. П. Т-ва скупчяться на одній (городецькій) частині Львова. Побоювалися, що українські діти інших дільниць мусіли би ходити до польських шкіл. Деякі патріоти порушили ту справу прилюдно**), домагаючися анкети. Таку анкету скликав дійсно тодішній голова, бл. п. Антін Гладишовський на 16. травня 1914, а на ній ніхто не висловився проти будови шкільного дому при вул. Садівницькій. З огляду на те рішення з 20. травня 1914 постановила Гол. Управа продовжувати й довести до кінця свої заходи в справі будови. В липні тогож року внесла до магістрату у Львові подання дозволити на будову, бо Гол. Управа бажала конечно віддати головний будинок школи до вжитку з початком шкільного року 1915. З причини війни справа впала.

*) Гл. Звіт У. П. Т-ва за 1910—1913, стор. 100.

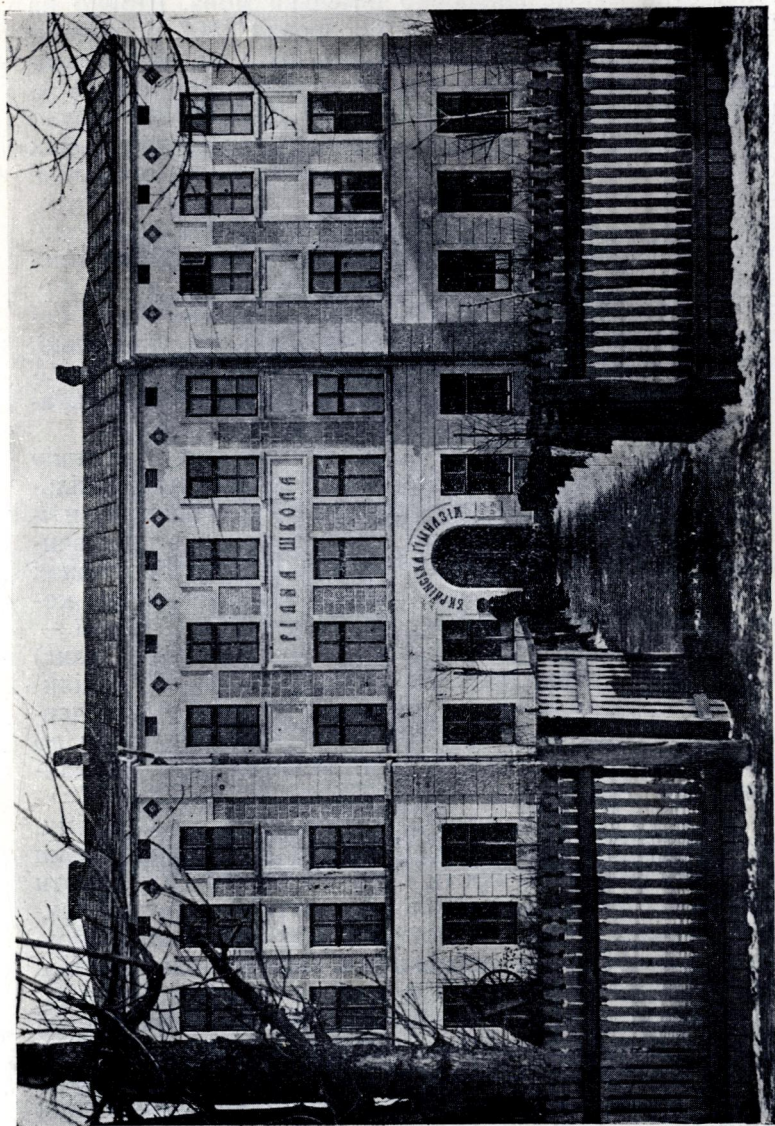
**) „Діло“ з 12. травня 1914. Ч. 8648.

„Рідна Школа“ і Краєвий Шкільний Союз.

Творення середніх шкіл.

Від хвилини введення в життя Краєвої Шкільної Ради (1868 р.) на основі краєвого закону з 1867 р., підпало під її управу все галицьке народне й середнє шкільництво. Від того часу польонізація Східної Галичини заселена в 2/3 українською людністю пішла скорим темпом. Краєва шкільна рада удержувана з державних фондів, отже й з податкового гроша Українців, не крилася зовсім зі своєю польонізаційною місією. Бувший віцепрезидент кр. шкільної ради а пізніший намісник, д-р М. Бобжинський, висловив явно своє завдання як віцепрезидента Кр. Шк. Ради, яке змагало до того, щоби сім мільонів галицької людности (лише в половині польської) почуло себе справжніми Поляками. З поспішно творених відповідних шкільних законів та з практичної діяльності шкільної влади було аж надто слідно, що все те йде до спинення природного розвитку не тільки українського шкільництва, але й українського народу.

На перший плян культурних домагань галицьких Українців останніх десятків літ ХІХ. століття висунулася справа середнього шкільництва, а саме справа оснування нових середніх шкіл з українською мовою, в першій мірі — гімназій. Майже від чвертьстоліття це питання було змістом домагань української парламентарної та соймової репрезентації. Воно було одним з тих осередків, навколо яких оберталася тодішня національна політика в культурній царині. Розвиток українського життя виказував на всіх ділянках недостачу не то фахових людей, але просто освічених, а політичне положення галицьких Українців вимагало, щоби можна було виказати чисельність Українців зайятих по різних державних і краєвих урядах. Зрештою й для української народньої маси, майже в цілості дрібно-господарських селян, життя ставало щораз важче; треба було оглядатися за новими варстатами праці, якими були побіч ремесла — державні посади та вільні інтелігентські фахи. На створення власного промислу не було капіталу, а про засновини спілок, щоби добувати капітал — у той час у нас не було й думки.

Будинок Клуба „Рідної Школи“ в Яворові. Світлив Л. Янушевич.

До 1868 р. мовою навчання галицьких середніх шкіл була майже виключно німецька мова. Щойно на підставі краевого закону з 22. червня 1867 р. перемінено німецький характер середніх шкіл на чисто польський, дозволяючи на незначні виїмки в користь української та німецької людности. В шк. р. 1867/8 було в цілій Галичині 22 середніх шкіл, з того 18 державних (15 гімназій і 3 реальні школи). По викладовій мові було 17 державних середніх шкіл з польською викладовою мовою, а тільки одна державна гімназія (академічна у Львові) була українська і то тільки в нижчих класах. — бо у вищих учили по польськи аж до 1878 р. В рр. 1868—1908 (за 40 літ) засновано у Східній Галичині 23 гімназій, з того 19 польських і 4 українські, а в Західній Галичині за той час польських гімназій 17. Разом за 40 літ 36 польських гімназій і 4 українські!

Йдучи назустріч бажанням польських політиків з галицького краевого сойму, виготовила краєва шкільна рада плян нового типу гімназій — у т р а к в і с т и ч н и х, беручи за зразок існуючі вже утравквістичні вчительські семінарії. Таку спробу зроблено в Бережанах і Стриї. Не вдоволяючися їм цим, соймова шкільна комісія запропонувала від себе ще інший тип гімназії — польсько-українських паралельок (рівнорядних клас) під спільною польською управою без вигляду розділити їх у будучности на окремі заведення, як це було давніше. Всі ті заходи мали одну ціль: не допустити до творення нових окремих українських гімназій у Галичині.

Супроти такої явно шкідливої для нас шкільної політики зміркувало наше громадянство, що не тільки мусить, але й може проти сили поставити силу, проти державних польських шкіл поставити українські приватні школи, проти сильної організації поставити свою ще сильнішу, проти офіціальних заходів індивідуальні жертви, проти державних фондів — жертвенність громадянства. І почали основувати приватні українські гімназії у містах, які були би таких шкіл ніколи не діждалися (1908 в Копичинцях і Яворові, 1909 в Рогатині й Городенці), а дальше за ними інші по різних закутинах краю*).

*) Всі ті, які, не маючи чого причепитися, роблять „Рідний

Це було в той час конечне, коли зважити, що в р.1910-11 припадає одна українська середня школа

Будинок бурси „Рідної Школи“ у Львові, вул. Хшановської 9.

в Галичині (цілій) на 681.556 греко-католиків, або 675.140 Українців, а одна польська середня школа на

„Школі“ закиди за те, що вона удержує і творить гімназії, повинні би уважно прочитати цей розділ. З нього можна дізнатися, яка причина творення того рода шкіл і як вони в „Рідній Школі“ взялися.

60.158 римо-католиків або 71.635 Поляків*). До того всі 5 держ. українські середні школи були самі гімназії.

Поляки бачучи, що Українці можуть цією дорогою витворити відповідну скількість інтелігенції, почали основувати в тих самих містах, або найближчих своїм приватні гімназії і то в чисто українських повітах (Кути, Борщів, Чортків, Рогатин, Яворів і надавати тим школам права державних шкіл („право прилюдности“).

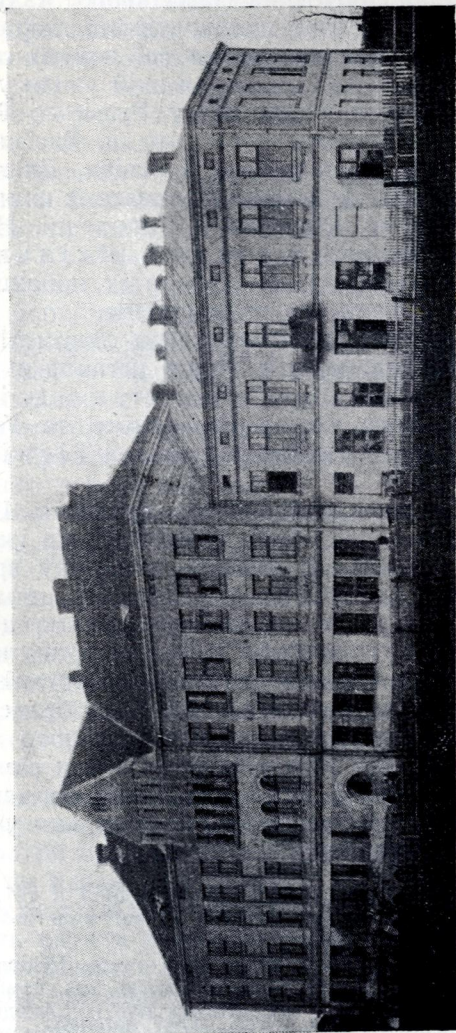
Українських учительських державних семінарій не було (й нема) зовсім. Були тільки польські, або т. зв. „утраквістичні“, де по українськи викладали один-два предмети, а всі інші предмети в польській мові. До того прикладали у східно-галицьких учит. семінаріях т. зв. нумерус клявзус (обмежене число), а клясифікаційні практики робили цю школу щораз менше доступною для української молоді. Тому то число української молоді в учит. семінаріях зменшувалося з року на рік, а наслідком того зменшувалося число учительських кандидатів.

Щоби бодай у частині злагодити цей грізний стан для будучого українського шкільництва, засновано 4 приватні вчительські семінарії по різних містах Сх. Галичини.

З огляду на поважну вже скількість приватних шкіл, треба було подумати про їх матеріяльну безпеку та одноцільність навчання. Треба було створити для них центральний орган, свого рода шкільну владу.

Здавалось би — не було нічого лекшого. Існувало серед нас від близько трьох десятків літ шкільне товариство, яке мало вже деяку практику в шкільництві, або створило й утримувало свої приватні школи, яке забиало голос у всіх болючих справах українського шкільництва та брало участь у всіх, навіть шкільно-політичних домаганнях українського народу в Галичині проти польонізаційної системи (домагання поділу краюї шк. ради на українську й польську, домагання скасування шкільного закону з 1867 р., то-що).

*) Порівняй „Наша Школа“ за 1910, стаття д-ра Степана Барана „Дещо з національної статистики в галицьких середніх школах“.

Будинок на приміщення гімназії, народної школи й бурси „Р. Школи“ в Рогатині.

А якби управа показалася за мало відповідна до того діла, можна було заступити її іншою. Сталося інакше*).

Виконуючи доручення Народнього Зїзду (верховної управи національно-демократичної партії) — Народній Комітет (виконна влада тої партії) скликав на день 9. лютого 1910 р. нараду, в якій узяти участь відпоручники: Народнього Комітету, Руського Товариства Педагогічного, Учительської Громади, Взаємної Помочі Українського Вчительства, Просвіти, Дністра, а також відпоручники українських приватних гімназій в Копичинцях, Яворові, Рогатині й Городенці. На тій нараді рішили заснувати Краєвий Шкільний Союз, якому надали відразу авторитет найвищої влади українського приватного шкільництва.

Цю владу репрезентували (по одному) відпоручники приявних на першій нараді установ з доповненням представниками „Діла“, Комітету фонду ім. Ол. Січинської, Краєвого Союзу Ревізійного та Української Радикальної Партії. Це був так званий Тісний Комітет**).

Найважливішими завданнями Краєвого Шкільного Союзу були: 1. дати поміч існуючим уже українським приватним школам; 2. повести оборонну протиакцію проти зазіхань краєвої шкільної ради на полі нашого народнього й середнього шкільництва на цілій лінії; 3. подбати за організування дальших приватних гімназій по провінції; 4. перевести по краю організацію підготовчих курсів до середніх шкіл; 5. „забезпечити нормальний розвій українського національного шкільництва у нашім краю у всіх напрямх, а тим самим забезпечити національну освіту українським народнім масам і нормальний приріст свідомої національно української інтелігенції в Галичині***).

Ініціатори нової організації виходили з тої думки, що статутове товариство не може мати до тої міри свободних рук, що нестатутова організація.

**) До Ширшого Комітету входив увесь Тісний Комітет, скріплений ще по одному представникові тих самих установ, а крім того відпоручники: соц.-демокр. партії, „Академічної Помочі“, „Українського Студентського Союзу“, Шкільного Комітету в Станиславові й редакції „Учителя“. В 1912 р. цей Комітет ще поширено значно. — Пор.: „Огляд діяльности Краєвого Шк. Союзу“, „Наша Школа“ 1912.

***) Пор.: „Краєвий Шкільний Союз“, „Наша Школа“ 1910.

Як видно з цього — Кр. Шк. Союз поставив себе найвищим органом українського приватного шкільництва, а навіть опікувався кількома приватними народніми школами, але тільки з konieczности. На ділі — як зрештою видно із самих завдань Кр. Шк. Союзу, які він поклав собі — головну увагу звернула та організація на приватні українські гімназії, яких у 1912 р. було вже 6 (7) Городенка, Долина, Збараж, Копичинці, Рогатин, Яворів, Чортків — і пізніше Городок) та реальною гімназією в Буську, а в зв'язку з Кр. Шк. Союзом стояла й дівоча семінарія Українського Педагогічного Товариства в Коломиї. Всі ті школи стояли під фірмою У. П. Т-ва. Були теж доволі численні підготовчі курси до гімназії побіч тих, які оснувало У. П. Т., або безпосередно, або через філії.

На словах — Кр. Шк. Союз приймав резолюції за творенням нових, не тільки середніх шкіл, але й народніх, творенням і організуванням бурс, оборони шкільництва. Словом брався за виконання програми, яку мало й виконувало зовсім незгірше У. П. Т. Із того мусів повстати хаос. Одні школи творилися безпосередно під У. П. Т-вом, другі як школи Кр. Шк. Союзу, але під фірмою У. П. Т. Обі установи зверталися до громадської жертвенности, обі організували жертвенність в Америці. З жертв зібраних через Кр. Шк. Союз користали часом деякі школи У. П. Т-ва, а знов У. П. Т-во давало підмоги на гімназії за опінією Кр. Шк. Союзу. Нема де правди діти, що такий стан свідчив з одного боку про неособливу сильну волю проводу У. П. Т-ва, а з другого боку про невиробленість тодішнього українського громадянства, яке захоплювалося новинками, хоч би їх краска як швидко линяла.

Довголітні працівники в тодішньому У. П. Т-ві, ті, що в жертву клали свій великий труд і гроші, добре бачили небезпеку від конкуренції на такому полі, на якому мусить царити якнайтісніше об'єднання, хочби як політично розбіжних елементів. Цеж був час, коли український нарід ще менше був сконсолідований, як нині.

Вже 26. жовтня 1910, отже в році заснування Кр. Шк. Союзу, домагався один з тодішніх виділових, Семен Ручка-Кульчицький, щоби Головний Виділ Р. Т. П. вплинув на ініціаторів Кр. Шк. Союзу, нехай би зане-

хали творення нової шкільної організації. Орган Р. Т. П. „Учитель“ добачував причину оснування „нової неофіційної шкільної організації“ в хибній і неповній організації У. П. Т., у вузьких рямцях його статуту та в централізмі. (ч. 8. з 20. квітня 1912). Були, що правда, й інші причини, глибші, які самим статутом не можна було усунути. Найважлишою з них була нерішучість виділу тодішнього Р. Т. П. в боротьбі із шкільною системою та обставлювання товариства людьми здебільша одного політичного напрямку, проти якого висту-

Приготовний курс до гімназії в Надвірній.

пала навіть народовецька партія. Ще важнішою причиною була байдужність українського загалу до шкільної справи, через яку загальні збори Р. Т. П. відбувалися при участі від 30—70 членів. Очевидно при такому слабому зацікавленні не було кому заводити змін в особовому складі виділу того товариства.

А всеж таки У. П. Т-во ставилося — сказатиб — по джентельменськи до свого суперника. Знаючи добре, що ріжнородні представники всяких установ, які зі шкільництвом не мають нічого спільного, зовсім не краще надаються до про вод у в шкільництві, як лю-

ди добирали спеціально на зборах шкільного товариства, не знеохочувалося У. П. Т-во таким станом, тільки висилало постійно свого представника на наради Кр. Шк. Союзу.

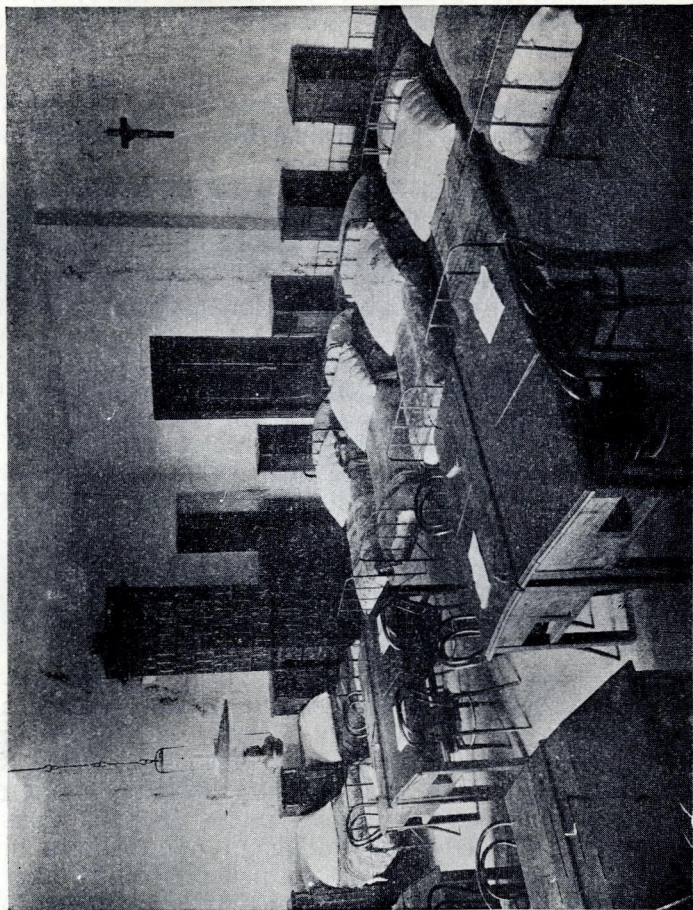
Не могли не зауважити зростаючого хаосу ті, що набрали деякого досвіду в проводі У. П. Т-ва за 40 років. Бачили це й люди подальші від центра, на провінції. До Головної Управи У. П. Т-ва почали напливати від філій домагання, щоб перевести з л у к у о б о х о р г а н і з а ц і й. Таке домагання піднесено в резолюції ухваленій на загальних зборах У. П. Т-ва 2. лютого 1914 р. дарма, що навіть один член Гол. Управи промовляв на тих зборах проти злуки. Дня 7. травня 1914 зібрали спільну нараду представників Кр. Шк. Союзу й У. П. Т-ва, яке заступали о. Теодозій Лежогубський і п. Константина Малицька. Конференція спротивилася злуці Кр. Шк. Союзу з У. П. Т-вом, тільки висловилася за переведенням розмежування діяльності тих обох установ. У. П. Т-во мало зайнятися народніми школами й учительськими семінаріями, а Кр. Шк. Союз гімназіями*).

Сьогодні бачимо, що це був плян, який міг у будучності розвалити обі установи. Кожна з них була би висувала наперед свій рід шкіл. При цьому обі інституції були здані виключно на жертвенність українського громадянства в Галичині, яке було би не видержало тягарів не тільки на два різнородні типи шкіл, але й на окремі організаційні апарати.

Та — чого не зробив політичний розум, виконали за нього обставини. Настала світова війна і школи залежні матеріально від Кр. Шк. Союзу, як опущені сироти, лишилися без господаря, бо більшість членів Кр. Шк. Союзу опинилася поза межами краю, а директор і душа цілої діяльності Союзу, проф. Людвик Сальо, помер ще в часі окупації Галичини російськими військами. З природи річи, силою непереможних обставин, обов'язок відновлення й ведення всіх приватних гімназій переняло тоді на себе Українське Педагогічне Товариство і сповнює цей обов'язок і досі. В травні 1916 р. (письмом з Бялої) просив живучий тоді голова

*) Протокол У. П. Т-ва з 11. лютого 1914 і 15. травня 1914.

Кр. Шк. Союзу Ів. Кивелюк, щоби У. П. Т. переняло на себе всі приватні гімназії під свою управу і щоби воно повідомило про це в часописах українське громадянство в Галичині.

Спальня в бурсі „Рідної Школи“.

В 1917 р., коли І. Кивелюк уже був вернувся до Львова, скликав нараду послів і видніших львівських громадян у справі відновлення Кр. Шк. Союзу. На тій нараді порішили в засаді Союз відновити, але до вико-

нання того рішення не прийшло. Всім стала аж надто ясною справжня дійсність, що моральну й матеріальну силу та технічну справність до ведення всіх приватних шкіл мало тоді тільки Українське Педагогічне Товариство.

Свою нову опіку українськими приватними гімназіями розпочало У. П. Т-во від того, що підшукувало вчителів (рекламуючи їх з австрійського війська), доставляючи грошей на утримання й шкільне приладдя та інтервеніювало перед шкільною й військовою владою в різних випадках. Так розпався Кр. Шк. Союз. Такий був початок признання Українського Педагогічного Товариства, теперішньої „Рідної Школи“, найвищою народньою шкільною владою приватного українського шкільництва*).

Для цілогож українського загалу вказав Краєвий Шкільний Союз з молодечим розмахом і щирим внутрішнім переконанням, що „Рідна Школа“ „з усіх найважливіших справ — найважливіша“**).

Відки пішла назва „Рідна Школа“.

На різних загальних зборах „Руского Товариства Педагогічного“ чути було голоси, що перешкодою в розвитку товариства, перепорою для його популяр-

*) Зупиняючися на факті оснування першої Торговельної Школи у Львові, так оцінює орган У. П. Т-ва „Учитель“ (за 1912, ч. 6) діяльність зліквідованого Кр. Шк. Союзу: „В założenні в нас першої й одинокої покищо Торговельної Школи, бачимо маленький зворот до ліпшого в тім питанні. Однак годі тут вичікувати чогось великого, коли зважити, що діяльність усіх наших просвітних товариств сильно зашахована грошевою конкуренцією „Краєвого Шкільного Союзу“, від якого силою факту треба би найбільше вимагати, а який рішучо із всіх наших просвітних (?) організацій виказав дотепер найменше дару ініціятиви, ніякого розуміння своєї діяльності на дальшу мету (підчеркнення автора статті, Івана Карая). Донині пізнали ми в нім тільки доброго „збирача“ грошей. Се його одинокa заслуга“.

Всеж таки сьогодні, з віддалі, мусимо признати, що створення Кр. Шк. Союзу мусіло вплинути корисно на Р. Т. П., яке пізнало, що при змінених умовах мусить і воно ступити на шлях більшої активності й рішучості в шкільних справах.

**) З першої відозви Кр. Шк. Союзу до „Земляків і Землячок“ підписаної усіма його членами, а на передовому місці Михайлом Грушевським як головою.

ности є його невідповідна, чужа назва (Товариство „Педагогічне“). Ті, що ближче стикалися з народом, домагалися назви зрозумілої для мас. Але побідила думка, яка обороняла традиційність товариства.

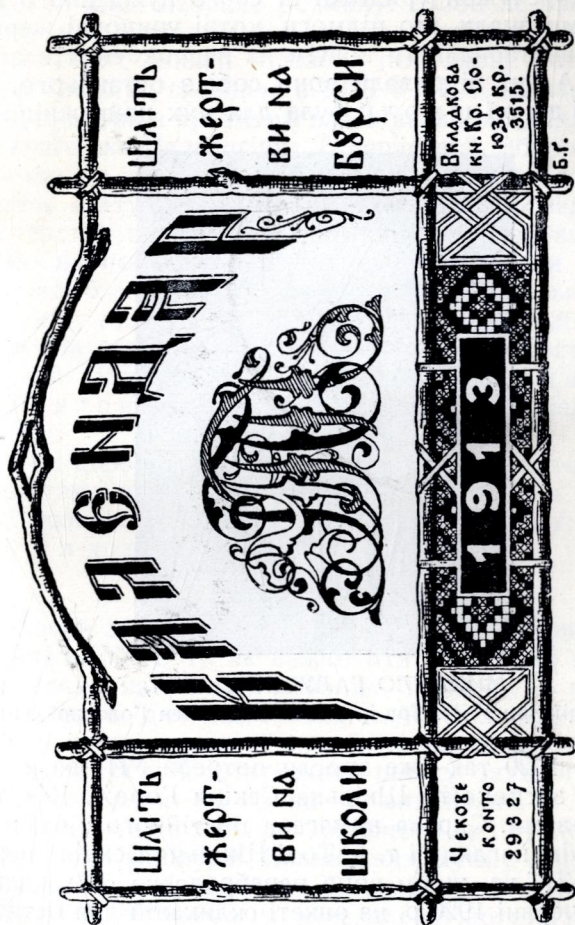
Щойно коли в 1910 р. оформився Краєвий Шкільний Союз в окрему загальношкільну організацію, видвигнуто притягаюче гасло „Рідна Школа“. З тактичного боку була це думка дуже добра, бо відповіднішу назву для шкільної організації годі було продумати. Зрештою в слові „рідна“ діставала ця організація таку своєрідну назву, якої ніякий інший наріз на світі не міг висловити в своїй мові. „Рідна Школа“ стала одною частинкою Кр. Шк. Союзу, його осередком, — секцією фонду, (який льоковано в „Дністрі“ на щадничу книжечку ч. 6800).

„Рідна Школа“ видала відозви в пресі й відбитками до поодиноких осіб, популяризувала завдання Кр. Шк. Союзу і вагу народньої освіти. В організації жертовності звертала увагу не тільки на саму Галичину, але на всі землі, де гомонить українська мова. І гасло „Рідної Школи“ приймалося. Родичі оподатковували своїх членів родини, діти віддавали свої видатки замість надгробника для родичів, старші зарікалися алькоголем й тютюну, питомці бурс відмовлялися від ласощів, щоби запомогти фонду „Рідної Школи“. Багато осіб, які не розпоряджали такою готівкою, яку по їх переконанні треба було дати на такий фонд, присилали свої дорожчощі: перстені, шлюбні обручки, ковтки, золоті хрестики, годинники. Від деяких фабрик перебрано предмети до розпродажі (хемікалії, синка, паперці, тутки), дехто зрікався заробітку, гонорару, то-що. Жертовність не падала аж до самої війни, яка все це перервала разом з діяльністю Кр. Шк. Союзу.

В часі польсько-української війни, літом 1919 р., одинокі товариства, яке могло свобідніше рухатися це був Український Горожанський Комітет, оснований для злагіднення воєнної нужди. Діяльність інших культурно-освітніх товариств (за виїмком У. П. Т-ва) якби зашмерла.

Повні чотири роки війни на українських землях спричинили занепад школи. Діти й молодь ходили без науки, дичили.

У. Горож. Комітет, здаючи собі справу з наслідків такого стану, покликав гурт людей, який прийняв на себе завдання призадуматися над способом ратунку. Цей гурт зорганізувався в секцію У. Горож. Комітету, яку назвав Шкільною Секцією.

Наголовок стінного календаря „Р. Шк.“ перед війною.

Одною з найважливіших справ Шкільної Секції було придбати матеріальну допомогу для давнього поважного Українського Педагогічного Товариства. Для

тої мети створила Шкільна Секція один відділ, який прийняв уже знану популярну назву „Рідна Школа“. Її енергійним головою став Михайло Галущинський. І знов понеслися поклики до відновлення жертвенності. Висліди були імпонуючі. Жертвували навіть не-приняті до служби урядовці зі свого нужденного гроша. „Всі ми знали, що підмоги, котрі урядовці жертвували, не вистарчали їм зовсім на заспокоєння власних потреб. А тут відривали вони собі з останнього, „бо справа рідної школи була для них найважливіша“*).

МИХАЙЛО ГАЛУЩИНСЬКИЙ,

голова секції при У. П. Тов-і, довголітний член Головної Управи.

В р. 1920 так уже зросли потреби УПТ-ва, що їх не могла заспокоїти Шкільна Секція Горож. Комітету своїми силами. Справа вимагала постійного тіла, платних органів, нагляду і т. д. Тоді Шкільна Секція звернулася до УПТ-ва, щоби воно перебрало на себе дальшу акцію. В червні 1920 р. на анкеті скликаній для остаточного упорядкування справи приватного шкільництва,

*) М. Галущинський: Фонд „Рідна Школа“, стаття як додаток до публікації К. Малицької: „У. П. Т. Як воно розвивалося, як росло й розвивалося“.

порушили й ту справу. Після зрілої надуми прийняло УПТ. відділ „Рідна Школа“ як свою секцію під свою управу.

Під тим гаслом вело У.П.Т. пропаганду за матеріальною піддержкою приватного шкільництва, яке особливо по війні набрало розмаху. Щоби не вводити заколоти між молодим поколінням, яке не знало назви „У. П. Т-во“, тільки рухливу, популярну його секцію „Рідну Школу“, прийшло в 1923. У. П. Т. на надзвичайні загальні збори з проектом зміни назви на „Рідна Школа — Українське Педагогічне Товариство“. Збори прийняли цю зміну із захопленням, але львівське воєвідство не прийняло статута до відома, а на рекурс товариства — міністерство потвердило відмовне рішення воєвідства. Щойно на поновлену постанову щодо зміни назви на Заг. Зізді 5. квітня 1926 р. затвердило львівське воєвідство зміну статута рішенням з дня 23. VI. 1926. Ч. Б. П. 800/26. На підставі тої зміни дістало товариство назву „Рідна Школа — Українське Педагогічне Товариство“, а можна її вживати й без другого додатку.

Під цією назвою знають сьогодні наше товариство всюди там, де гомонить українське слово, а його виховні заведення справдують уповні ту назву: без додатку й з додатком!

Педагогічний музей.

Маючи за собою неабиякий шмат пройденого шляху, бачило У. П. Т., як важко йти ним, коли на ньому нема ніяких напрямних стовпів. Треба було подумати над заходами для підготовки майбутніх поколінь, над продовженням виховної праці, треба було заощадити їм зайвого труду над шуканням шляху, залишити готові зразки, створити традицію виховання.

На одному з засідань головного виділу 1891 р. піддав був член виділу, К. Кахникевич, думку оснувати педагогічний музей, який мав би складатися з відділів зоологічного, ботанічного, мінералогічного, а крім того мавби мати збірку шкільних книжок уживаних колинебудь у школі*). Цю саму думку розвинув наново в жовт-

*) „Учитель“, річн. III. з 1891, стор. 45.

ні 1892 Ол. Барвінський. Тоді-то прийняли формальне рішення: створити при товаристві архів і музей, який зібрав би всі українські підручники від найдавніших часів. До наміченого музею почали навіть напливати деякі бібліографічні рідкості, як от від учителя з Урлева, Залізняка, „руско-польський буквар“ з 1848 р., від учит. Ів. Коссара з Русива граматика Добрянського і ін. Коли справа притихла, порушив її в зовсім фаховий спосіб якийсь учитель Л... с на сторінках „Учителя“ в 1900 р. В р. 1901 дарував для будучого музею о. Євген Гузар, катехит учит. семінарії у Львові, 42 книжки понад 400 К. тодішньої вартости.

Сценка перед виступом хлопців шкіл „Р. Шк.“ на „Святі Молоді“ у Львові (1930).

В р. 1914, в р. 100-тіття уродин Великого Учителя, Тараса Шевченка, рішення Українське Педагогічне Товариство гідно звеличати ім'я Того, що рідне слово поставив на сторожі нашого національного розвитку, те слово, яке дало нам змогу піти вперед фізично та духово, спираючись на рідному шкільництві. А щоби в історії товариства не проминув безслідно цей переломовий рік, задумало У. П. Т. уладити в листопаді, того року перший український шкільний конгрес.

який мав дати нашому громадянству суцільний образ розвитку українського шкільництва від його починів, представити наші здобутки для рідної школи та вказати шляхи, якими та праця повинна поступати в будучности. Конгрес мав складатися із чисто теоретичної частини з 9-ма рефератами*), що охоплювали цілість тодішніх наших шкільних потреб і завдань, та другої частини більше практичної: шкільної вистави, яка ілюструвалаб виголошені реферати та „живим“ зразком запевнювали би живе слово. Всі виставлені предмети мали стати завязком шкільного музею ім. Тараса Шевченка, який мав міститися при У. П. Тов-і.

Одначе прийшли події, коли вихователі й вихованці станули під крісом та підіймати „Червону Калину“, а ідея плянованого шкільного музею перемінилася в ідею музею стрілецького.

*) Ось заголовки рефератів із програми конгресу: „1. Історія розвитку нашого шкільництва від найдавніших часів до нині (реф. проф. Михайло Грушевський). 2. Єство задачі і середники образования і школи (д-р Іван Копач). 3. Нинішній стан українського шкільництва на цілім просторі нашої землі і його найближчі і найпекучійші завдання (реферат збірний). 4. Горожанське виховане молодіжи (о. Т. Лежогубський). 5. Дім і школа (Конст. Малицька). 6. Праця і школа і праця в школі (проф. Іван Боберський). 7. Образоване учителів (реферат ще був необсуджений). 8. Наша педагогічна література і її найпекучійші потреби (д-р Остап Макарушка). 9. Найновіші способи і середники виховання і образования (дир. Андрій Алискевич)“.

IV

ЧАС ВІЙНИ.

Надійшов рік 1914, що був роком почину нової національної традиції, роком нашого народнього нещастя й початком великого зриву, роком в якому у воєнних змаганнях почала переливатися надмірна енергія різних народів, коли зродилася й розвинула своє студене царство — смерть для тих трухлявих державних організмів, що не мали сили зрозуміти домагань нового часу.

Був це ювілейний рік Шевченка, 100-ліття його уродин. Шевченківський ювілей розбудив на цілому просторі нашої землі незвичайно високий настрій духа і став джерелом нових плянів, нових великих діл, що мали увіковічнити тріvkим пам'ятником ім'я Пророка України. За словом свого Учителя виступила ціла українська нація до великого іспиту.

Українське Педагогічне Товариство мало теж чимало плянів, а виконання їх булоб безперечно посунуло націю на цілі роки вперед. Але настав світовий катаклізм, „мировий“ цісар умішався у війну. Над українським народом нависло марево загибелі, а заразом сяєво обнови.

На загальних зборах 1. листопада 1913 вибрали Головну Управу, Надзірну Раду й Мировий Суд, перший раз по постановах нового статуту (з 1912). Уперше ввійшла Головна Управа в складі 25 членів місцевих і замісцевих з о. Теодозієм Лежогубським як головою. Тому, що о. Лежогубський ще того самого місяця зрікся вибору, вела У. П. Т-во тимчасово п. Константина Малицька. На надзвичайних загальних зборах 2. лютого 1914 вибрали головою на місце о. Т. Лежогубського — Антона Гладішовського, директора Краєвого Кредитового Союзу.

Останнє засідання Головної Управи відбулося 29. липня 1914, як 33-тє з черги за добу тої Головної Управи, отже на день перед вибухом війни. І на часок усе затихло. Народ занімів в острасі за свої дотеперішні здобутки, у світлих надіях на нову таємну будучність...

Припинилися соромні австрійські жорстокі смертні присуди, а почалося нищення культурного дорібку західної України. Російські війська вступили на галицьку землю, царська влада закрила приватні школи, а канцелярію У. П. Т-ва й магазин опечатала.

Та, щоби зберегти бодай шкільний будинок у Львові при вул. Мохнацького 12, утримували в ньому учительки приватних шкіл У. П. Т-ва діточу захоронку, в якій вели науку тільки в рідній мові.

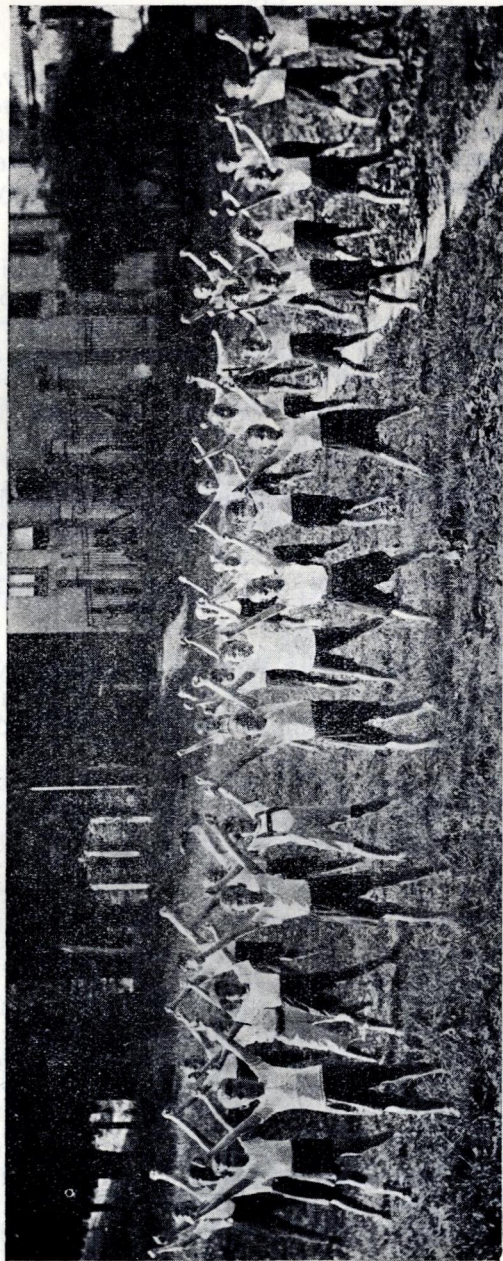
Інвентар хлопчаї бурси при вул. Хшановської ч. 9 забрали російські війська для військових шпиталів, а дівочий інститут при вул. Софії ч. 25 перемінили у свій пансіон.

Inter arma silent Musae.

Цей приповідки ситих Римлян не можна було прикласти до Українського Педагогічного Товариства. Український нарід був занадто вбогий, щоби оправдувати зміст такої приповідки.

Безпосередньо після відходу російських військ завязався у Львові серед У. П. Т-ва Шкільний Комітет під проводом радника Сидора Громницького, щоби оживити приватні школи у Львові. Та цей комітет не міг багато вдіяти, бо не мав зовсім грошей. Всеж таки вдалося з початком вересня 1915 відкрити у Львові не тільки ті школи, що були перед війною: вчительську жіночу семінарію, виділову школу і 4 народні, але ще одну нову — хлопчау народню школу ім. Тараса Шевченка на Стрийській частині Львова. Не можна було тільки відновити мужеської вчительської семінарії через недостачу учнів, які мало-що не всі найшлися в стрілецьких ровах.

Дня 27. вересня 1915 зійшлися (як записано в протоколі) члени востаннє вибраної Головної Управи — Сидір Громницький, о. Дамян Лопатинський, о. Теодозій Лежогубський; члени Надзірної Ради: о. Іван Ча-

Ученики хлопячої нар. школи „Р. Шк.“ ім. Т. Шевченка у Львові при науці руханки,

пельський, Микола Мороз, а з нечленів д-р Остап Макарушка. На пізніші засідання приходили ще: проф. Яків Яцкевич, Йосиф Ласовський, д-р Пежанський, Солтис і Микола Ластовецький як кооптовані члени Головної Управи. На тій нараді порішено одноголосно віддати тимчасовий провід Т-ва д-рові Остапові Макарушкові, директорів львівських шкіл У. П. Т-ва, який вів Т-во до 1919 року.

Точно беручи — справа реактивування приватних гімназій не належала до Українського Педагогічного Товариства, бо до війни всі справи гімназій вів Краєвий Шкільний Союз. Такі гімназії були: в Буську (реальна), Городенці, Збаражі, Долині, Копичинцях, Рогатині, Чорткові та Яворові. Крім того були ще декуди гімназійні курси. Найшвидше оживили гімназію в Городенці. Гімназію в Яворові вдалося відновити в березні 1916. Школа розвивалася щораз краще, тільки, що фреквенція через воєнне лихоліття була слаба. В 1918 р. відбувся в тій школі перший іспит зрілості під проводом державного інспектора (Майхровича). Гімназію в Рогатині вдалося відновити щойно в 1917 р. тому, що в гімназійному будинку містився військовий шпиталь, а вчительські сили годі було зібрати. До гімназії в Долині вписалося було до грудня 1915 р. ледви 60 учнів, тому її тоді не реактивували. До неї взявся енергійно проф. Сидір Єлюк і вже в другому півроці 1915/16 почав науку. В 1917 р. відновили також приватну гімназію в Чорткові.

Як чарівний сон проминув рік 1919, полишаючи для приватного шкільництва пам'ятку у виді державного закону з 10. лютого 1919, силою якого удержали приватні гімназії „Рідної Школи“ в Яворові, Рогатині, Копичинцях, Долині й Городенці та вчительські дівочі семінарії в Коломиї, Тернополі та Львові права державних шкіл. Силою факту всі приватні народні школи перемінилися в державні, наскільки — розуміється — були на вільній українській області. Та цей стан не трівав довго. З утратою території, з утратою державности, почало приватне шкільництво переходити гіркі хвилини.

*

В 1915/16 р. були чинні бурси тільки в Перемишлі (завдяки заходам дир. української гімназії, Андрія А-

лиськевича) і в Коломиї. У Львові не можна було вести хлопячої бурси при вул. Хшановської ч. 9 в роках 1915—1918 через недостачу обсятновки та харчевих труднощів, а відновили її в р. 1919/20, віддаючи її під управу Бурсового Кружка У. П. Т-ва.

Дівочий інститут ім. Ольги вели від р. 1915—1918 не оглядаючись на те, що скількість інституток була тоді все багато менша, ніж у попередніх роках. В р. 1918/19 квартирує там польське військо довело будинок до цілковитої руїни.

В часі війни відпали доходи з „підприємств“, але субвенціями краєвими і державними користувались школи У. П. Т-ва аж до розвалу Австрії. Від того часу було Т-во примушене обмежитися виключно на народню самопоміч себто добровільно зложені жертви. Жертовність на „Рідну Школу“ як на военний час, мусимо вважати високою, бо принесла вона до 1919 р. суму 108.579 кор. 18 с.*). Очевидно це було крапля в морі супроти видатків обчислених на 1919 р. на 263.000 кор.

У великій мірі мусіло У. П. Т. користуватися кредитом зятягненим в українських фінансових установах (Зем. Банку й „Дністрі“) на підклад своїх реальностей та зужито на удержання шкіл 250.000 гривен, які в 1919 році одержало У. П. Т. від уряду У. Н. Республіки (вимінаних за 50.000 кор.).

Почата колись робота секції „Рідна Школа“, поширювалася на весь край, гуртуючи всіх під гаслом „Рідна Школа“ й кидаючи його поза межі Галичини: на еміграцію і до заокеанських братів в Америці.

У воєнному часі не обмежувалося У. П. Т-во до чисто шкільної діяльності. Дбало воно про те, щоб осолодити гірку долю Українців жовнірів, що терпіли по шпиталях та влекшити долю Українцям воєнним полоненим з російського війська. Тому розсилало книжки свого видання до військових шпиталів, до Союзу Визволення України й до таборів полонених. А коли на окупованих Австрією північно-західних українських землях творено на місце давньої російської — у к р а -

*) В коронах: за 1914 — 20.579.27; за 1915 — 1; за 1916 — 19.901.87; за 1917 — 12.134.99; за 1918 — 53.612.02; за 1919 — 2.350.03. (Замкнення рахунків і білянс У. П. Т-ва за роки 1913/14 до 1921/22).

„Обеднання Українських Організацій в Америці“, член-добродій „Рідної Школи“.

Сидять з ліва: 1. Осип Стеткевич, адм. „Свободи“; 2. Матвій Хандога, ред. „Нар. Слова“;
4. Володимир Кедровський, ред. „Свободи“; 5. о. Лев Левицький; 6. д-р Лука Мишуга,
редактор „Свободи“ і секретар „Обеднання“; 7. Омелян Ревюк, редактор „Свободи“ і голова
„Обеднання“; 8. Теодор Грицай, скарбник „Обеднання“.

їнську школу, тоді й У. П. Т. запомагало своїми виданнями видатно Волинський Комітет.

Не вважаючи на кількакратні заходи з виказами різних військових шкіл від осені 1915 почавши, доказами знищення обстановки й будинку, де були поміщені бурси й школи У. П. Т-ва, воно не одержало ані сотика військового відшкодування від ніякої влади. В протоколі засідань з 13. березня 1922 р. поміщена така замітка: „Прийнято до відома, що місцева оціночна комісія признала У. П. Т-ву в золоті 13.409 корон за шкоди спричинені війною в будинку дівочої вчительської семінарії у Львові“. Признала... та мабуть на те золото прийдеться ще довго пождати.

ПОВОЄННИЙ ЧАС.

У. П. Т-во національною владою українського приватного шкільництва.

Після відходу Української Галицької Армії за Збруч 1919 р. й після заняття цілої східно-галицької області польськими військами, змінилося цілковито обличчя нашого краю. Настали відносини зовсім інші від тих, до яких ми звикли за Австрії та інші від тих, які український нарід як господар на своїй землі сам творив по своїй потребі. Доля українського шкільництва від тої пори була вірним образом політичних відносин у краю. До війни в 1911/12 р.) було в Галичині на 5.580 державних народніх шкіл 2.496 українських*). А вже в 1921/2 р. було на 6.731 державних народніх шкіл 2.505 українських. Коли на загальне число зросту народніх шкіл (1.151) прибуло польських 1.140 народніх шкіл, то українських прибуло за той час 9! На діліж — число українських шкіл значно зменшилося, бо до них причислено 428 т. зв. утраквістичних шкіл**). Цифра „утраквістичних“ шкіл збільшується від тої пори що-року на шкоду чисто українських шкіл. Зразу йшло це самовільними актами самих польських учителів та інспекторів, то при помочі навмисне уладжених „ухвал“ назначених т. зв. „прибічних рад“, що управляли громадами***). Візьмім за підставу територію львівського шкільного округу, як таку, що збитою масою заселена Українцями.

*) „Szkolnictwo w Małopolsce“, opracował Seweryn Lehne Львів, 1924.

**) Порівнай: Ignacy Weinfeld, rocznik polski — tablice statystyczne, wydanie drugie, 1912.

***) Гл. К. Федорович: „Українські школи в Галичині“, Львів, 1924.

На тій території застала Польща 12 учительських семінарій (6 польських, а 6 утравістичних). а вже в січні 1922 було на тій області 11 польських, а 2 українські вчительські семінарії (8 утравістичних). Коли в порівнанні з довоєнним часом число учнів в учительських семінаріях зросло на 1.115 більше, то учнів-українців стало на 106 менше.

В таборі дітей шкіл „Р. Шк.“ перед виступом на „Святі Молоді“ у Львові (1930).

На 50 польських гімназій на українській області львівського шк. округу (за Австрії 41) було з кінцем шк. 1922 р. всього 6 українських і паралельні відділи при польських гімназіях у Бережанах і Стриї*), які полишила Австрія. Для збільшення труднощів українським дітям при вступі до гімназій завели при вступних іспитах до I. класу такі самі вимоги з польської мови в слові й письмі, як з рідної мови, а речинець вступних іспитів обмежили виключно на час перед феріями.

На 19 державних фахових шкіл на області львівської шк. округи з кінцем 1921 р. не заведено (й до нині) ані одної фахової школи. Всі 34 т. зв. фахово-доповняючі державні школи були (й є) виключно польські.

*) Тепер уже звинені.

Своїм рішенням з 12. вересня 1923. Ч. 8280/І. С.*) ввела шкільна влада в учительських семінаріях навчання історії географії та науку про сучасну Польщу — по польськи, а пізніше наказала**) вчити в польській мові педагогіки, психології, історії виховання та науки про дитину. У всіх школах наказали ввести внутрішнє й зовнішнє урядування в польській мові.

Нетерпимість до всього, що українське, здержувана сьак-так за Австрії, вибухла без стриму.

Українське громадянство, свідоме ваги шкільництва мусіло на той стан звернути увагу і то не одинично, але організовано. Після самочинного звинення Краєвого Шкільного Союзу одинокую шкільною організацією лишилося Українське Педагогічне Товариство. До нього звернулися очі громадянства. Перед У. П. Тов-ом станули нові широкі завдання, далеко більші від тих, які воно мало до війни. Треба було вести діяльність передумано, пляново в кількох напрямках: 1. освідомлювати прибитий політичними невдачами загаль, що без рідної школи запропастимо чергове покоління, яке виростало у воєнних злиднях, без батьківської опіки; 2. працювати над створенням цілої мережі найкращих українських шкіл для заспокоєння найпекучіших потреб народу; 3. подбати про відповідне оборудування до тої пори відновлених шкіл своїх і тих, що залишилися у спадщині по Краєвому Шкільному Союзу; 4. подбати за матеріальну підставу для тих шкіл.

Ця праця вимагала багато років часу. Насувалися труднощі не тільки в недостатчі матеріальних засобів для такого широкого пляну, але ще більше в неприхильности нової адміністраційної, та шкільної влади. На добавок — У. П. Товариство не мало властиво мандату виступати як національна влада української школи, бо Краєвий Шкільний Союз ще не був формально розв'язаний. Чимраз наглядніше показувалося, що з одного боку школа має служити цілому народові, а з другого боку — цілий нарід мусить подбати про її вивінування. Щоби наладнати всі формальности, вирів-

*) Також з 24. IX. 1923. Ч. 7255/І. С.

**) Рішенням з 13. XII. 1923. Ч. 10782/І. С.

няти розбіжності, надати всій виховно-освітній праці одноцільний напрям та усталити лінію для У. П. Т. й для громадянства, зійшлися 3. червня 1920 р. на спільну нараду представники всіх економічних, культурних організацій та політичних партій. Рішенням тої наради, признали після реферату Михайла Галушинського У. П. Товариство національною владою українського приватного шкільництва не тільки того, що було основане заходами самого У. П. Товариства чи Краєвого Шкільного Союзу, але взагалі, без огляду на власника. Багато рішень тої наради й сьогодні вповні актуальні.

Гурток хлопців шкіл „Рідної Школи“ перед виступом на „Святі Молоді“ у Львові (1930).

Якщо приватне шкільництво має відіграти ту роль, яку може й повинно, то деякі постанови мусять бути здійснені. Ось найважливіші з них:

1. Українське громадянство признає У. П. Т. своїм верховним органом у шкільних справах.

2. Українське громадянство й Кружки У. П. Т. подають свої пропозиції і внески до відомого У. П. Т. та підчиняються безумовно зарядженням свого верховного органу.

3. Всі приватні українські школи приходять зі шк. 1920/21 р. під управу У. П. Т.

4. Для удержання тих шкіл зобов'язеться українське громадянство без різниці партій поголовно складати добровільні датки на фонд під назвою „Рідна Школа“.

5. Всі приватні українські школи, всі приватні дошкільні й позашкільні виховні заведення, без огляду на власників, безумовно підчинені тому верховному шкільному органу в засадничих справах педагогіки шкільної політики й адміністрації.

6. Ніяка українська приватна школа, ніяке приватне виховне заведення не може бути засноване й одобрено без відома У. П. Т.-ва.

7. Для ведення справ українського приватного шкільництва утворить У. П. Т. в себе окремий Секретаріят, який буде мати три секції: а) народніх шкіл і вчительських семінарій; б) середньої школи; в) фахових шкіл.

8. У. П. Т., беручи на увагу передовсім пекучу потребу української народньої школи, вчительських семінарій і фахових шкіл, буде в першій мірі дбати про заснування народніх шкіл по містах, містечках і загрожених національно селах, щоби підготувати в них молодь до фахових шкіл та вчительських семінарій.

9. З огляду на те, що досі основувано в нас найбільше приватних гімназій з великим накладом енергії й гроша, У. П. Т. бажає звернути нашу молодь на шлях фахового формування в реальних, ремісничих, торговельних, рільничих і промислових школах і такі школи поручає закладати по містах і містечках. Кожний Круг У. П. Т. чи яканебудь інша освітна організація, монастир чи одиниця — мають повідомити Головну Управу, яку фахову школу можна би заложити в даній місцевості в шк. р. 1920,21.

10. Для того, щоби вдержати сільську молодь по містах, подбають місцеві Круги У. П. Т. про заснування селянських бурс.

11. У. П. Т. видасть якнайскорше інструкції за заснуванням різних категорій приватних шкіл і розішле їх своїм Кругам і всім культурно-освітнім товариствам, що мають по постановам свого статуту право засновувати й утримувати приватні школи.

Дальше говориться про організацію фондів на утримання приватних шкіл, про освітньо-виховну й організаційну працю, її форми, рямці й мету.

Таким чином зліквідовано формально Краєвий Шкільний Союз, а „Рідна Школа“ здобула через свого попередника У. П. Т. високий авторитет. Маючи за собою всі політичні партії, скріпила вона своє становище в народі.

З черги треба було взятися до поправки своїх шкіл.

Відбудова втрат на полі приватного шкільництва.

Безперечно, що приватні гімназії в часі війни не могли дорівнювати ні кількістю класів, ні фреквенцією молоді, ні рівнем навчання передвоєнним гімназіям. Тому, щоби піднести рівень науки в тих школах, скликала Головна Управа 30. грудня 1921 спільну конференцію управителів гімназій¹⁾ і представників Кружків У.П.Т., на якій обговорено загальні справи виховання, навчання та шкільної адміністрації. З огляду на те, що ті школи не мали відповідних кабінетів, призначила Гол. Управа в 1922 р. суму мільон марок на ту ціль.

Мале число український приватних шкіл У. П. Т., які встигли втриматися в часі воєнного лихоліття (7 нар. шкіл²⁾, 6 гімназій³⁾ та 3 учит. семінарії⁴⁾, побільшувалося з кожним роком, а навіть появилися нові типи шкіл. Слабше уґрунтовані школи й ті, проти яких з особливим завзяттям виступала шкільна чи адміністраційна влада, падали, а на їх місце повсатвали нові, сильні, з численною участю молоді.

В 1921 р. було вже народніх шкіл У. П. Т. у Львові 6, на львівських передмістях 2 (Левандівка — 1919 й Клепарів — 1921), а позатим 10 шкіл у краю. У всіх школах було велике число молоді. У Львові й на передмістях (8 шкіл) училося 2003 дітей у 54 відділах під доглядом 68 учителів. А в краю: в Перемишлі 574, Стрий 400, Станиславові 349⁵⁾, Дрогобичі, Золочеві 235, Рога-

¹⁾ Такі наради уладжує „Рідна Школа“ майже кожного року. Їх рівень дуже високий.

²⁾ 6 у Львові та 1 в Бережанах.

³⁾ Городенка, Долина, Копичинці, Рогатин, Чортків, Яворів.

⁴⁾ Львів, Коломия, Тернопіль.

⁵⁾ Закрита поліцією в жовтні 1930 на довший час.

тині 110, Долині 166, Копичинцях 122, Городок, Комарно.

З шістьох гімназій, що були відновлені в часі війни, не вдержалася копичинецька. Зате на місце прийшли

Гімназія „Рідної Школи“ в Луці біля Самбора (1922).

в 1920/1 р. в Дрогобичі (основана на ділі у вересні 1918 р.), Золочеві, Коломиї, — всі три коєдукаційні класичного типу, а в Станиславові й Тернополі — дівочі гуманістичного типу. Поза гімназіями були ще гімна-

Ваканційний 6-тижневий курс "Рідної Школи" для провідників заходів (1921).
Сидять: (по середині) керівниця Константинна Малицька, (з ліва) професор і композитор Михайло Гайворонський, (з права) Михайло Гарацько, видавець "Світа Дитини".

зійні курси в Комарні, Луці, Калуші, Любіні Великому, Любачеві, Глинянах, Добромилі, Снятині, Радехові.

До двох учительських семінарій з часу війни (Коломия, Тернопіль), відновлено в 1920/21 дівочу учит. семінарію у Львові (звинену в 1919 р. тимчасово, щоб не ослаблювати фреквенції в державних нововідкритих українських учительських семінарійних коєдукаційних курсах у Львові*). До них прибула в 1919/20 р. мужеська семінарія в Станиславові і дівоча з тогож року в Стриї і Самборі. Крім цього були семінарійні курси в Долині, Калуші (коєдукаційні, закриті 1924 р. політичною владою) та матуральні семінарійні курси у Львові (для 50 кандидатів), Яворові (для 13) і Копичинцях (для 35). Багато недокінчених учеників та учениць учит. семінарій вернули живими з воєнної мандрівки. В держ. семінаріях не було для них місця. Їм довелося приготувлятися до іспитів домашньою працею. Основаними матуральними курсами допомагало їм У. П. Т. як могло.

В часі ферій 1921 уладило У. П. Т. ще й курс для провідниць захистів і захоронок.

Для педагогічного нагляду над середніми школами установлено окремого візитатора в особі д-ра Остапа Макарушки, який перервав свою працю в 1921 р. наслідком недуги. Від тої пори заступав його проф. Ярослав Біленький. Референткою й візитаторкою для народніх шкіл товариства призначено 7. листопада 1921 Константину Малицьку, одначе вона цього уряду не приняла, а школи доручено візитувати Вітошинському з Грибова (чого теж не переведено). Щойно 22. листопада 1922 призначено зпоміж сімох кандидатів візитатором народніх шкіл і вчительських семінарій „Рідної Школи“ Омеляна Поповича, емеритованого краєвого інспектора й б. президента буковинської Національної Ради. На тому становищі пробув О. Попович до 1929 р. і поклав для розвитку, впорядкування й розбудови приватного народного шкільництва „Рідної Школи“ величезні заслуги.

*) З причини дворічної перерви мало У. П. Т. чимало клопоту, щоби дістати наново від влади дозвіл на ведення дівочої семінарії.

Деякі зі шкіл У. П. Т-ва містилися вже у власних будинках чи куплених, чи на ту ціль побудованих. Деякі будинки призначені на школи заняло було військо або поліція і треба було чимало заходів, щоб ці будинки повернути до властивого їх призначення.

ОМЕЛЯН ПОПОВИЧ,

референт народніх шкіл і вчительських семінарій „Рідної Школи“.

З початком травня 1920 р. У. П. Т-во навіть купило у Львові при вул. Гавзнера ч. 12 велику двоповерхову каменицю, що надавалася на приміщення шкіл на Личаківській дільниці Львова. Перебираючи деякі гіпотечні довги на себе, заплатило У. П. Т. готівкою 234.000 кор.

В 1921 р. задумала Головна Управа змонополізувати видавництво шкільних книжок, щоб таким чином

добути засоби на утримання своїх шкіл. Крім того була думка видавати белетристичні твори для старшої молоді та книжечки для дітей до 12 літ. Головна Управа, щоби добути фондів на це підприємство, рішила на своєму засіданні 26. червня 1921 р. більшістю голосів (проти чотирох*) ту каменицю продати. На підставі того принципіального рішення прийняли постанову 26. червня 1922 р. продати ту каменицю за ціну 9,000.000 марок, на що й списали договір „купна й продажі“ дня 25. жовтня 1922**).

Сороклітній ювілей У. П. Товариства, який припав у 1921 р. застав його поважною шкільною інституцією всенароднього значіння. З нагоди того ювілею написала Константина Малицька книжечку п. з. „В сорокові роковини У. П. Т. 1881—1921. Як воно завязалося, як росло і розвивалося“. В тій книжечці зібрані (на 14 сторінках) суцільно всі найважливіші дані про У. П. Товариство. Товариство, щоби у ювілейному році могло скріпитися матеріяльно, подбало про дозвіл трьох галицьких воєвідств на прилюдну збірку. Одначе вона дала всього 9 мільонів марок. Через недостачу збіркової дисципліни багато установ зужило збірки на свої потреби, а чимало гроша зі збірки зужито на український університет під покришкою, що під „Рідною Школою“ треба розуміти й цю установу.

З того приводу почалися були балачки про „уніфікацію“ фондів. Декому здавалося, що це одинокий рятунок. Ця уніфікація нібито мала запобігти нездоровій конкуренції між поодинокими установами в справі збірок***). Всеж таки в 1921. вдалося перевести унорму-

*) Никифора Даниша, Йосифа Ласовського, Антона Чарнецького, Гайдукевича.

**) Ця необережна й не конче потрібна нещасна продаж викликала була свого часу різні закиди з боку громадянства. На підставі рішення Заг. Зізду з 1926 р. перевірювала цю справу окрема комісія, яка не могла нікому приписати злого діланя. Ця комісія перевірювала теж продажу предметів із запису бл. п. О. Бучацького. До такого самого висліду дійшла 1929 і 1930 р. друга комісія під проводом д-ра Костя Левицького зложена на домагання Гол. Управи „Рідної Школи“ з того часу (за головування І. Кокорудза). Остаточо в 1930 р. видала Г. Управа друком документи дотично тої продажі. (Вияснення в справі продажі дорожочінностей і камениці У. П. Т-ва в рр. 1921—1922).

***)) Якщо ми малиб виплекане в масі почуття жертвенности

вання платні вчителю „Рідної Школи“ бодай у Львові на зразок платень державного вчителюства, вчисляючи йому літа служби проведені в державних школах.

Організаційні умови в повоєнному часі.

Маючи вже відбудовані втрати на полі шкільництва, маючи до високої міри впорядковані фінанси товариства, рішилася Головна Управа скликати Загальний Зїзд У. П. Товариства, якого не було від 1913 р. Тому то на цьому Зїзді предложено рахунки за роки 1913 14 до 1921/22.

Сумний був це Зїзд. Зійшлося 50 представників Кружків. Не стало чимало членів, які словом і ділом трудилися для „Рідної Школи“, які свій важко запрацьований і заощаджений гріш віддали на потреби молоді, щоб вона стала зрілим народом, свідомим мети. І не розчарувалися ті добродії. В рядах визвольної армії станули всі їх вихованці, які тільки могли двигнути кріс. З великою пошаною вислухав Зїзд довгого реєстру померших добродіїв народу, яким не судилося власними очима оглядати великанського жнива киненого їхнім посівом. Їх тіла розсипані по Сибірі, під мурами золотоверхого Києва, по стрілецьких та придорожних окопах, по сільських цвинтариках. Їх пам'ять залишилася майбутнім поколінням на світлий приклад.

Минулися одні діячі, але ланцюг живучих сил тягнеться безпереривно. І нарід радів, що по найбільшому знищенні, якого не зазнала ніяка інша європейська земля в часі війни, — міг свою найважливішу ділянку протягом розмірно короткого часу обновити. Те, що будували десятками років — знищено за короткий час; але ще в коротшому часі стануло все на місці. Свідомість цього факту додавала віри в живу спроможність народу.

Тому, що ціла дальша діяльність У. П. Т-ва залежала вже виключно від фондів, на тому Зїзді розпов-

на народні потреби; якщо ми підлягалиб власній адміністрації, тоді й „уніфікація фондів“ була би можлива. В такому становищі, як це є сьогодні, — уніфікація була би шкідлива. Пригадаємо тільки, що коли на Заг. Зїзді У. П. Т-ва 1923 р. вжито в резолюції вислову „національне оподаткування“, то У. П. Т. дістало від адміністрації загрозу розв'язання товариства.

слюднено брошурку Ів. Герасимовича*), в якій на основі признаних у 1920 р. засад автор зясував теоретично й практично, що і як треба зробити, щоби добути гро-

Старшина Кружка „Р. Шк.“ в Коломиї.

шеві засоби на потреби У. П. Т-ва. В тій справі прийняв Зїзд 7 резолюцій, з яких кожна й сьогодні має повну

*) „Економічно-організаційна справа „Рідної Школи“, Львів, 1922, стор. 8.

стійність. На голову вибрано Антона Гладишовського, який тримав цей уряд аж до своєї смерті (12. жовтня 1923). Секретарем став проф. Яків Яцкевич, а скарбником о. сов. Дамян Лопатинський.

Був це переломовий Зїзд. Від нього почалася ще живіша й ще ширша діяльність У. П. Т., захоплюючи щораз більше агенд при найбільше несприятливих обставинах.

Йдучи за покликами, творилися збіркові комітети „Рідної Школи“, а то й статутіві Кружки. До часу вирішення приналежности Сх. Галичини польська влада приймала до відома оснування нових Кружків (Делятин 1920, Клепарів, Радехів 1921, а 1922 в Грималові, Камінці, Микулинцях. Навіть ще в 1923 р. оснувався Кружок у Скалі н. Збручем. Згодом перестала адміністраційна влада приймати зголошення нових Кружків У. П. Т., заслонюючися тим, що цей статут признаний для австрійських країв.

Розуміється, що життя не дасться здержати. Треба було покищо підшукати якусь форму організації „Рідної Школи“ в тих місцевостях, де вони були конечно потрібні. Тому створено при інших статутівих товариствах (головно при читальнях „Просвіти“) так звані „Комітети Рідної Школи“ з окремими у правами. В 1923 р. оснувалося 2 таких Комітети, а в р. 1924 — 37. В них гуртувалося 2.777 членів. Вони дбали про матеріяльну допомогу для „Рідної Школи“, вели виховно-освідомлюючу діяльність, гуртуючи українську молодь, а такий-же „Комітет“ у Левандівці коло Львова піклувався навіть 5-класовою приватною народньою школою (якої вчительство — що правда — оплачувала Головна Управа У. П. Т.).

Всеж таки треба було заздалегідь подумати й підготовити зміну статуту; пр. треба було конечно законним шляхом поширити простір діяльности „Рідної Школи“ (У. П. Тов-а). На утримання зростаючої мережі приватних шкіл треба було чимало гроша. Його можна було добути тільки загальними збірками. А тут, немов навмисне, від 1923 р. почалася нагінка на тих, що хотіли „Рідній Школі“ прислужитися. Конфіскували зібрані гроші, переводили ревізії у збірщиків, то карали збірщиків діймаючим арештом. Колиж Го-

ловна Управа старалася дістати дозвіл на збірку для цілого товариства, то влада дозволяла на неї, але тільки в місцевостях, де знаходяться осідки законно існуючих Кружків (філій) Українського Пед. Тов-а“ (рескрипт з 29. XII. 1923, ч. 23585/1923/I. 3). А на відкриття тих „законно існуючих Кружків“ — влада не дозволяла тому, що статут „австрійський“.

Старшина Кружка „Рідної Школи“ в Заліщиках. Зправа на ліво: Голова — Рожа Бузинська, проф. В. Волошанський, А. Любачівна, Маріян Пемас, проф. Жолевич, д-р Р. Стефанович.

Була ще й друга причина, що домагалася кінцевої зміни статуту. У. П. Товариство вживало в своїх виданнях популярної назви своєї секції „Рідна Школа“, а польська влада цю назву квестіонувала як не-статуту.

На надзвичайному загальному зїзді 6. червня 1923 прийняли одноголосно зміну статуту з постановами, що товариство називатися „Рідна Школа“, а область його діяльності розтягається на цілу Польщу. Проект уводив також постанову про „оснування й ведення курсів вищої освіти“. Однак така зміна видалася владі

небезпечною. В рішенні льв. воевідства з 17. червня 1923 ч. 18187/1/3 923 написано, що „надмірне поширення дотеперішньої територіяльної області діяльності товариства на всю область Річи Посполитої Польської, тимсамим і на Воевідство люблинське (Холмщина — авт.), волинське та інші на північ від останнього положені воевідства в звязку з проектуваним поширенням цілей стоваришення має різку політичну тенденцію (курси вищої освіти, себто приватній університет — авт.), що у това-

Учительський збір дівочої і мужеської фахово-доповнючої школи „Рідної Школи“ у Львові (1931). По середині сидять: (3-тя зліва) директорка Зофія Федорчакова, побіч неї директор інженір, Іван Кандяк.

риствах незорганізованих по думці II. розділу вище наведеного закону про товариства (з 15. XI. 1867. В. з. д. ч. 134 — авт.) є недозволене“*).

Проти такого рішення воевідства пішов рекурс до міністерства вн. справ, яке своїм рішенням з 22. травня 1924 ч. Б. Б. 1230/1924 потвердило становище воевідства. Щойно, коли Головна Управа, користуючися уповноваженням загального зїзду заявила, що зали-

*) Всі підчеркнення наші.

шає стару назву (У. П. Т.) та обмежила в статуті область товариства на 4 галицькі воевідства (зн. обмежила діяльність товариства до області Галичини), тоді влада прийняла до відома зміну статуту (рішенням льв. воевідства з 21. серпня 1924 ч. 13180/24/1/3).

Від тої пори чемов якась гать прорвалася, що гальмувала природний гін У. П. Тов-а до розвитку. Число Кружків зросло зараз слідуючого року (1925) із 61 на 219, а число членів з 12.867 на 17.445. Очевидно, що це був тільки початок. У р. 1926 зросло число Кружків на 337, членів на 20.520; в р. 1927 — Кружків 381, членів 23.617; в р. 1928 — Кружків 499, членів 25.443; в р. 1929 — Кружків 588, членів 25.568; в р. 1930 — Кружків 593, членів 31.615.

Одначе навіть такий зріст товариства не усунув потреби змінити його назву. Dorостало нове покоління, яке жживалося з назвою секції — „Рідна Школа“. Подвійна назва вносила плутанину. Тому скликали надзвичайний загальний зїзд до Львова на 5. квітня 1926, який рішив зміну назви товариства з „Українське Педагогічне“ на „Рідна Школа“.*)

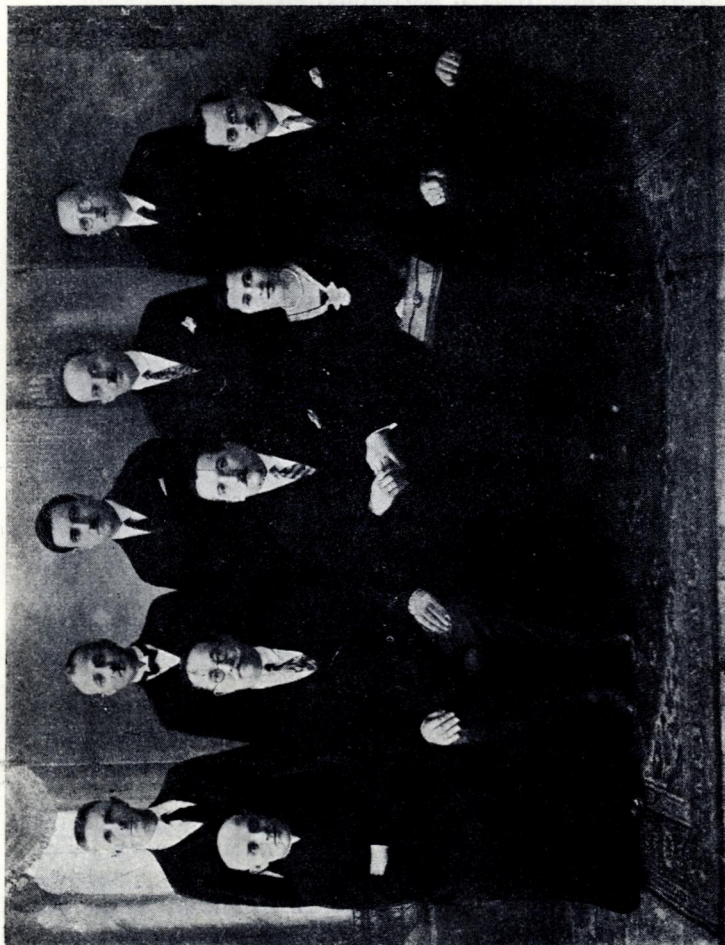
На те, щоби дати змогу товариству поширити свою діяльність на дальші українські землі, що припали Польщі, пропущено в зміненому статуті постанову про область діяльності, бо на підставі розпорядку ради міністрів Польщі товариство дозволене в однесу воевідстві, може розвивати свою діяльність і в іншому воевідстві за його дозволом. Тимчасом усе надаремно. Кілька з трудом і великим накладом гроша заснованих Кружків „Рідної Школи“ на Волині не дозволено відкрити, а достичний рекурс в Адм. Трибуналі розбирається від 1926 року!

В новому статуті змінено деякі формальні постанови, як ту, що знесено інституцію спомагаючих і почсних членів, а заведено інституцію членів — добродіїв, (що вплачують одноразово 50 долярів)**) та ще декілька дрібніших.

*) Цю зміну затвердило цим разом льв. воевідство рішенням з 23. червня 1926, ч. ВР 8005/26.

**) До часу друку цієї праці має „Рідна Школа“ 45 членів-добродіїв, про що дальше в уст. „Жертвенність українського громадянства“.

Щодо статуту — час вимагає дальших змін, ба навіть перебудови товариства. Певно, що нове 50-ліття започаткує „Рідна Школа“ в новому виді.

Старшина Клуба „Рідної Школи“ в Дрогобичі. По середині (сидить): Голова — д-р Віктор Пацлавський;

Великим недомаганням „Рідної Школи“ у повоєнному часі була недостача власного органу. Цю недостачу надолужували зростаючі Клуби „Рідної Шко-

ли“, які стали не тільки органами, що піклувалися безпосередньо школами й молоддю, не тільки дбали про матеріальні засоби на загальні потреби товариства, але й стали на місцях освітніми осередками, доповнюючи, а то й заступаючи декуди читальні чи інші, освітні товариства. Курси українознавства для дітей і старших, діточі бібліотеки та безліч викладів живим словом — у великій мірі втрату „Учителя“.

В р. 1926 спробувала „Рідна Школа“ нове організаційно-виховне видавництво під назвою „Рідна Школа“, з якого вийшло 6 чисел поважного формату великої чвертки під керівництвом проф. Омеляна Терлецького й під редакцією окремого комітету. Однак громадянство зубожіле наслідком віднови й відбудови воєнних страт, не було в силі на стільки піддержати те видавництво, щоб воно було в спроможности прокласти собі певний шлях у будучність. З кінцем 1926 р. видавництво припинено, не зважаючи навіть на ті конечні умови, які просто примушували до оснування власної постійної трибуни.

Упадок дітчого видавництва „Дзвінок“ заступає „Рідна Школа“ вибагливішими виданнями добірної лектури.

Шкільна діяльність.

Народні й середні школи.

Одночасно з поширенням організаційних рам зросло й число приватних шкіл „Рідної Школи“. В році 1921/2 відкрито народню школу У. П. Т. в Кутах і Заболотові, а в р. 1923/4 основано такі школи в Білому Камені, Гавареччині, Розважі, Зазулях, Сасові (всі 5 в Золочівщині)*), у Винниках, Вівчу**), Козлові, Пралківцях**), Мацьковій волі**), Посвержі, Бурштині, Радехові, Судовій Вишні, Чабарівці, Гусятині, Циганах, Делятині; отже за 2 роки стільки, скільки за попередніх 40. Ці школи мали 126 клас, а ходило до них 4.649 дітей.

*) Всі ті школи відкрито заходом Кружка У. П. Т. в Золочеві; їх удержував цей Кружок при визначній допомозі централі у Львові.

**) Заходами й коштами Кружка У. П. Т. в Перемишлі.

Народня школа „Р. Шк.“ в Березові нижньому — Коломия (1930).

Та цей очевидний зріст приватних народніх шкіл не трівав на довго. В р. 1923/4 закрила шкільна влада із них 19*). На відкриття нових нар. шкіл шкільна влада або гаяла з дозволом**), або його просто відмовляла. Причиною закриття шкіл була українська урядова мова в тих школах (Комарно), то недостача урядового дозволу на ведення школи (Голубічок, Рогатин), підозріння, що в школах вживається неапробованих шкільною владою підручників (Гогодок***), Золочів****), навчання української історії, спів гимну „Ще не вмерла Україна“ (Городок) тоді, коли діти не вміють співати „Боже цось Польскен“; а вже головним мотивом закриття тих шкіл, який шк. влада повторювала при різних нагодах, було це, що „istniejące szkoły publiczne zaspakajają w zupełności potrzeby kulturalne i religijne społeczeństwa ruskiego“ (Дрогобич, Радехів).

Деякі з тих шкіл утрималися великими зусиллями місцевих організацій „Рідної Школи“ та батьків дітей — до сьогодні (Золочів, обі школи в Дрогобичі), а деякі бодай часово (Радехів, Городок, Комарно).

Всеж таки число приватних народніх шкіл „Рідної Школи“ зростало з кожним роком. Одні існували при найбільш несприятливих умовах як правосильно існуючі школи за дозволом влади, а інші на підставі § 213 шкільного регуляміну як т. зв. „збірні лекції“, де діти вчилися девятковою системою. До існуючих, а закритих чи відновлених шкіл прибували народні школи „Рідної Школи“ в отсих місцевостях: Коломия, Печеніжин, Самбір (школа вправ), Гусятин, Бересте н/Б., Пядики, Березів нижній, Гульків, Звиняч, Ходорів, Абрамова та (на ново відкриті) в Посвержі й Радехові.

*) Закрито школи в Білому Камені, Бурштині, Винниках б. Львова, Вівчу, Гавареччині, Забойках, Заболотові, Зазулях, Козлові, Мацьковій Волі, Посвержі, Радехові, Сасові, Судовій Вишні, Чабарівці, Дрогобичі (на Зварницькому й Задвір'янському передмісті — отже 2), Городку б. Львова, Золочеві та Комарні.

**) Березовиця і Забойки — Тернопільщина; Камінка Стр.; Печеніжин; Русинь — Белщина; Рожнітів; Сокаль.

***) При ревізії діточих торбинок у школі найшов державний шк. інспектор в одній дитини В. Андрієнка: „Огляд бувальщини українського народу“.

****) При такійже ревізії найдено історію Ів. Крип'якевича.

В кожній такій школі основували бібліотеку для дітей і вчительства, по змозі вивінувано кожна з них відповідними кабінетами, позаводили шкільні кооперативи, уладжували національні свята в пам'яткові дні; словом виявили дбайливість, щоби в теперішньому

Народня школа „Рідної Школи“ в Медичких Халупках — Печеришль (1930).

часі, коли нація бореться просто за право існування — діти виходили з потрібним освідомленням та опанцирені проти всяких злободенних спокус, які їх у майбутності можуть стрінати.

Як „збірні лекції“ існували народні школи в таких місцевостях: Антонівка (Товмаччина), Біла, Чортків*) (Чортківщина), Винники, Русинь (Сокальщина), Вербівці (Городенщина), Делятин, Ворохта (Надвірнянщина), Грамітне, Шешори, Прокурава (Косівщина), Задвіря (Перемишлянщина), Ключів великий, Ключів малий, Княздвір, Космач — село, Космач — Медвеже, Космач — Плаюц, Космач—Рушор, Космач—Ставник, Лисиничі (Львів), Мишин, Жабе — Криве поле, Жабе — під Крентою, Жабе — Жабівське, Годи, Добровідка, Стопчатів, Пилипи, Підгайчики, Камінки малі й Жукотин (всі Коломийщина), Парище (Надвірна), Бахів, Халупки медичські (Перемищина), Скоморохист., Підгороддя, Куничі (Рогатинщина), Мшанець, Увисла, Васильківці, Яблонів (Копичинеччина), Карлів (Снятинщина), Кулеби (Бережанщина), Монастир Лішн. (Дрогобиччина), Жуківець біля Мшани (Зборівщина). Деякі з тих шкіл („збірних лекцій“) не встоялися до цього часу: впали наслідком надмірного натиску, або непоборного спротиву шкільної чи адміністраційної влади. Натомість деякі сповнюють до сьогодні якнайкраще своє завдання та вповні оправдують не тільки своє існування, але й ті жертви, що на них спромагається громадянство.

Без огляду на те, що цей рід шкіл не має урядової концесії, — ті школи є справжніми українськими школами. Вони служать головню селянській масі (як сільські школи), коли міські школи (концесіоновані) служать головню масі робітничій. Навчання в тих школах відбувається по пляну державних шкіл. Завдяки справжній пожертві їх учителів виказують гарні висліди не тільки в науці, але у вихованні. Вони стають важним чинником української культури.

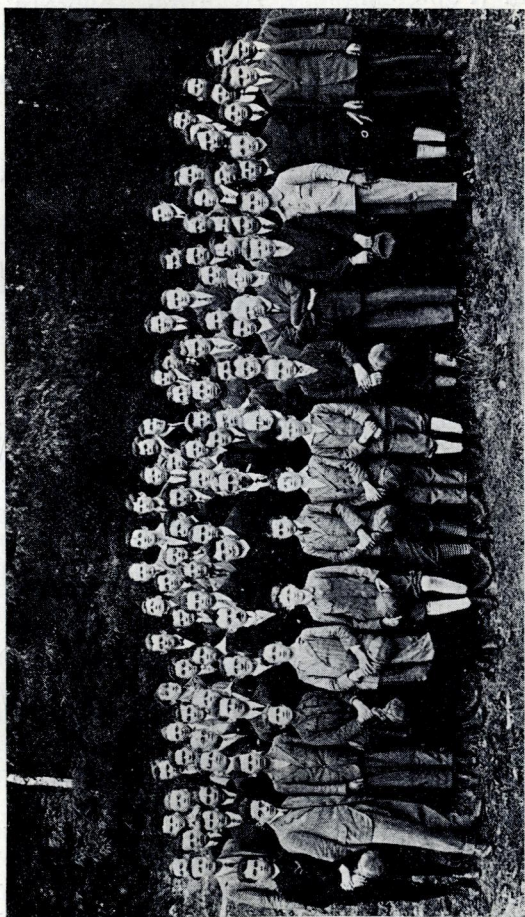
Деякі з тих шкіл та „збірних лекцій“ мають свої відповідні доми, деякі доми саме в будові**).

До дотеперішніх гімназій прибула дівоча гуманістична гімназія у Львові, як цього домагався Загальний

*) Закрита староством у Чорткові рішенням з 27. VI. 1930 до ч. 116/30.

**) Але й при будові домів не обходиться без зайвих перешкод. Адміністраційна влада припинює будову, коли Кругок не викажеться дозволом влади, без якого не можна в нас будувати публичного будинку.

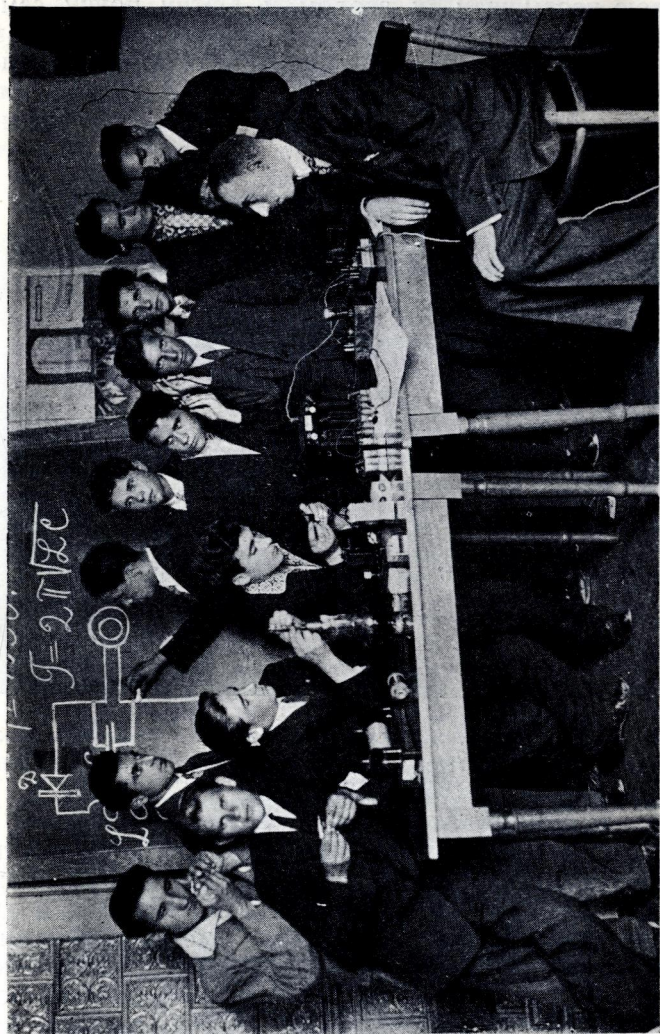
Зїзд у 1922 р.*) Натомість ще 23. листопада 1922 р. закрила кураторія льв. шк. округи гімназію в Долині.

Мужеські вчительські семінарійні курси „Р. Ш.“ у Львові.
По середині (з бородою) дир. Антін Крушельницький.

(Після великих заходів удалося вести її від січня 1923 як гімназійні курси).

*) Всі тодішні гімназії мали разом 41 клас з 46 відділами, 1528 учнями й ученицями та 64 учителями.

Муж. семінарійні курси „Рідної Школи“ у Львові. Ученики У. курсу переводять досвіди з радіофонії під проводом директора інженіра Юрія Левицького.

Зросло теж число вчительських семінарій. В році 1923 оснували мужеські семінарійні курси у Львові (з метою перемінити їх згодом у дійсну повну семінарію), які з ріжними перешкодами та в ріжних видах*) достояли завдяки щорічній величезній дотації від Головної Управи до червня 1930. У Винниках біля Львова оснували у вересні 1923 р. коєдукаційні семінарійні курси; але вже 28. жовтня цьогож року закрила їх льв. шк. кураторія.

Учительський збір дівочої фахово-доповняючої школи „Р. Шк.“ в Перемишлі (1930/31). По середині (сидить) дир. Ольга Ціпановська.

Не зважаючи на великанські вимоги ставлені до тих шкіл владою, всеж таки вони видержали на позиції враз з патріотичним учительством завдяки — з одного боку тим умовам, які не дають змоги українським дітям вступити до державних шкіл, а з другого боку завдяки високій свідомості батьків, які бажають, щоб їх діти вчилися в рідній школі, хочби й позбавленій тих прав і користей, що їх дає державна.

*) На рішення шк. влади — як „освітні“ курси, а згодом як семінарійні.

Укінчені учні першої муж. фахово-доповняючої школи „Р. Ш.“
у Львові зі своїм учит. збором (у першому ряді).

Промислове шкільництво.

В р. 1922 ввело У. П. Тов-о вельми хосенну новину, а саме мужеську фахово-доповняючу школу, яку приміщено покищо при народній школі „Рідної Школи“ ім. Грінченка у Львові.*) Таким рбом бажало У. П. Т. піти назустріч потребі народу: мати інтелігентного, кваліфікованого ремісника, а з другого боку не допустити до того, щоб українська реміснича молодь пропадала у варстатах польських і жидівських ремісників та у виключно польських фахово-доповнюючих державних школах. Про потребу такої школи свідчить число молоді, а саме: першого року — 90, другого — 160, третього — 230.

Такий був початок фахового шкільництва „Рідної Школи“. Нічого доброго він не віщував; але „Рідна Школа“ йшла в тому напрямі послідовно й сьогодні може повеличатися неабияким надбанням.

*) Ця школа має свою цікаву історію. Дня 26. липня 1922 внесла Гол. Управа У. П. Т-ва умотивоване письмо до Кураторії Льв. Шк. О. в справі дозволу на ведення мужеської промислово-доповняючої школи, яка — до речі — вже була відкрита. На це письмо відповіла кураторія 6. лютого 1923, що польська держава таких шкіл не знає. Ця відповідь Кураторії була писана в поправній українській мові за власноручним повним підписом куратора Собінського, адресована до Українського Педагогічного Товариства). Дня 11. травня 1923 внесло У. П. Т. прохання з домаганням концесії на таку школу. На це надійшла відповідь кураторії 28. вересня 1923, з повідомленням, що не можна предложити прохання У. П. Т-ва міністерству до вирішення, доки не буде предложений докладний плян науки. Дня 24. січня 1924 вислало У. П. Т. подрібний плян науки та зобовязання виповнити законні вимоги. В часі, коли тяглося це непотрібне листування — хлопці-ремісники вчилися дальше. Але тим разом змінила влада тактику. Замість відповідати У.П.Т-ву, вислала Кураторія 3. квітня 1924 до ч. 147 повідомлення до „Ремісничої Палати“, що свідоцтва промислово-доповняючої школи „рускей“ не мають ніякого значіння, „бо ця школа не має концесії“. Дня 9. червня 1924 внесло У. П. Т. до Кураторії відповідне вияснення (т. зв. „представлення“). На це письмо повідомила Кураторія рішенням з 12. червня 1924. ч. 1082 „Ремісничу Палату“, що доручає за крити українську промислову школу та звертається через Ремісничу Палату до ремісників з пересторогою, що свідоцтво цієї школи неважне та, щоби ремісники при дотичних зголошеннях учнів відбирали таке свідоцтво як нелегальний документ і відсилали до Кураторії“.

В р. 1923/4 відкрили таку саму школу для дівчат (при дівочій школі ім. Т. Шевченка у Львові), до якої вписалося 80 учениць, та для хлопців у Станиславові, де вписалося 123 учеників. Та коли дівочу школу шкільна влада терпіла, то хлопчачу в Станиславові так само закрила як у Львові, з тої нібито причини, що прохання на відкриття тої школи неполагоджене! Властивою причиною закриття було те, що сказано було в письмі льв. магістрату до У. П. Т-ва (з 8. червня 1924 ч. 54899), а саме: „що метою основників цих курсів є,

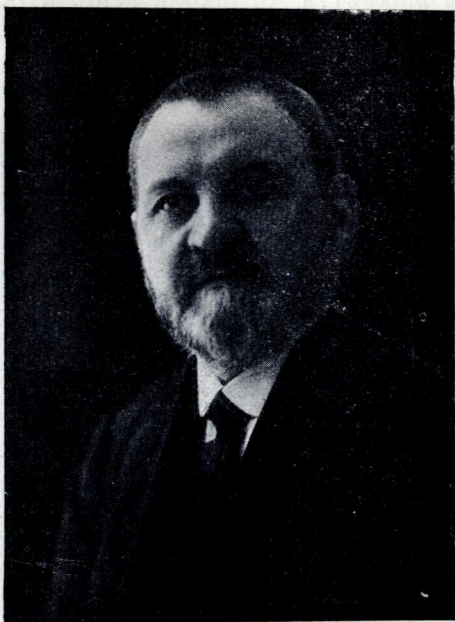

Учительський збір Торговельної Школи у Львові (1931). По середині (сидить) дир. Денис Коренець.

щоби українська молодь не стикалася із польською молоддю і польською культурою, а піддавалася сепаратистичним впливам“.

Від 5. жовтня 1911 вело Товариство „Просвіта“ торговельну школу, якої недостачу Українці дуже відчували. Дня 25. лютого 1924 перебрала „Рідна Школа“ (тоді, ще У. П. Тов-о) протоколярно ту школу на себе враз із усім шкільним майном (обстановка, бібліотека, шкільне приладдя, кабінет) на свою повну власність і на пожиток українського народу. Це було

важне надбання, бо школа має завдання підготовляти молодь обох полів теоретично і практично до праці в торгівельно-промислових підприємствах та установах. Вихованці тої школи, це майбутні будівничі української кооперації.

ЙОСИФ ТАНЧАКІВСЬКИЙ,
перший референт фахового шкільництва „Рідної Школи“.

Маючи в програмі творення фахового шкільництва, покликала „Рідна Школа“ свого давнього діяча, бл. п. Йосифа Танчаківського на референта фахового шкільництва з початком шк. р. 1924/5. Його заходами складено т. зв. торговельно-промисловою комісію, якої головою була п. Марія Білецька. Комісія поставила собі ціль: двигнути промисл серед Українців при допомозі фахових шкіл, курсів, піддержкою домашнього промислу, висилкою талановитої мо-

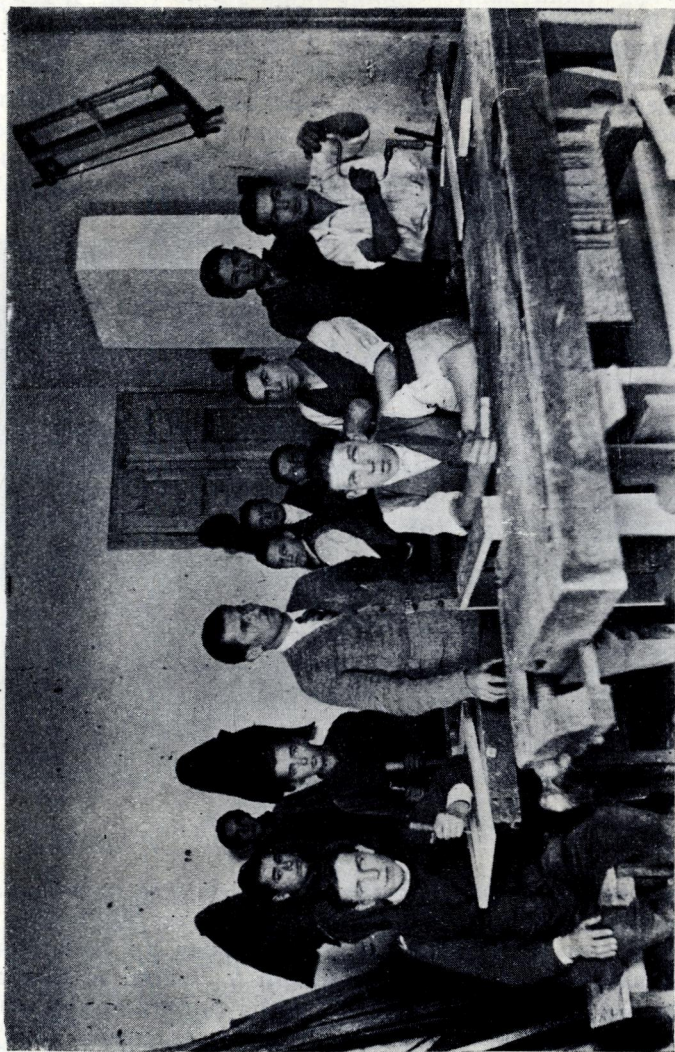
лоді до промислових шкіл та плекати серед молоді хист до тої життєвої галузи заводячи ремісничі варстати в різних школах „Рідної Школи“.

Плян комісії переводила Головна Управа послідовно. В р. 1924/5 одержала „Рідна Школа“ дозвіл на нове ведення хлопячої промислово-доповняючої школи у Львові й Перемишлі, а в Станиславові існувала даліше така школа без окремої концесії. В р. 1927 відкрили таку школу і в Коломиї, Тернополі (обі мужеські)

Слюсарські курси в Радехові.

і в Перемишлі дівочу. В томуж році (1927) перебрала „Рідна Школа“ від Товариства „Гуцульське Мистецтво“ в Косові столярську школу, яку веде до сьогодні. В мужеській учительській семінарії у Львові відкрили столярські варстати, в чортківській і рогатинській гімназії завели науку переплетництва, в Золочеві науку столярства, в дів. школі ім. Грінченка у Львові курси жіночих робіт; в Борщеві відкрили ткацькі курси, а в Радехові — слюсарські. В р. 1925/6 оснували захо-

В столлярні „Рідної Школи“ в Косові.

дом „Рідної Школи“ в Синевідську нижньому кооперативу „Промисл“ з метою — вести столярські курси. Позатим відкривали на зимовий час промислові курси, щоб підучити ремісничих челядників та уможливити їм право на т. зв. в и з в о л е н н я на майстра (Копичинці, Судова Вишня). Окрім цього відкривали в різних місцевостях коротше триваючі промислові курси (3—6 місяців) для певного практичного звання чи бодай знання, кількакратні курси шиття і крою в Белзі, Галичі, Ходорові, Любачеві, Новому селі, Войнилові, Винниках біля Львова. У Войнилові відбувся теж курс варення й домашнього господарства, в Косові курс фізичного виховання та кооперативно-освітний курс (1927), а в Бовшеві (пов. Рогатин) господарсько-освітний курс улашований заходом Кружка „Рідної Школи“ в Галичі (1930).

Дошкільне виховання.

Захоронки.

Епохальна гадка бистроумного німецького мислителя-педагога ентузіаста Фребля, щоби зайняти дитину в дошкільному віці та зробити руку дитини постійною товаришкою духа в царині виховання, викликала і в нас думку про заведення *з а х о р о н о к*, які не так заступали домашнє виховання, як радше творили би перехід від забави до роботи і сталиб звязуючим кільцем між родиною і школою.

Втягнути дошкільне виховання в організовані рами стало в нас тимбільше пекучою потребою, що наші діти йшли до таких-же польських захоронок (не раз із тою метою творених), авідти вже тільки виїмково стелилася їм дорога до української школи. Перший раз виринула думка творити в нас захоронки на загальних зборах філії „Р. Т. П.“ в Коломиї ще 1901 р. (підніс її о. Курпяк), але Р. Т. П. заняте бурсами, а згодом школами, не могло брати на себе тої тяжкої (на наші умови) новини. Тим більше, що створилося окреме товариство „Українська Захоронка“, яке відкривало того рода можна провести одної виховної лінії. Тому треба без- „шкілки“. Не можна було вважати доцільним, що виховну справу брали на себе різні інституції. У таких

Діти захоронки у Львові при Руській вулиці як „Цвіті“.

випадках не можна завести потрібної суцільності, не можна провести одної виховної лінії. Тому треба безумовно вважати поступом у ділянці українського виховання, коли з початком шк. року 1923/4 „Рідна Школа“ (У. П. Т.) переняла педагогічно-дидактичну опіку в захоронках товариств „Українська Захоронка“ у Львові та в Левандівці і Клепарові.*) Побіч чисто виховної

Захоронка у Винниках біля Львова (1925).

сторони взяла „Рідна Школа“ на себе й оплату вчителюк у тих захоронках уповні, а від вересня 1928 на половину. Тимсамим придбала „Рідна Школа“ і вплив на вибір учительок, що у виховній ділянці немаловажне.

*) Про харчі, приміщення, опал та обслугу захоронок далше дбало (й до сьогодні дбає) товариство „Українська Захоронка“.

В р. 1925 прибули нові захоронки основані вже самою „Рідною Школою“, а саме в Замарстинові, Раві руській та Угнові. В р. 1926 до них прийшли ще захоронки в Белзі та Збоїсках, в 1927 р. у Винниках біля

Діти захоронки „Рідної Школи“ на Личаківських Пасіках як учасники посвячення прапора народньої школи „Р. Ш.“ ім. Кп. Льва у Львові — Личаків (1930).

Львова, Знесінні й Пасіках личаківських, а 1928 р. в Надвірній.

Дуже помітний вплив захоронок не тільки на виховання, але й на умовини й тілесний розвиток дитини.

Це слідне в народніх школах „Рідної Школи“, для яких захоронки є немов природною підбудовою.

Діточі садки.

Тому, що постійне ведення захоронок вимагає більшого грошового вкладу, а з другого боку сільське населення може в зимовому часі само опікуватися своїми дітьми, кинули в 1927 і 1928 році гасло: основувати дошкільні заведення на час сезонних робіт, творити т. зв. „діточі садки“.

Таким робом звернули увагу попри виховний також на чисто соціяльний і гуманітарний момент. Садки почали творитися по ріжних селах і містах. Їх основували ріжні освітні організації, а головню Кружки „Рідної Школи“ та „Союз Українок“. Щоб мати корисних провідниць тих „садків“, уладив „Союз Українок“ в р. 1927 у Львові при співучасті „Рідної Школи“, Ревізійного Союзу Укр. Кооператив і Тов-а „Просвіта“ відповідний 6-місячний курс, де охочі кандидатки не тільки побирали практичну науку в захоронках, але й науку крою та шиття, домашнього господарства та теоретично науку про організацію товариств і кооперативного діловодства.

Щоби завести доцільність у поступуванні в дошкільному вихованні, повстала в осені 1929 року комісія для тої ділянки виховання з представників товариств „Рідна Школа“, „Просвіта“, „Союзу Українок“ і Товариства Опіки над молодю. Ця комісія є дорадчим органом Головної Управи „Рідної Школи“.

Так зосереджується в руках „Рідної Школи“ ще одна переважна виховна галузь, здійснюючи одну з постанов з 3. червня 1920 р.

На всякий випадок — ця ділянка ще в нас зокрема в „Рідній Школі“ — молода. Треба вірити, що поклик „Рідної Школи“: засіяти в ювілей 50-ліття наші громади заведеннями для дошкільного виховання дасть спонуку до більшої рухливости на тому полі, а плянований курс для підготовки провідниць, дасть змогу передати молодь тих заведень у відповідні руки*).

*) В 1930/31 існували „діточі садки“ в отсих місцевостях: Бібрка, Васючин, Весела Гора, Білий Камінь, Висічки, Грималів.

Діточий Садок в Скалаті.

Денисів, Драганівка, Жидачів. Задвіре, Зборів, Калуш, Купчинці, Кременець, Ліщин, Любачів, Мукане, Миклашів, Молодинче, Надвірна, Острів, Перемишляни, Отиневичі, Підгайчики, Путятинці, Річки, Сколе, Середпільці. Сушно, Стрілківці, Скала, Тишківці. Устрики Долішні, Ходорів, Холоїв, Скалат, Ямниця, Ярославичі Підгайці, Мозолівка: всіх 41.

Не потребуємо згадувати, яке зворушливе вражіння викликає, коли н. пр. у Підгайцях сходиться дрібнота з чотирох „садків“ та уладжує спільне „Ді-

Захоронка в Клепарові біля Львова (з уч. А. Полянською).

точе Свято“ (як це було літом 1930). Ці вражіння витиснуть рішачий вплив не тільки на неодну дитину, але й на старших.

Книгарня „Рідної Школи“.

До війни була у Львові лише одна книгарня (Н. Т. ім. Шевченка). Друга — була в руках москвофілів (Ставропігійського Інституту). За военний час, особ-

Книгарня „Рідної Школи“ у Львові з надвіря.

ливо за час визвольної війни зросла свідомість української маси, а з нею зросла й охота до читання. Без взаїмної конкуренції могла у Львові зовсім добре існу-

вати друга українська книгарня. З думкою, щоби добути приходи на утримання своїх шкіл, а з другого боку, щоби влекшити продажу власних видань, задумала „Рідна Школа“ (У. П. Т.) відкрити свою книгарню. Трапилася добра нагода: Ставропігійський Інститут, якого книгарня стратила покупнів, підписав дня 11. січня 1922 через свого тодішнього сеніора (д-ра Степана Федака) умову найму книгарні „Рідній Школі“. „Рідна Школа“ мала перебрати без рабату в розпродажу літургічні книги видання Ставр. Інституту, а решту 900 назв книжок книгарні за відповідною знижкою. Разом з книгарнею перебрали її персонал, що складався з управительки й помічниці. Покликали фахового книгаря наглядати книгарню та фігурувати (за невисокою винагородою) у товаристві книгарів як власник книгарні, бо на підставі обов'язуючого тоді австрійського книгарського закону книгарню мусів вести фаховий книгар.

Не зважаючи на те, що після скінчення речинця піднайму пізніші сеніори Ставропігії ставили „Рідній Школі“ щораз гірші умови, вона годилася на них, дозволяючися мінімальним доходом, щоб тільки вдержати раз добуту культурну станицю, якою безперечно є книгарня.

Колиж у р. 1929 Ставр. Інститут скінчивши речинець піднайму не пристав уже на ніякі корисні пропозиції „Рідної Школи“, тоді вона скористала з прихильності управи й надзірної ради „Народньої Гостинниці“ й винаймила відповідні дві кімнати на книгарню в будинку того товариства (при вул. Сикстуській ч. 20). На новому місці завдяки прихильності батьків та учнів книгарня дає запоруку, що буде не тільки рознощиком української культури, але й причиниться до покриття видатків на потреби приватного шкільництва.

Одначе навіть таку інституцію як книгарня стрінула чимала халепа. В часі т. зв. паціфікації 1930 р. в жовтні приловила поліція одного селянина з Полісся, при якому мала найти 100 етнографічних мапок України видавництва „Вернигори“, які мали походити з купна в книгарні „Рідної Школи“. В наслідок того перевели в книгарні ревізію, весь запас мапок забрали,

а книгарню опечатали. Щойно по довгих заходах удалося добути дозвіл на поновне відкриття книгарні під умовою, що „Рідна Школа“ змінить керуючого службовика.

Видавництво.

Одним з найважливіших чинників, що вже в перших початках існування „Рідної Школи“ міг єднати її з українською молоддю, було власне видавництво.

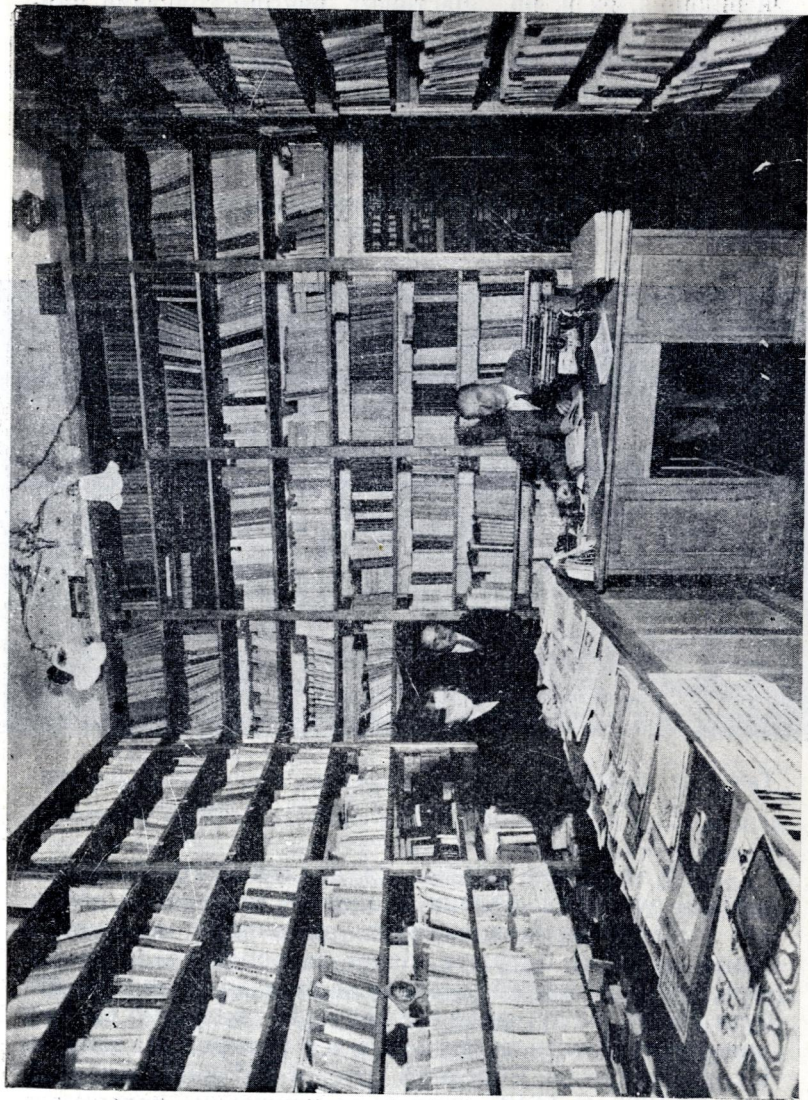
Спираючися на найближчих, уже доволі численних прихильників, віддало Р. Т. П. дня 2. березня 1884 долю товариства в руки заг. збору. Перед виділом якому на тих зборах доручили провід товариства, зарисувалися покищо, дві головні стежки, а саме: подбати про українськість школи та найти безпосередній доступ до серця українських дітей через видавництво книжечок для молоді. Годі сказати, що було важніше. Тодішній виділ був тої думки, що заки видко буде наслідки оборони школи, то багато українських дітей пропаде. Треба було конечно зіткнутися безпосередньо з українською молоддю.

Коли сільська молодь через консерватизм села стояла до деякої міри осторонь від чужинних впливів, то міська молодь мала вже на кожному краці зразки чужої культури, а своєї не бачила.

Беручи це під увагу виділ видвигнув зараз на першому своєму засіданні плян видавництва книжечок для дітей. А саме проф. Вол. Шухевич порушив ту справу у формі внеску, який виділ прийняв: „приготовити видання ілюстрованих книжечок для дітей, а внескодавець підіймається приспособити матеріял“*). Одночасно рішили звернутися до авторів, видавців книжечок і часописів з проханням, щоби надсилали товариству свої твори.

На дальших засіданнях обговорили ті справи основніше. Постановили видати книжечки для дітей 1) із самими образками, 2) з образками й підписом, 3) з образками й коротким текстом. Крім цього рішили видавати для старших дітей „казки й перекази з на-

*) Протокол Р. Т. П. з 5. березня 1884.

Книгарня „Рідної Школи“ внутрі.

роднього життя". З тією метою призбирано всякі діточі видання, як н. пр. „Ластівку“, використовувано книжечки з книгарні Чайковського та книжечки Енгля з Берліна. Комісія złożена з В. Шухевича, Г. Врецьони й А. Вахнянина мала займатися добром матеріялу. Друк по 500 промірників ілюстрованих книжечок мав бути виконаний у Берліні. Дня 4. грудня вже показував Вол. Шухевич готові дві перші книжечки видруковані ціною 132 злр. 7 кр. Ціну примірника визначено на 20 кр.

Танок найменших. Закінчення шкільного року 1928/29 дів. школи „Р. Ш.“ ім. Грінченка у Львові та захоронки.

На те, щоби справу спопуляризувати й добути цінніші рукописи діточих оповідань, історичних образків і бібліографій, видумали „дотепний“ конкурс, а саме: автор не одержує ніякої нагороди від товариства, яке бере на себе всі кошти накладу та заходи добути дозвіл від кр. шкільної ради для шкільного вжитку книжечки. Натомість весь дохід з розпродажі мав іти в користь автора. Рішенням краєвої шкільної ради з 25. травня 1885, ч. 5512 допустили книжечки товариства як „нагороду“ для шкільних дітей. Незабаром поро-

блено теж успішні заходи в буковинській краєвій шкільній раді в Чернівцях, щоби допустити книжечки Р. Т. П. до буковинських шкіл.

На перший початок предложив проф. В. Шухевич свій переклад хемії, даруючи товариству скрипт. Дальше прийнято до друку „Домашні звірята“, „Гостинець“, „Звіринець“, „Для чемних дітей“, „Забавки дітей“, „Дикі звірята“ й „Співаник“ о. Кипріяна. Наклад піднесли на 1.000 примірників.

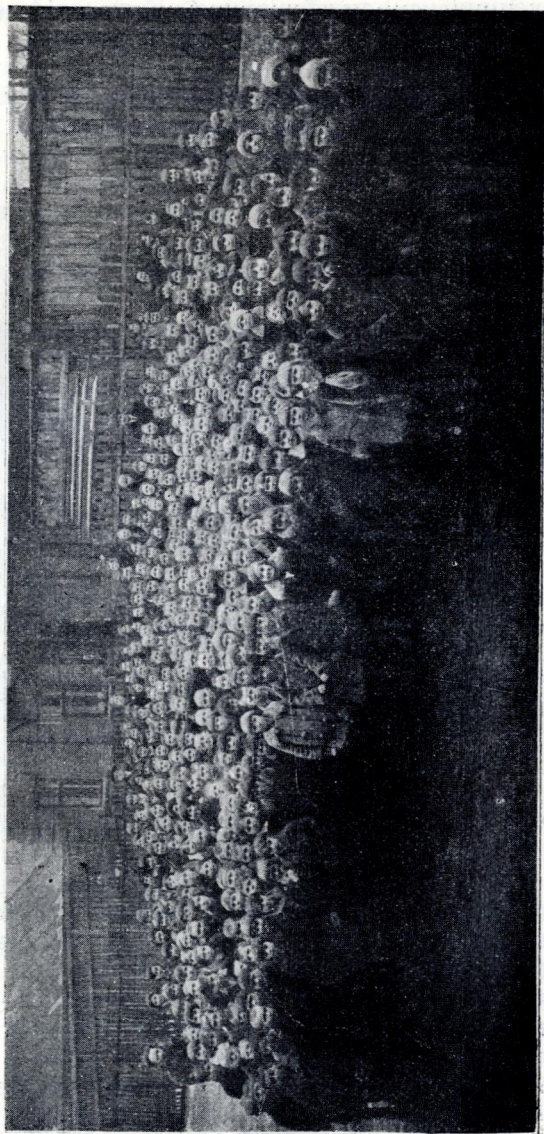
Збільшаючи видавничу діяльність, мусів виділ оглянутися за фондами. Інших приходів товариство не мало, крім неточно вплачуваних членських вкладок і того, що в останньому часі приходило з розпродажі книжечок. Тому на засіданні виділу 15. грудня 1885 перший раз заговорили про потребу жадати допомоги від г а л и ц ь к о г о с о й м у. Одначе ця перша спроба з допомогою не повелася. На засіданні виділу 8. III. 1886 видчитано письмо краєвого виділу, в якому повідомлялося Р. Т. П., що краєвий сойм „не прийняв ніякої постанови щодо підмоги товариству“.

В 1886 р. перестало товариство видавати принагідні книжечки. Рішили (5. II.) видавати „Бібліотеку для молоді“ й вибрано редакційний комітет, до якого ввійшли: Зарицький, Г. Врецьона і Р. Заклинський. Як перше видання для тої бібліотеки прийняли скрипт о. В. Ільницького. „І. книжечка для молодежи“ й друковано її в 2.900 примірниках.

На більший розмір закроїли видавництво під кінець 1889 р. Тоді постановили видавати книжечки для старшої молесді, дальше твори Шевченка (і то без огляду на те, що „Просвіта“ мала пустити таке видання), Е. Вовчка, Квітки, Федьковича й Куліша. Доходи з продажі книжок рішили вести окремо, щоби тим способом створити окремий видавничий фонд.

Одначе таке рішення не могло довго встоятися. Товариство мусіло вже в жовтні 1890 р. поручити своєму скарбникові dokonувати виплати з готівки в товаристві, без огляду на те, до якого „фонду“ вона приділена.

Видавнича діяльність Р. Т. П. була вже в перших початках — як на тодішний час — доволі визначна. В

Народня школа „Р. Ш.“ ім. Шашкевича в Перемишлі.

р. 1896 було виданих 47 назв. Вправді товариство попало в довг на користь друкарні Н. Т. ім. Шевченка, але в р. 1896 відписало це товариство 150 злр. довгу (згл. дарувало ту суму Р. Т. П-ому), а К. Паньківський дарував на ту ціль свої видавництва, з яких Р. Т. П. дістало 1.100 злр.

В 1898 р. рішили видати для молоді книжечки патріотичного змісту. На першу працю 2—3 аркуші друку розписали конкурс в червні. „Мала вона представити добу нашого народного відродження за Котляревського або бодай одну визначнішу в ній хвилю,“ як записано в дотичному протоколі.

Видавнича діяльність тов-а стрінулася перший раз з критикою на заг. зборах 1910 (Миколаевич), який робив закиди, що мова в деяких виданнях „зманірована“. Тому домагався, щоби рукописи переходили відповідну оцінку.

Від коли почали видавати книжечки, від тоді безперечно зросла праця деяких членів виділу (головно скарбника й „економіста“). Вони вели як уміли видавниче діловодство та листування з нагоди численних приватних і гуртових замовлень. Навіть цілий виділ займався на своїх засіданнях залюбки справами видавництва так, що шкільні справи деколи йшли на бік.

Деякі книжечки, — беручи їх з теперішнього погляду — може й не такі то вартісні, але в свій час вони були рідкістю. Тому вони „йшли“.*) А шкільні справи вимагали глибшої застанови, обдумання.

Перше 25-ліття товариства застало вже поважний доробок, бо 118 випусків.

(Про видавництво періодичних журналів була мова на іншому місці).

Нема що й згадувати, що чим далі, тим видавництво ставало краще. Хоч би тому, що перша жажда книжки була заспокоєна, перші потреби — покриті. Видавали книжки не тільки белетристичні, але й наукового змісту.

*) Н. пр. „Робінзон“, друківано 480 — першого року, продано 358; Звіринець I—IV друківано 2.000 — випродано всі; Гостинець і Менажерія друк. 600 — випродано всі; Звірята 1000 — всі. Другі йшли менше-більше однаково. (Протокол з 29. IX. 1890 р.).

Важною ділянкою видавництва були шкільні підручники. Їх видавали й тому, щоб покрити недостачу таких підручників і тому, бо вони давали більші зиски. „Рідна Школа“ прямувала до того, щоб виробити собі монополію на видавництво шкільних підручників. А щоби добути капіталів на це підприємство, перемовлялася з приватними людьми, з Науковим Товариством ім. Шевченка, з українськими фінансовими інституціями, а в р. 1921-2 рішилася навіть на невдачний крок з каменицею у Львові.

Зі Свята Молоді „Рідної Школи“ (1930). Митрополит А. Шептицький і голова „Рідної Школи“ І. Кокорудз. На ліво з боку єпископ Н. Будка, позаду секретар „Р. Ш.“ д-р М. Коновалець.

Дохід з видавництв послужив „Рідній Школі“ й нераз на покриття пекучих видатків, коли всі джерела приходів чи позичок, на жаль, заводили. На всякий випадок — своїм видавництвом здобула собі „Рідна Школа“ певне місце серед українських видавців на нашій землі, дала перша українській дитині рікню книжку та поклала поважну пайку в культурну народню скарбницю.

Оборона шкільництва.

Відповідно до потреби часу прибувала щораз нова ділянка праці в „Рідній Школі“. В часі, коли шкільна влада йдучи за голосом польської опінії на-строєної неприязно супроти Українців, перемінювала на польські одну українську школу за другою, коди українських учителів переносили на захід, коли навіть до приватних шкіл намагалися ввести польську урядову мову, коли приходило до закриття шкіл за невиконані навіть такі домагання шкільної влади, що не мали під-держки в законі, коли шкільна влада настоювала на звільнення учителів „Р. Шк.“ як нельояльних, тоді ство-рено окремий відділ при Гол. Управі, який займався ви-ключно правною порадою в шкільно-адміністративних справах і всякими можливими засобами боровся іменем „Рідної Школи“, щоби в шкільництві настала закон-ність. Сотні меморіалів, петицій, „представлень“, ре-курсів вислано до різних інстанцій, сотні депутацій ін-тервеновало в різних місцях, по різних урядових ор-ганах. І коли успіх тих усіх заходів був мінімальний, бо ж шкільну політику переводив уряд пляново, то бо-дай упевнився український народ, наскільки він може сподіватися, що його мінімальні домагання будуть за-спокоєні.

В р. 1924 вийшов шкільний закон по проєкті пре-мієра Станіслава Грабського проти однодушних про-тестів українських послів у польському соймі. За рік появилася виконний розпорядок міністра освіти. На під-ставі того розпорядку можна було законним способом робити з українських, головнo народніх шкіл, що владі захочеться. Всеж таки українське громадянство ду-мало, що бодай у чисто українських місцевостях зебе-реже українську народню школу. „Рідна Школа“ ви-дала відповідні поучення (книжечку В. Целевича), ви-готувала сотні тисяч заяв для родичів з домаганням української школи, проголосила відповідні поклики, висилала своїх відпоручників по цілому краї на осві-домлюючі віча, словом підготувала все великанським грошевим вкладом, щоби українські громади зміли й могли законним шляхом добути українську школу. В березні 1925 року вийшла поліція до льокалю

Вчителство львівських шкіл „Рідної Школи“.

Головної Управи у Львові, перевела ревізію й забрала приготовані заяви, вважаючи, що „Рідна Школа“ не має права займатися всенароднім голосуванням (плебісцитом) у справі мови навчання по школах. Щойно після ріжнородних заходів удалося відібрати приготовані друки заяв та переконати поліцію, що оборона українського шкільництва й учительства є одним з важніших статutowих прав та моральних обов'язків „Рідної Школи“.

Фахово-доповняюча школа „Р. Ш.“ в Тернополі.

Але всі зусилля „Рідної Школи“, весь величний подвиг народу за своєю рідною школою пропав даремне. Не помогли безчисленні віча, надурно пішло 300.000 заяв від батьків, які домагалися основного права народу: своєї школи. Ріжними штуками число дотеперішних державних українських народніх шкіл зменшено до тої міри, що в шк. р. 1929/30 було у цілій Польщі 716!*) Але „Рідна Школа“ свій обя-

*) Як це сказав Сухенек, начальник національного відділу при політичному департаменті в міністерстві вн. справ, дня 10. жовтня 1930 заграничним кореспондентам.

зок виконала вповні. Виконує його й далі відповідно до своїх сил і спроможности, дбаючи, щоби на рідній землі були заспокоєні вимоги відносно національного шкільництва згідно з божим і людським правом.

Саме в ювілейному році мала „Рідна Школа“ в пляні повести масову акцію за переміною державних народніх шкіл на українські (як це постановляє польський шкільний закон). Весь цей плян помішав польський уряд видаючи президентський декрет із силою закону (Дн. Д. Зак. з 2. XII. 1930. ч. 82, поз. 644), який не допускає змін у викладній мові в існуючих державних школах протягом сім (7) літ. Супроти того закону лише нові приватні школи можуть побільшити число українських шкіл.

ЗАГАЛЬНІ СПРАВИ.

Взаємини „Рідної Школи“ з українською еміграцією.

Окрема згадка належиться звязкам „Рідної Школи“ з тими, які тікаючи колись від злиднів зайшли під опіку статуті Свободи на вільну американську землю. Відсвіжені подихом вільного повітря, ожили придавлені горем емігранти. З далекої чужини представився їм Рідний Край обіцяною землею. Туди звернули вони свої думки, там бачили вони будучність для своїх найближчих. А добувши кращі матеріяльні умовини, забажали тому Краєві допомогти.

З другого боку „Рідна Школа“, шукаючи прихильників, які взяли би на себе частину тягару утримання шкіл, мусіла звернути увагу на еміграцію, головню в Америці: в Злучених Державах і Канаді, жадаючи від неї піддержки. Колиб емігрант потонув у чужому морі, тоді відпалаб йому вся жура про недолю старого краю. Але щире серце спрямовувало його гадку до залишеної батьківщини, „на край веселий, на мир хрещений“. Під впливом зразу підсвідомого, а згодом скристалізованого почуття спільноти з могутнім національним пнем, почала еміграція ставати вражливою на всі старо-краєві злидні, болі й стони та втишати їх так, як це було здавека можливе: пересилаючи свої зароблені надвижки. Над цим працювали ідейні одиниці, що були

в силі вжитися в завдання емігранта - громадянина. Більше або менше доцільно працювали над тим цілі організації, а головню „Обеднання“, яке поставило допомогу „Рідній Школі“ на першому місці й цю свою засаду виправдувало й до сьогодні виправдує ділом, пересилаючи на її потреби дві третини всієї емігрантської допомоги.

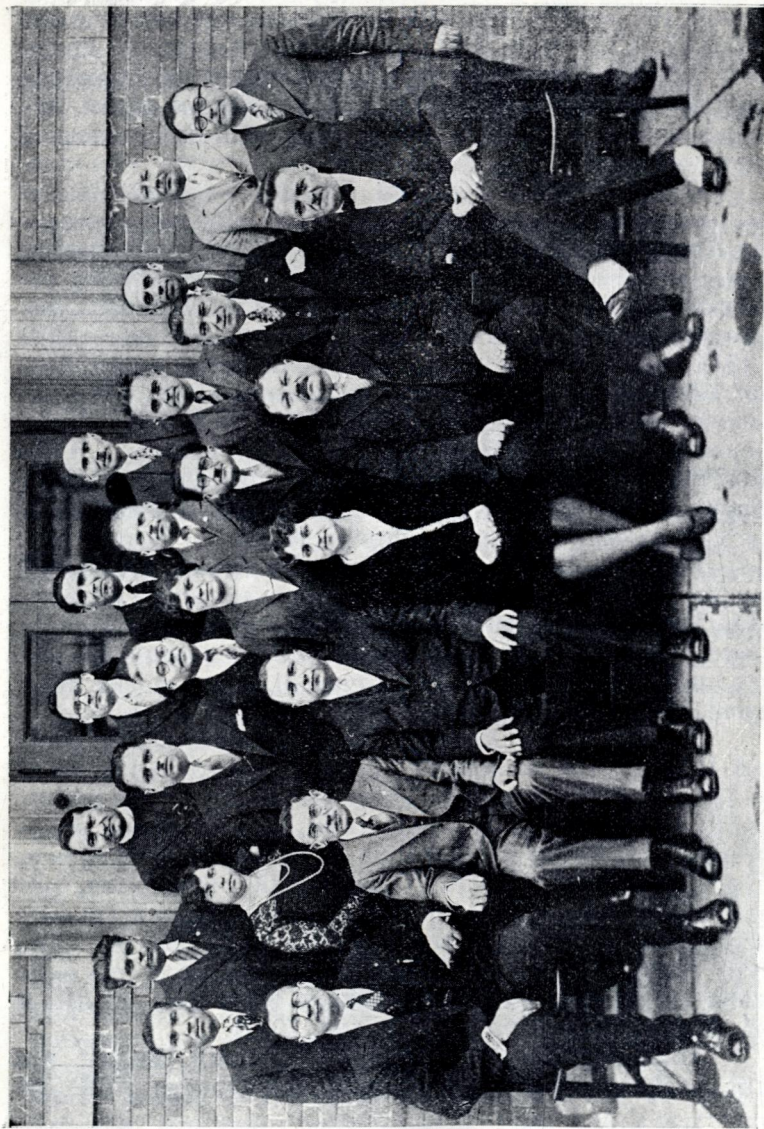
Перші нитки галицької України з українською еміграцією в Америці навязала „Рідна Школа“ (як секція Краєвого Шкільного Союзу) в р. 1912, висилаючи з нагоди ювілею М. Шашкевича до Америки свого секретаря, д-ра С. Демидчука (тепер живе в Америці) з метою придбати фонди Кр. Шк. Союзові. Вже в р. 1910 і 1911 вислав був „Руський Народний Союз“ для „Рідної Школи“ по 500 дол. На численних вічах, які уладжував д-р С. Демидчук по українських кольоніях Злуч. Держав і Канади, зібрав він на „Рідну Школу“ 9.400 дол. 87 цт.*) Українці з Америки поставилися дуже щиро до ідеї „Рідної Школи“ та щедро запомагали її касу. Взаємини перервала щойно війна.

Коли-ж притих гук армат, а ціле українське життя почало відновлюватися й простуватися як привяла квітка скроплена водою, тоді Українське Педагогічне Товариство, яке серед конечности одідишило всю спадщину по Краєвому Шк. Союзові, навязало на ново давні надірвані взаємини.

Велику поміч дала американська еміграція „Рідній Школі“. Не зважаючи на свої просто великанські видатки на піддержання своєї національної окремішности там у себе, між чужинцями, не вчисляючи величезних її пожертв на інвалідів УГА, політичних вязнів, бурси, сирітські захисти, український університет, музеї, „Просвіту“ Пласт, то-що — самій „Рідній Школі“ переслали в часі від 1. вересня 1921 до 15. березня 1931. суму 80.332 дол. 40 цт. З того припадає на Злуч. Держави 70.129 дол. 31 цт., на Канаду 9.329 дол. 39 цт., а на невідомих добродіїв 1.873 дол. 70 цт.

Найвища допомога припала „Рідній Школі“ від американської еміграції в часі від вересня 1928 до

*) Юліан Бачинський: „Українська імміграція в Злучених Державах Америки“, стор. 480.

„Український Народний Союз“ в Злучених Державах.

серпня 1929, коли то серед американської еміграції гостював окремий делегат „Рідної Школи“, Лев Ясінчук. Протягом року відвідав він велике число українських кольоній у Злучених Державах і Канади, зробив око-ко 100 віч і нарад, піддержував як найтісніший кон-такт з пресою, а наслідком його побуту, наслідком йо-го переконуючих слів, зложили американські земляки 19.584 дол. 75 цт. З того припадає на Злуч. Держави 15.050 дол. 66 цт., а 3.331 дол. 39 цт. на Канаду; 1.202 дол. 70 цт. припадає на невідомих добродіїв.

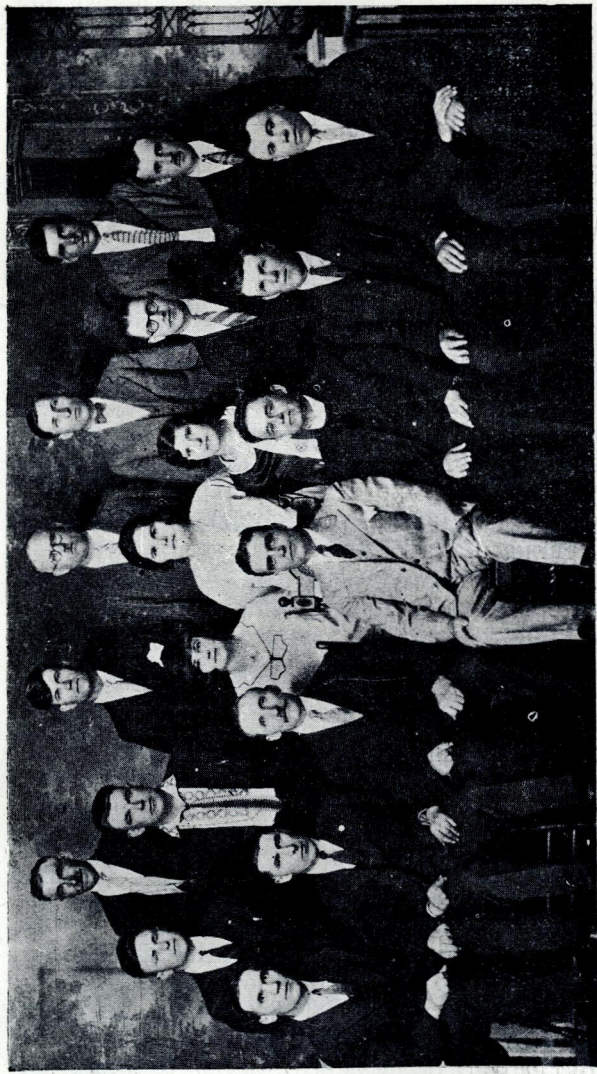
Безперечно, що навіть найсправніший делегат був би мало що вдіяв, якщо не зазнав би всебічної піддержки місцевих чинників. У тому випадку піддер-жали поручника „Рідної Школи“: національна преса „Свобода“, „Америка“, „Народне Слово“, „Січ“, „Дні-про“ — в Злучених Державах, а „Український Голос“, „Канадійський Українець“, „Український Фармер“ і „Західні Вісти“ — в Канаді. Щиро допомагали полі-тичні організації, головно „Обєднання“ в Америці, дальше товариства, як „Український Народний Союз“ у Джерсїй Ситї — Н. Дж., „Провидіння“ у Філадел-фїї — Па, „Українська Народня Поміч“ у Питсбургу — Па та „Робітничий Союз“ у Скрентонї — Па. Видатну моральну й матерїяльну піддержку дало українське ду-ховенство (греко-католицьке й автокефальне) та щиро співділало свідоме українське робітництво й уся інте-лігенція.

Жертвенність Америки в той час була в деяких містах просто подиву гідна. Н. пр. Шикаго зложило 1.757 дол. 30 цм., Нью-Йорк 1.444 дол. 31 цм., Гемтремк 985 дол., Ньюарк 722 дол., Питсбург 595 дол. 50 цм., Фи-ладелфія 358 дол., Дітройт 384 дол., 18 цм., 4 місцево-сти зложили по поверх 200 дол., 11 по поверх 100 дол., 2 — рівно по 100 дол., а 33 менше, як по 100 дол.

В Канаді був делегат усього місяць. За той час зложено найвищу суму у Вінніперу — 1.919 дол. 50 цм. (у цьому „Червоний Хрест“ 1.900 дол.), Торонто — 435.55; по ньому Едмонтон 226.80, Форт Вілліам 182.05.

Про побут делегата видала „Рідна Школа“ за-мість звіту книжку*), в якій діяльність делегата пред-

*) Лев Ясінчук — „За океаном“, стор. 260 + 43 ілюстрації.

Поширений комітет віча в справі „Р. Школи“ у Форт Вілліам і Порт Артурі-Онт. (Канада).
 Сидять (по середині): Лев Ясінчук, делегат „Рідної Школи“; на ліво від нього Йос. Лисий, голова ком-у „Р. Школи“ в Рідному Краї; Мих. Мандзюк; К. Чеховий, секретар комітету; на прав: о. П. Білонь, парох (усі з Форт Вілліам); Іл. Солотвинський і Дмитро Сплавник, член ком-у з Порт Артур. Стоять: Михайло Драбинястий; Клиим Зінчук; Марія Галицька; Ел. Крукова; М. Шапкова (з Ф. В.); П. Довбенко, учитель і П. Довгошия (з П. А.) Стоять у другому ряді: Т. Деренівський; Ів. Галицький; Ол. Крук; Ів. Шайка (всі з Ф. Віддіям); А. Поліновський (з Порт Артур).

ставлена на тлі особливих, цікавих для нас умов американського, а зокрема українського життя.

Богате й живе листування американської еміграції, яка щирими словами заохоти додає „Рідній Школі“ сили до дальшої праці й витривалости та підтримка делегата „Рідної Школи“ в р. 1928/9 є найкращим доказом, що ми нарід зрілий, коли відірвана його вітка боліє тими самими болями, радіє тими самими радощами, що матірня земля. І — хоч з одного боку за сповнення національного обов'язку громадянина нема потреби висловлювати окремих признань, то — з другого боку — не можна без окремої згадки помянути такої замітної уваги наших заморських братів про цю „Рідну Школу“, яка полишена собі — хто зна — чи вже не була би перестала існувати.

Не менше цінною, коли не з матеріального боку, то на всякий випадок з морального, була допомога еміграції в різних краях Європи, Африки (Єгипет, Туніс), Азії (Китай, Ірак), чи полудневої Америки (Бразилії й Аргентини). Найзамітнішим був зв'язок еміграції в Чехословаччині. З кожного її осідку (Берно, Братислав, Йозефів, Ліберець, Подебради, Прага, Пшібрам, а головнo з Ужгороду) йшли кожного року поважні суми для „Рідної Школи“.

В міру звинення поодиноких станиць української еміграції, зменшувалося число місцевостей, які брали участь у підтримці „Рідної Школи“, але майже не зменшувалася загальна сума допомоги. Видно, що зростало число добродіїв та висота датків.

При ліквідації поодиноких емігрантських часових гнізд, переходили маєткові надвишки на „Рідну Школу“. Деякі — були незвичайно вартісні. Вони збагатили шкільні бібліотеки та кабінети шкіл „Рідної Школи“.

З інших європейських країв приходила замітна допомога з Австрії, Бельгії, з Німеччини, Франції, Угорщини, Румунії, Сербії, Данцігу, Данії, Голляндії та Швеції.

Ця загальна симпатія розсипаних по світі Українців підносить всенародне значіння „Рідної Школи“.

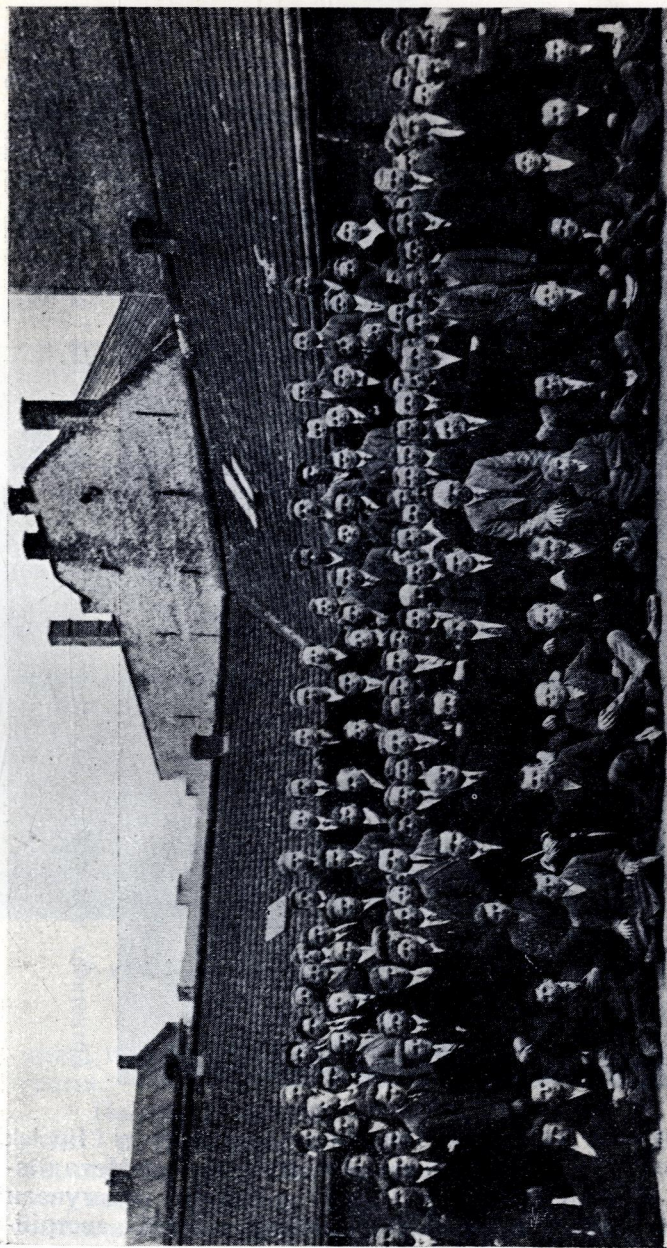
Взаємини „Рідної Школи із землями поза Галичиною.

Ідея вживлена в організації „Рідна Школа“, та її діяльність, яка захоплювала щораз ширші землі та шари громадянства, набирала всенароднього значіння. Від часів оснування аж до новіших днів займалася українська преса цим товариством без огляду на політичний напрямок, яка чи то реєструвала діяльність „Р. Шк.“, чи давала їй поради на будуче, обговорювала можливості й цілі, чи оцінювала дотеперішні кожночасні здобутки, засоби, напрямки й випадки. Без огляду на те, чи становище преси було прихильне чи ні, значіння й повага „Рідної Школи“ зростала, бо громадянство мало щораз більше нагоди приглянутися зблизька її впливові й діяльності.

Попри чисто організаційно виховну діяльність причинювалася „Рідна Школа“ до злагодження суспільної нужди, займаючи в своїх школах і заведеннях численне службовництво, яке головнo в повоєнній добі лишалося без варстату праці в державній службі, до якої приспособлялося. Протягом років виросли цілі кадри рідно-шкільних робітників, які своє життя і знання посвятили ідеї, голошеній „Рідною Школою“.

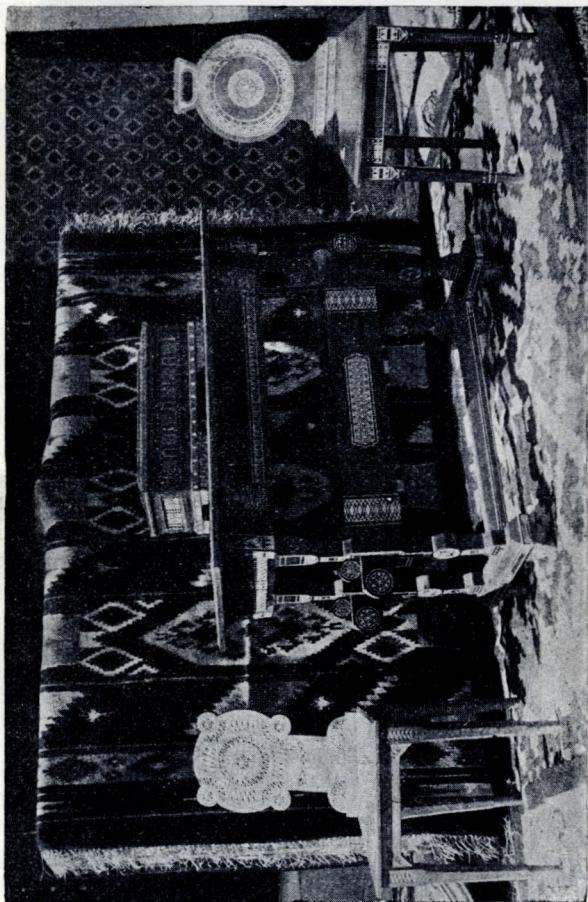
Не диво, що вплив „Рідної Школи“ переходив тісні межі Галичини й від давен давна звертав на себе увагу не тільки Українців зпоза неї, але й чужинців.

Уже в 1890-их роках стояло товариство в близьких зносинах з виднішими Українцями (І. Нечуй — Левицьким, Ол. Кониським — був членом давної „Рідної Школи“, Мих. Старицьким). Микола Лисенко був навіть почесним членом „Рідної Школи“. Журнал „Учитель“ та „Дзвінок“ мали поширення на Буковині, шкільна влада передплачувала їх для вчительських згл. діточих бібліотек, Буковинці містили в тих журналах свої статті, а твори позагалицьких письменників видавала „Рідна Школа“. Видавництва „Рідної Школи“ йшли і йдуть дарово для всієї вбогої еміграції (до Славонії, Хорватії, Босни, Німеччини, Бельгії, Франції, Аргентини, Зеленого Клина). Коли зазбручанські браття найшлися як емігранти в Тарнові, „Рідна Школа“ — У. П. Т. давало не тільки свої книжки для

Ремісничі практиканти у міській фахово-доповнюючій школі
„Рідної Школи“ у Львові,

їхніх дітей, але й поважні грошові допомоги (3. IV. 1922 суму 50.000 мк). Грошові допомоги були немов зворотом того, що свого часу дав для піддержки „Рідної Школи“ уряд У. Н. Р.

Артистична хатня обстановка виконана в столярні „Рідної Шк.“ в Косові.

Вже в 1885 році запрошував Ustředni Spolek jednot učitelских на Мораві У. П. Т-во на Методіївський зїзд до Велеграду. Коли в 1906 р. редагували у Відні рамову програму для семінарій усіх австрій-

ських країв, у зїзді учителів учительських семінарій брав участь відпоручник „Рідної Школи“ — У. П. Т-ва, д-р Михайло Коцюба. Той самий відпоручник брав участь у 1907 р. у зїзді у Львові, на якому зясовували програму для галицьких учительських семінарій. Двох відпоручників брало участь в 1910 р. на конгресі для реформи народніх шкіл у Відні. В 1910 р. брало У. П. Тов-о участь у гігієнічній виставці в Парижі та в педагогічній виставі в Одесі, висилаючи свої видання,

В класі промислової школи „Рідної Школи“ у Львові.

праці школярів, світлини шкіл і бурс та цінні картограми.

На окремі запросини брала „Рідна Школа“ участь у 1913 р. у виставці шкільної літератури в Петербурзі, висилаючи свої видавництва та журнали. Запрошене до участі в перших прилюдних святах у честь Т. Шевченка в Москві, обмінялася „Рідна Школа“ телеграма-

ми. В 1920 р. займалося товариство виданням букваря для Волині. Вже був готовий рукопис, тільки грошеві нестачі здержали цілу справу.

В 1919/20 рр. давала „Рідна Школа“ допомоги для українських шкіл на Волині та висилала свої видання Волинському Шкільному Комітетові. Коли в 1925 р. оснувалася приватна народня школа ім. Ол. Сторо-

Народня школа ім. Олекси Стороженка в Бересті н/Бугом при
науці.

женка в Бересті н./Б., від тої пори „Р. Шк.“ постійно піддержувала її матеріально по своїй спроможности, затверджувала й настановляла там учителів та давала фахово-педагогічні поради. По мірі спроможности піддержувла не тільки морально, але й матеріально приватні українські гімназії в Кремянці, Рівному й Луцьку (особливо першу як найбільшу).

Тому й не диво, що на Освітньому Зїзді на Волині — признали „Рідну Школу“ головною громадською

владою для справ українського приватного шкільництва на північно-західних українських землях. *) Є це найбільше моральне відзначення, яке могло стрінати „Рідну Школу“ за її діяльність. І — як з одного боку Волиняни з подивом глядять на працю „Рідної Школи“, так з другого боку „Рідна Школа“ з тугою виглядає того часу, коли настане дійсна спроможність поширити там свою р і д н у ш к о л у. З тих обосторонніх симпатій родиться жертвенність братів Волиняків, Поліщуків, Підляшан та Холмчаків на „Рідну Школу“, не зважаючи на те, що адміністраційні перепони здержували її до цієї пори стати на їх землях твердою ногою.

*) Завдяки щирим працівникам на освітній ділянці північно-західних земель відбувся 26. вересня 1926 р. в Рівному „І. Освітній Зїзд“, заступлений відпоручниками найкращого, найсвідомішого й найбільш активного елементу тих земель. Це були представники волинських „Просвіт“ і холмської „Рідної Хати“. Відпоручниками „Рідної Школи“ були проф. Омелян Терлецький і Лев Ясінчук. У справах шкільництва прийняли там резолюції:

1. „Негайно розпочати акцію для пропагування необхідности заснування приватних українських шкіл загально освітніх і фахових.

2. Закликати все українське громадянство до складання якнайбільших жертв на приватне шкільництво.

3. Поставити обовязком усім членам „Просвіти“ вступати членами до „Рідної Школи“.

4. Всі „Просвіти“ мають негайно закласти в себе спеціальні шкільні Секції, коли їх ще нема.

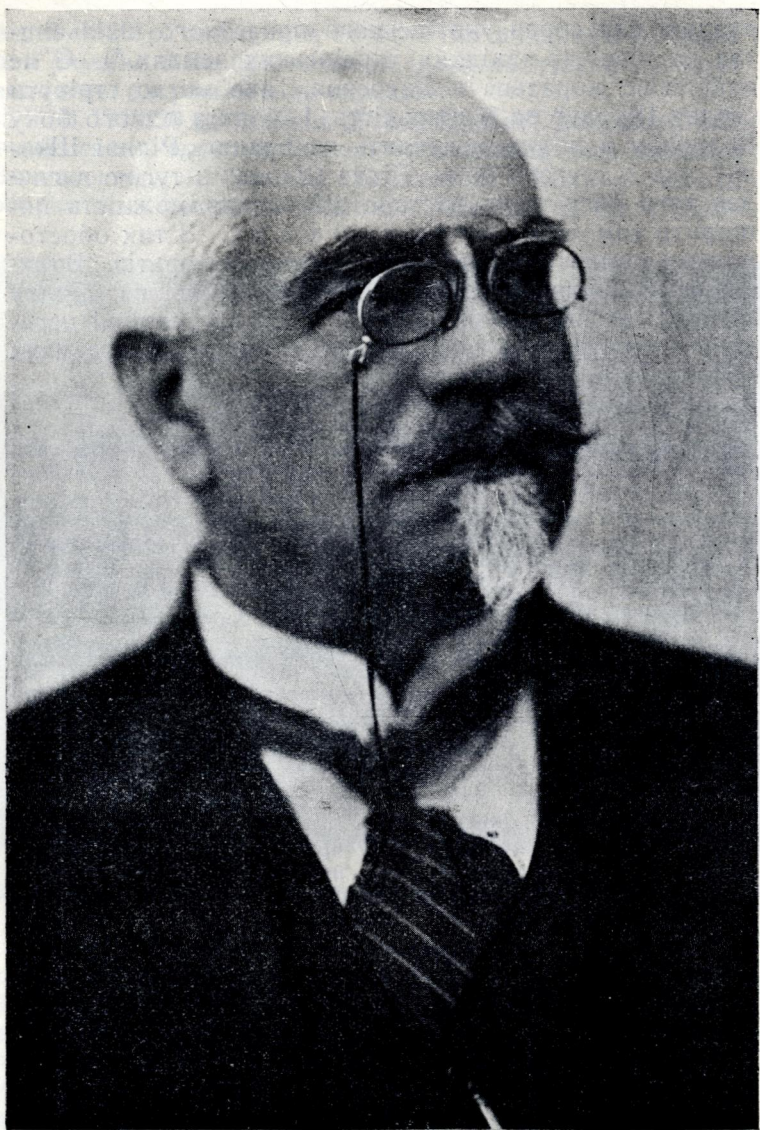
5. Закликати всю українську пресу до однодушного й систематичного вміщування статей, присвячуваних пропагуванню українського шкільництва на українських землях під кличем: „Закладайте рідні школи“.

6. Признати єдиним громадянським зверхником українського приватного шкільництва на Волині, як для існуючих уже шкіл, так і для новоповстаючих „Рідну Школу“ (У. П. Т-во) у Львові.

7. Просити Головну Управу „Рідної Школи“ залегалізувати негайно свій статут на терені волинського воевідства.

8. Просити Головну Управу „Рідної Школи“ у Львові делегувати на Волинь інструктора для керування справою закладання філій „Рідної Школи“ та наладнання їх праці.

9. Завізвати культурно-освітні організації Холмщини та Полісся приєднатись до постанов Волинського Зїзду в шкільних справах”.

ІЛЯ КОКОРУДЗ,
голова „Рідної Школи“ в році 50-ліття.

Провід і праця.

На провідне становище голови товариства вису-
вали не завжди педагога. Це було залежне від того, на
що саме клали в товаристві в даний час більшу вагу.
Між головами були професори, священники, економіс-
ти; були державні урядовці й службовики українських
установ. Ось список усіх дотеперішніх голов.

1. д-р Амврозій Яновський від 29. XI.
1881 до 2. III. 1884;

2. о. Василь Ільницький від 2. III. 1884
до 5. VI. 1887;

3. Олекса Борковський від VI. 1887 —
зрікся;

4. о. Іван Чапельський від 1. XI. 1887 до
8. XII. 1891;

5. Олександр Барвінський від 8. XII.
1891 до 5. VII. 1895 — зрікся; заступав Е. Харкевич;

6. Едвард Харкевич від 1. III. 1896 до 1. XI.
1902 — зрікся;

7. о. Іван Чапельський від 1. XI. 1902 до
4. IV. 1910 (коли то не прийняв вибору);

8. д-р Остап Макарушка від 4. IV. 1910
до 4. IV. 1911;

9. о. Тит Войнаровський від 4. IV. 1911
до 1. XI. 1913;

10. о. Теодозій Лежогубський від 1.
XI. 1913 до 24. XI. 1913 — зрікся; заступала К. Малицька
при допомозі Ом. Терлецького до 2. II. 1914;

11. Антін Гладишовський від 2. II.
1914 — з хвилиною воєнних подій виїхав за границю;

д-р Остап Макарушка від 27. IX. 1915 до 13.

XII. 1919 уповажнений до проводу;

Антін Гладишовський від 13. XII. 1919 до 12.

X. 1923 обняв дальше свій мандат.

12. Омелян Терлецький від 25. XII. 1923
до 8. XI. 1924;

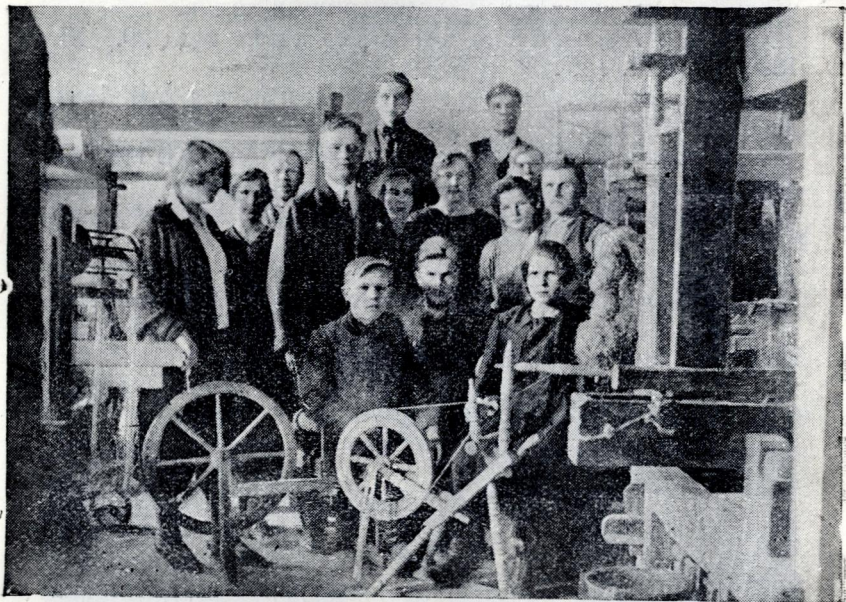
13. Бронислав Янів від 8. XI. 1924 до 2.
XI. 1926 — зрікся;

14. Омелян Терлецький від 2. XI. 1926
до 5. IV. 1927 — зрікся;

15. Ілярій Чапельський від 24. XII. 1927 до жовтня 1927 — помер;

16. Іля Кокорудз від 21. XI. 1927 до сьогодні (березень 1931).

Кожна з управ, якій проводили названі голови, мали різного роду клопоти: були вони то фінансової натури, то персональної, то політичної, а то й мішалися

В ткацькій робітні „Рідної Школи“ в Борщеві.

всі разом. Найгірше давалися в знаки клопоти політичної натури. Розуміється, що в таких справах мусіли голови поступати дуже обережно, бож ризико було завелике. Всеж таки треба признати, що здебільша йшли вони нужно й гідно. Ні одної справи, яка йшла в розріз з основними державними законами, чи проти інтересів або чести українського народу в царині шкільництва чи то в Австрії, чи Польщі — не залишили неоспорованої тими засобами, які допускав закон. Завдяки цьому деякі позиції оборонені.

Деколи приходилося управі користуватися суворими постановами статута й братися за рішучі засоби навіть щодо власних членів та організацій. Були — що правда дуже нечисленні — випадки, що виключували з членів, а то й розв'язували Старшини деяких Кружків, коли вони не йшли по лінії інтересів товариства, або через місцеві відносини не були в силі виконати доручених завдань. У таких випадках настановлювали окрему Делегатуру з найбільше нейтральних осіб, яка мала підготувати найближчі загальні збори дотичного Кружка для остаточного усунення місцевого конфлікту. Тим чином уздоровлювали відносини в неодному місці.

Д-Р КОСТЬ ЛЕВИЦЬКИЙ,
довголітний провідник Роземного Суду „Рідної Школи“.

Протягом 50 літ змінювала „Рідна Школа“ 16 разів провід, складаючи його в руки 14 осіб, з яких дві були двома наворотами головами (о. Іван Чапельський та Омелян Терлецький). З тих голов лише п'ятеро є нині між живими.

Найдовший час головував о. Ів. Чапельський, бо 12 років (4+8), а перестав ним бути, бо 4. квітня 1910 на загальних зборах рішучо відмовився від головства. Найкоротше був о. Теодозій Лежогубський, бо неспов-

Президія „Рідної Школи“ в році 50-ліття (в першому ряді)
враз із своїми референтами-службовиками.

Сидять від ліва: В. Кузьмович, д-р М. Коновалець (секретар),
о. О. Базюк (І. м.-гол.), І. Кокурдз (голова), М. Яворський
(ІІ м.-гол.), М. Стругинський, д-р К. Кисілевський (скарбник).

на 1 місяць, і зрікся. Зріклося свого становища аж п'ятьох вибраних на голову.

Як видно — „Рідна Школа“ не знала кріз наслідком у п а д к у голов. Як з одного боку товариство не роздавало цього уряду легкодушно, так з другого боку ніхто того обов'язку легкодушно не брав на себе. Адже головування в „Рідній Школі“ це не тільки штука, але й дуже важкий тягар. Він тим важчий, чим „Рідна Школа“ блища до теперішнього часу.

Всякаючи в щораз численніші клітини народнього життя, потребувала „Рідна Школа“ чимало рук до праці. Переглянути тільки список тих позицій — обов'язків, які треба було виконувати, досить, щоби зрозу-

Зі Свята Молоді у Львові 1930. Частина загальної вправи хлопців шкіл „Рідної Школи“.

міти, що тут треба було не тільки людей доброї волі, але й чимало часу. В початках товариства вели всі справи самі члени виділу, як це робиться у всіх менших організаціях. Тимсамим усякі справи полагоджували доривочно. Інакше й не могло бути. Не можна-ж вимагати, щоби люди, хочби найкращої волі, хочби навіяні найбільшою прихильністю до товариства, кидали чи занедбували свої заняття і працювали в товаристві. Вони могли присвячувати йому тільки ті хвилини часу, які їм збували, коли вже не раз були й перетомлені службовими обов'язками. Очевидно, що при такому

стані не могло бути потрібної пляновости в роботі, не то — тяглости. Приходив новий виділ і до тих самих справ ставився інакше, бо не було навіть копій висланих письм. (Їх заведено щойно від 1910 р.).

Тимчасом У. Т. П. мало вже дві власні камениці, мало будинки винаймлені на бурси, мало на той час — великанські підприємства. Треба було конечно відповідного постійного догляду. Тому на загальних зборах Р. Т. П. 1910 домагався о. д-р С. Юрик „платної

З ювілейного обходу в 25-ліття гімназії „Рідної Школи“.
в Яворові (1929).

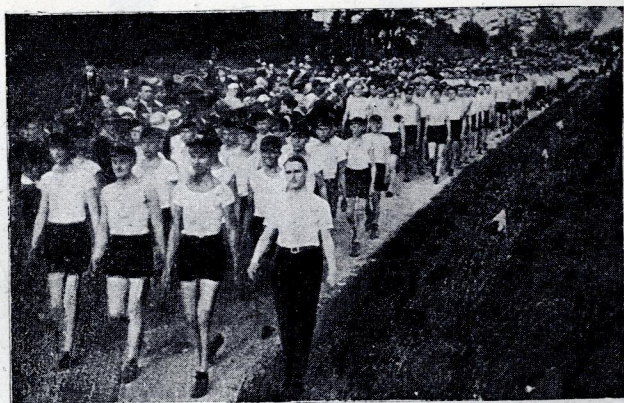
роботи адміністраторів“, а не доривочної. Ці обставини були причиною створення окремої канцелярії з платними службовиками.

Чимало їх пересунулося по різних льокалях, в яких поміщувалося товариство. Одні з них переступали пороги товариства, щоб на короткий час найти пристановище. До війни було їх за короткий час розмірно так багато, що „Рідна Школа“ виглядала немов яке перехідне бюро. Тому ніхто з тих службовиків не міг внести нічого особового для тов-а. Щойно по війні

заняттям, це служба в „Рідній Школі“, які звязали з нею ціле своє існування. Тому то їх праця в товаристві стала замітнішою. Вони виробилися — сказати-б — на знавців справ шкільних, організаційних, адміністративних, видавничих та інших ділянок „Рідної Школи“.

*

Щоби винагородити тих громадян, які з особливим запалом працювали чи то для „Рідної Школи“ (з її попередніми назвами), чи загально для народу призначували деякі загальні збори т. зв. „п о ч е с н и х ч л е н і в“. Цією найвищою почесною в товаристві —

Почетний похід учнів Торговельної Школи у Львові на Святі Молоді „Рідної Школи“ у Львові (1930).

наділено таких громадян, як Юліяна Романчука (1892), Івана Нечуя-Левицького, Миколу Лисенка (обох 1910), Івана Франка, Стефана Ковалева (обох 1913), о. Івана Чапельського (1892), Марію Білецьку (1902) побіч інших 23.

При призначенні почесними членами важко було прикласти якусь безоглядно однакову справедливу міру, як загалом незвичайно важко оцінити наскрізь об'єктивно живу діяльну людину. Щоб не робити зайвих похибок, треба би хіба перед признанням таких найвищих почесностей в товаристві пресліджувати кожную

поаганжувало товариство службовиків, яких головним хвилину життя номіната, як це роблять при канонізації; а це зробити важко. Тому, коли на загальному зїзді „Рідної Школи“ в 1926 при зміні статуту радили над тим, чи залишити інституцію почесних членів, то проти неї голосували навіть деякі з тих, що вже були заіменовані почесними членами. Та цінніша від усіх почесний це прихильна пам'ять у серцях чергових поколінь.

Жертвенність українського громадянства.

На „Рідну Школу“ треба з одного боку глядіти як на ідею, а з другого боку як на реальне діло. Чи брати її за ідею, чи за реальне діло, то все вона ви-

Драматичний гурток народньої школи „Рідної Школи“ в Рогатині.

магає чимало жертв, щоб за нею йти та щоб її здійснювати.

Незвичайно повчаюча буде відповідь на питання, якими засобами покриває „Рідна Школа“ свої великанські видатки. Повчаюча тому, що ця відповідь дасть нам змогу зорієнтуватися, чи український нарід у своїй свідомості поступає, чи паде; чи громадянське освідомлення — це пуста балаканина, чи ділом підкріплена

дійсність; чи український нарід прозрів уже настільки, що готов понести жертви й на духові цінності, чи стоїть на первісному ступні й дбає тільки про матеріальну сторінку життя.

Велике діло: громадження матеріальних дібр. Тому мусимо високо цінити українську кооперацію та господарсько-фінансово-промислові спроби з боку українського народу в теперішньому столітті. Але хтось міг би зробити закид, що це робиться виключно з вузько-

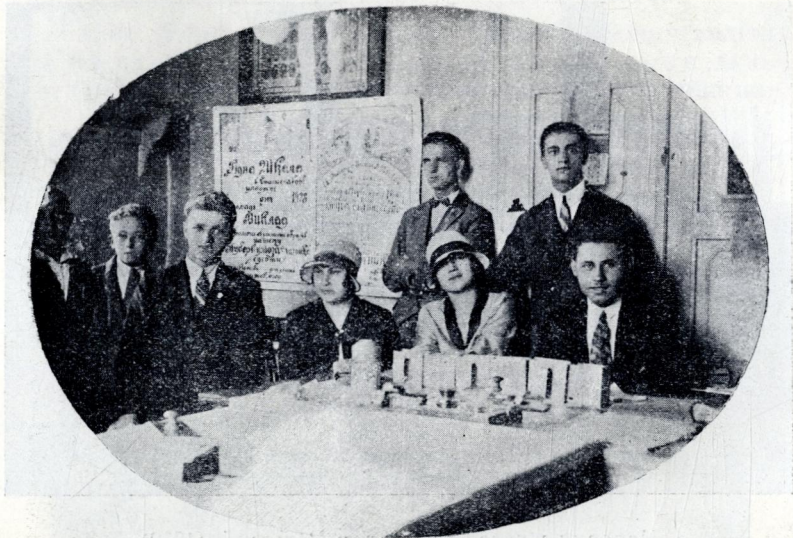
Народня школа „Р. Шк.“ в Рогатині. (1930).

го — сказатиб — чисто фізичного матеріалізму. Одначе справа виглядатиме зовсім інакше, коли викажемо, що нарід громадить матеріальні добра, скріплюється під господарським оглядом, щоби двигнути п и т о м у д у х о в у культуру.

Якби діяльність „Рідної Школи“ вважати підприємством, то беручи з фінансового боку — воно грубо дефіцитове. Це треба мати на увазі особливо тим, що не вміють, чи не можуть видержати на позиції й радіб відвизатися від „Рідної Школи“, яка безнастанно вимагає великих грошових сум.

Але дефіцитовим товариством є „Рідна Школа“ тільки під грошовим оглядом. На ділі вона дає нації не в м і р у щ и й капітал. І кожний, хто це розуміє, відповідно її підтримує. Візьмим останні роки діяльності „Рідної Школи“.

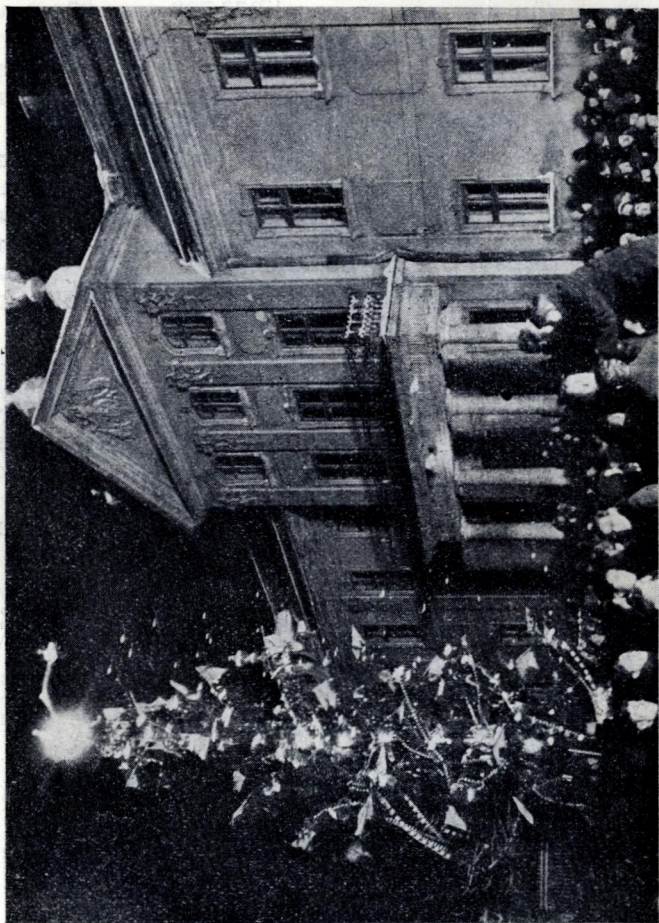
В р. 1927/8 мала „Рідна Школа“ прелімінуваних видатків на 1,800.000 зол. (200.000 долярів). В р. 1929/30 зросли ці видатки до суми 2,000.000 (220.000 дол.), а на 1930/31 прелімінувано вже 2,200.000 зол., себто 244.000 долярів! Це реальні цифри!

Сценка з вуличної збірки на „Рідну Школу“ в Станиславові (1928).

Найбільше обтяження дає дошкільне виховання, народні й фахові школи. Щоб не заплутуватися в цифрах, візьмемо для прикладу останній бюджетовий рік (1930/31). Утримання „діточих садків“ коштує 30.200 зол.; захоронок (при загальному видатку 43.191 зол. 64 с.) — 33.904 зол. 19 с.; народні школи (при загальному видатку 508.965 зол. 43 с.) — 406.375 зол. 87 с.; а фахові школи (при загальному видатку 96.165 зол. 06 с.) коштують 59.677 зол. 35 с. Вправді загальні видатки на середні шкільниц-

тво виносять 808.802 зол. 73 с., але натомісць ті школи мають власного приходу на 745.887 зол., значить: до них треба доплатити всього 62.915 зол. 73 с. На загальні видатки в р. 1930/31 (2,200.000 зол.) не буде мати „Рідна

Свято „Ялинки” у Львові на дохід „Рідної Школи”.

Школа“ покриття на 1,014.442 зол. 41 с. Як бачимо — доволі поважна сума. Сама централь буде потребувати (на 573.654 зол. 90 с. своїх видатків) — 377.729 зол. 87 с.

Чим-же покривається ті видатки?

До деякої міри покривються видатки доходами із невеличких шкільних оплат, з книгарні, з видавництва, з нерухомостей; але те все разом не дає навіть мільона (962.882 зол. 30 с.). А недобір 1,014.442 зол. 41 с. в цілому краю, (чи пак для централі 377.729 зол. 87 с.) му-сить бути покритий з жертвенности українського громадянства тут, у краю. Це величезний тягар особливо, коли зважити теперішні господарські й інші умовини. Але хтож нас піддержить?...

Не можна казати, що український нарід дотепер не спочував змаганням „Рідної Школи“. Скільки енергії влили в те діло по всіх закутинах краю Українці від дитини до старця, від зарібника до багача, від простолюдина до інтелігентного провідника! Скільки морального терпіння ідейних громадян розлилося по нашій землі, заки дали ми „Рідній Школі“ змогу дійти до 50 років віку! Скільки жертв — моральних і матеріальних треба було на те, щоб намічена будова рідного шкільництва зростала! Якби навіть не брати під увагу тих виїмкових добродіїв, які спромоглися на великий дарчи запис у користь „Рідної Школи“, керуючись її високою ідеєю, то вистане вказати, які великі суми рік-річно складав загальний українського громадянства в краю. Ось зразок за повоєнний час:

Жертвенність на „Рідну Школу“ в рр. 1919—1930).*

1919/20	—	421.873	мк	48	ф.
1920/21	—	3,639.983	мк	35	ф.
1921/22	—	35,328.205	мк	52	ф.
1922/23	—	112.600.055	мк.		
1923/24	—	55.022	зол.	18	с.
1924/25	—	179.567	зол.	04	с.
1925/26	—	119.488	зол.	88	с. + 58 дол.
1926/27	—	123.837	зол.	39	с. + 340 дол.
1927/28	—	129.295	зол.	70	с. + 456 дол.
1928/29	—	166.603	зол.	02	с. + 10 дол.
1929/30	—	193.331	зол.	72	с. + 7 дол.

*) Всі ці суми розуміються як чиста жертвенність, по відчисленні в книгах різних перенесень і сторна.

З огляду на ріжну вартість гроша в поодиноких роках важко цю жертвенність означити якимсь постійним мірилом. На всякий випадок, коли візьмемо на увагу, що певно не менші суми складається в Кружках

Сценка в школі „Рідної Школи“ ім. Кн. Льва у Львові. (В часі павзи діти одержують тепле молоко з булкою).

„Рідної Школи“ на місцях, то дотеперішня піддержка „Рідної Школи“ від громадянства була дуже висока при наших умовах життя. Очевидно не обчислена тут на гроші та сума енергії, ті щирі заходи й ця запопадлива

праця численних одиниць чи то з управних органів, чи зпоза них, яких трудами ці матеріяльні здобутки досягнуто. Не можна грошево змалювати тої прихильности й успішної піддержки української преси, без якої певно „Рідна Школа“ таких матеріяльних вислідів не досягнула би. На жаль, жертвенність на „Рідну Школу“ далеко не дає тої суми, якої потрібно на утримання теперішнього дорібку.

Хор народньої школи „Р. Шк.“ ім. І. Франка в Дрогобичі.
Сидять (у середині): дир. школи С. Гавришук та уч. І. Василенко.

Порівнюючи жертвенність краєвого громадянства, безпосередно заінтересованого в „Рідній Школі“ з допомогою еміграції бачимо, що допомога еміграції декуди дорівнювала краєвій допомозі. Одначе міряючи об'єктивно — треба сказати, що краєва допомога настільки вартніша, що постійна; вона йде та зростає з року на рік, з місяця на місяць, підчас коли допомога еміграції — це деколи вияв тимчасового сентименту до Рідного Краю, а на її висоту впливає висока вартість американської валюти, хоча, правда, це її зовсім не обезцінює.

Поза цією жертвенністю, яка має всі ознаки обов'язковості, слід підкреслити ще й особливі докази прихильності, які виявляються у фундаціях відданих під управу „Рідної Школи“ та в записах на її потреби. Не беручи під увагу записів у довоєнних часах (про що була мова на іншому місці), список добродіїв „Рідної Школи“ з повоєнного часу доволі важливий. Ось він:

Дім „Рідної Школи“ в Калуші.

а) о. Никифор Лещишак, парох Якубової Волі (Дрогобиччина) дав закладовий капітал 450 доларів*) на оснування фундації свого імени для учнів різного роду шкіл.

б) Льонгин Ріпецький, емеритований радник скарбу, зложив капітал 6.000 к. на фундацію свого імени для студентів прав української народности.

*) Капітал зложений на щадн. книж. ч. 223764 в Галицькій Касі Ощадности. Фундація дотепер не ввійшла в життя, бо воевідство ще не затвердило фундаційного акту.

Позатим деякі добродії віддали частинно або в цілості своє майно в безпосереднє розпорядження „Рідної Школи“. А саме:

1. Березовський Матій в Коломиї записав 1 морг рілі й половину стодоли.

2. Бойковичева з Теницьких Павлина в Калущі дарувала частину камениці, (дальшу частину місцевий Кружок „Рідної Школи“ викупив).

Драматичний Гурток дів. нар. школи „Р. Шк.“ ім. Грінченка у Львові на своїй сцені.

3. Волошиновський Василь в Яворові, емер. управитель народньої школи, жертвував для Кружка „Р. Шк.“ в Яворові бібліотеку з 8.158 томів зросла тепер до 13.172 т.).

4. Громада Свидниця пов. Яворів відступила 1 морг поля і новий дім.

5. Горуцький Александер, емер. учитель дарував Кружкові „Рідної Школи“ ім. Князя Льва у Львові бібліотеку вартости 1.000 зол.

6. Гонета Степан з Боратич пов. Перемишль записав дві парцелі.

7. Данилюк Анна, учениця рогатинської гімназії „Рідної Школи“ записала 1.538 сяжнів поля.

8. Др. Дембіцький в Коломиї жертвував площу ок. 1 га.

9. Дубівна Ольга, вчителька в Бучачі, записала ошадности й рухомости на суму 590 дол.

10. Дуда Дмитро, господар з Романівки, пов. Тереховля записав поле, продане за 125 дол.

11. Ілюк Юра Іванунців, господар у Жабі дарував парцелю на „Жабівському“.

12. Кашубський Тома в Белзі записав 1/4 морга сіножати.

13. Лебедь Семен, господар у Лукавці, пов. Броди, записав 1.000 дол.

14. Малиневич Онуфрій, залізничний урядовець, жертвував парцелю 416 сяжнів у Городенці.

15. Маньчук Онуфрій і Скульський Іван, господарі в Жабі жертвували парцелю 46 а. 40 м².

16. Микитин Ксеня з Умришів у Темерівцях, пов. Тереховля, записала 1/4 парцелі.

17. Прийма Олена в Дулібах записала 1 морг поля.

18. о. Рудницький Нестор, парох з Яблінки, пов. Богородчани, записав 1/30 часть реальности в Солотвині.

19. Сеньків Марія в Калинівщині, пов. Чортків, записала 1 морг поля.

20. Сорохманюк Танасій, господар у Жабі жертвував парцелю в Жабі — Криве поле.

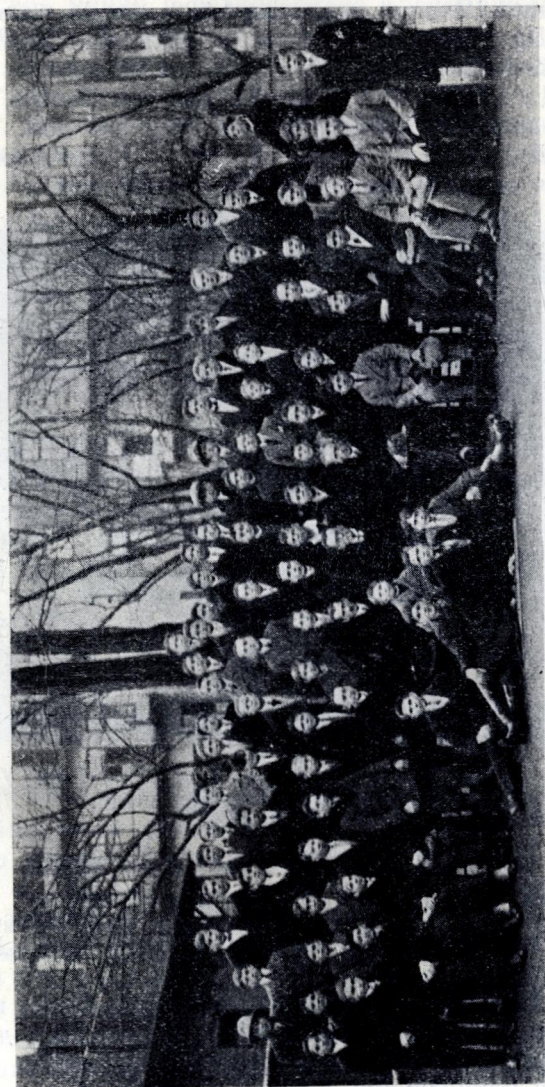
21. Топорович Теодор, ем. поштовий урядовець у Тернополі записав парцелю 87 квадр. сяжнів і реальність 150 м².

22. Товариство „Сокіл“ у Станиславові жертвувало площу під будову нар. школи „Рідної Школи“.

23. Шеліга Андрій, ем. управитель школи в Збаражі, реальність з парцелею і партеровим домом.

24. Шекерик Дмитро, господар у Жабі, жертвував парцелю ок. 1 морга.

25. Шептицький Андрей Митрополит жертвував парцелю коло будинку давньої бурси ім.

Муж. фахово-доповняюча школа „Рідної Школи“ в Перемшлі.

Кардинала Сембратовича і площу для Кружка „Рідної Школи“ ім. Кн. Льва у Львові.

26. Штефюк Дмитро, господар у Жабі жертвував 1/4-моргову парцелю в Жабі — Перехресному.

27. Яконович Альбіна в Станиславові записала поверхову каменницю з городом і 1 парцелю будівляну враз з партеровим будинком.

Школа „Рідної Школи“ ім. Т. Шевченка в Абрамовій ад Завадка Лемківщина (1930).

28. Янушевський Микола в Головах дарував поле вартости 600 зол.

*

Постановою (§ 11. т. б) статута „Рідної Школи“ стає членом - добродієм той, хто зложить одноразову жертву у висоті щонайменше 50 амер. доларів. На підставі цієї постанови наділила Головна Управа цією почесною дотепер 46 громадян. Ось їх список:

1. Ексц. Андрей Шептицький, львівський митрополит
2. Ексц. Григорій Хомишин, станиславівський єпископ
3. Преосв. Йосиф Коциловський, перемиський єпископ
4. Аматорський Гурток при церкві св. Володимира Stamford, Conn.

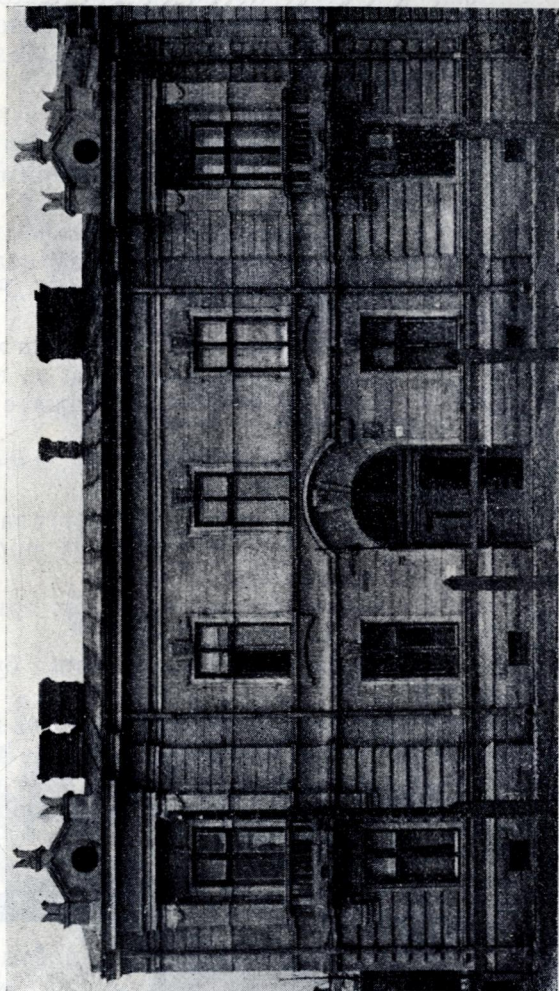
5. „Бандурист“ — співацьке Товариство Fort William, Ont.
6. „Боян“ співацьке Товариство — Mc Keesport, Pa.
7. „Боян“ співацьке Товариство — Hartford, Conn.
8. Брацтво св. Володимира — Відділ 130 У. Н. С. — New York, N. Y.
9. Брацтво св. Юрія, Відділ 45. „Провидіння“ — Pittsburgh, Pa.
10. Брацтво св. Івана Хрестителя — Jersey City, N. J.
11. Горожанський Клюб — Chicago, Ill.
12. Горішна Юстина — Hamtramck — Mich.
13. Горупцький Олександр емер. директор школи — Львів
14. Генек Семен — Hamtramck — Mich.
15. Горин Микола — Hamtramck — Mich.
16. Д-р Кібзей Амврозій — Detroit — Mich.
17. Кривий Михайло — Detroit — Mich.
18. Лазута Василь — New York, N. Y.
19. Малик Петро — New York, N. Y.
20. Мельник Іван — Hamtramck, Mich.
21. „Об'єднання“ — Philadelphia, Pa.
22. Округ Гетьманської Січі (IV) — Hamtramck, Mich.
23. Павлусь Степан — Cleveland, Ohio
24. Пелехович Богдан — Chicago, Ill.
25. о. Побутський Степан — Hamtramck, Mich.
26. о. Понятишин Петро — New York, N. Y.
27. „Провидіння“ — Philadelphia, Pa.
28. Романяк Петро — Hamtramck, Mich.
29. Сав'як Конрад — Chicago, Ill.
30. Смук Євген — Chicago, Ill.
31. Сидорук Василь — Chicago, Ill.
32. Солтис Михайло — Chicago, Ill.
33. Татарин Іван — Hamtramck — Mich.
34. Товариство „Дністер“ — New York City
35. Товариство „Чорноморська Січ“ — New York City
36. Товариство „Могилиниці“ — New York, N. Y.
37. Товариство Івана Франка — Woonsocket, R. I.
38. Українська Народня Поміч — Pittsburgh, Pa.
39. Українська Жіноча Громада — New York, N. Y.
40. Український Жіночий Клуб — Hamtramck, Mich.
41. Український Народній Союз — Jersey City, N. J.
42. Українська Національна Школа на Гарлем — New York, N. Y.
43. Федитник Михайло — Detroit, Mich.
44. Церков св. Петра і Павла — Jersey City, N. J.
45. Церков св. О. Ніколая — Chicago, Ill.
46. Читальня „Просвіти“ — Kenora, Ont.

Кожному членові-добродієві вислано артистично виконану членську грамоту.

Честь і шана належиться від теперішніх і майбутніх поколінь усім тим, що свою любов до рідної молоді виявляють ділом!

Майно „Рідної Школи“.

Поза найбільшою цінністю „Рідної Школи“, якою є українська свідома молодь, поза тим майном, яке

Будинок „Р. Школи“ в Станіславіві при вул. Голуховського 54.

дає українській нації громада ширих працівників „Рідної Школи“, — вона розпоряджає поважним мате-

ріяльним добром, придбаним завдяки ощадности й доцільній господарці управних органів та завдяки ідейним прихильникам. Цим майном завідує або безпосередно Головна Управа, або посередно через підчинені Кружки „Рідної Школи“ дбаючи, щоб воно служило виключно меті виховання української молоді. Це майно розміщене так:

1. Б е р е ж а н и. Партеровий дім, куплений в 1907 р. й одноповерхова камениця, куплена 1918 р.

2. Б у с ь к. Дім з театральною салею і приміщенням для канцелярії Кружка.

3. Г о р о д е н к а. 1 парцеля будівельна, 1 ґрунтова (416 сяжнів) запис Онуфрія Малиневича і великий мурований будинок на приміщення гімназії „Рідної Школи“.

4. Г о р о ж а н н а в е л и к а, пов. Рудки. Пів морга поля, які відступив господар Іван Побігуща, за встановленням ґром. Івана Добровольського. (Заряджує Кружок „Р. Шк.“ в Комарні).

5. Г о л о в и. Парцеля вартости 600 зол., дарована Миколою Янушевським.

6. Г о л о в и — „Перехресне“ — 1 моргова парцеля, жертвована Дмитром Шекериком і 1/4 моргова, жертвована Дмитром Штефіюком.

7. Д р о г о б и ч. Двоповерхова камениця при вул. Сніжний з приміщенням для гімназії.

8. Ж а б е „Жабівське“. Парцеля під будову школи.

9. Ж а б е „під Крентою“. На парцелі 46 а. 40 м², дарованій Онуфрієм Маньчуком і Скульським Іваном будинок для школи „Рідної Школи“.

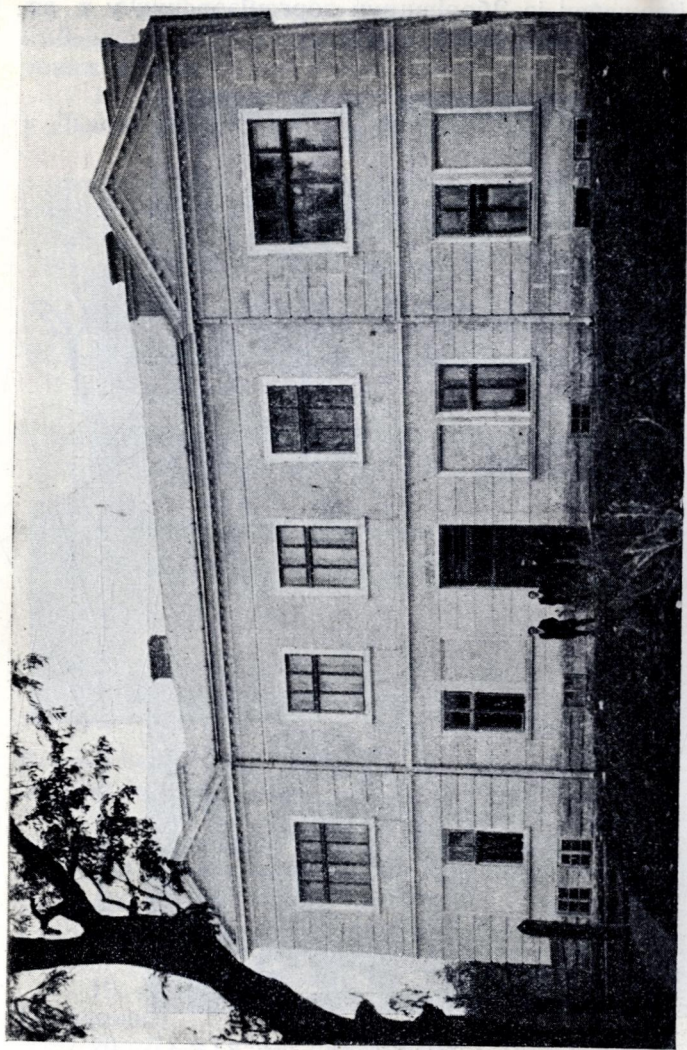
10. Ж а б е „Криве поле“. На парцелі, дарованій Танасієм Сорохманюком будинок для школи „Рідної Школи“.

11. Ж о в к в а. 1/3 дому, будованого на спілку з Філією „Просвіти“.

12. З а з у л і, пов. Золочів. Домівка, побудована на громадському ґрунті.

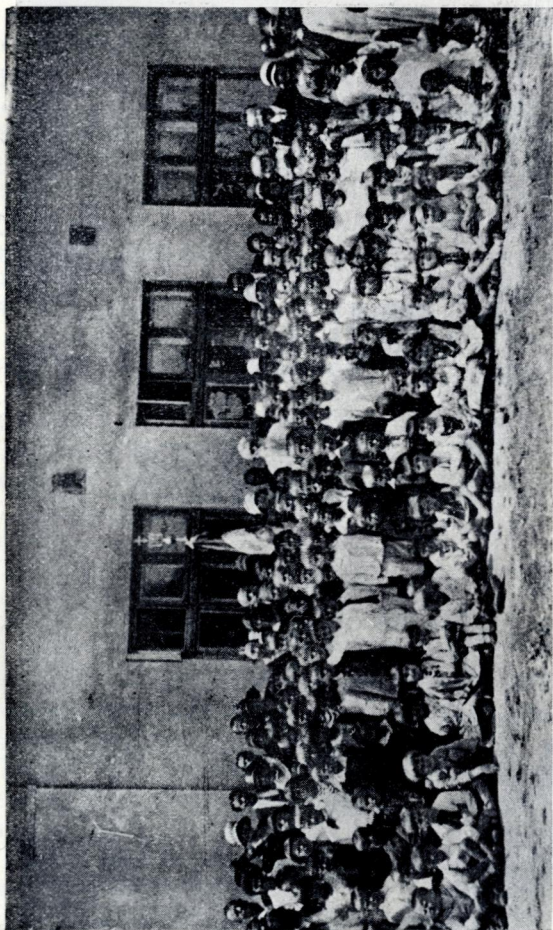
13. З а л і щ и к и. Парцеля будівельна 824 м².

14. З б а р а ж. Партеровий дім і ґрунтова парцеля, запис бл. п. Андрія Шеліби.

Дім „Рідної Школи” в Зборові, придбаний головно заходами т.
зв. „Зборівського Комітету” в Зл. Державах Америки.

15. З б о р і в. Одноповерховий дім, куплений за 2.125 дол. (у більшій частині за допомогою земляків у Злуч. Державах із Зборівщини зорганізованих у т. зв. „Зборівському Комітеті“).

Учасники свята посвячення прапора нар. школи „Р. Шк.“ ім. Кн.
Льва у Львові на Личакові (1930).

16. К а л у ш. Одноповерховий дім, частинно дарований Павлиною з Теницьких Бойковичевою, частинно закуплений заходами Кругжа.

17. Коломия. Площа 1 га, дарована бл. п. Др. Демібцьким; 1 га рілі та половина стодоли, записана бл. п. Матвієм Березовським і парцеля буд. при вул. Собіського ч. 29 з одноповерховою каменицею і партеровим домом.

18. Львів — Централя: двоповерхова камениця у Львові при вул. Мохнацького 12 (приміщені дівочі

Власний будинок у Станиславові, в якому приміщена нар. школа „Р. Шк.” ім. Шашкевича й муж. фахово-доповн. школа „Р. Шк.“.

школи); поверхова камениця у Львові при вул. Хшановської 9 (приміщена хлопча бурса); будівельна парцеля 495 квадр. сажнів при вул. Садівницькій у Львові, (де має стати будинок для промислових шкіл „Рідної Школи“).

19. Львів — Городецьке. 4 ґрунтові парцелі (на Богданівці).

20. Львів — Личаківське. Простора парцеля, 1 партеровий і 1 господарський будинок, оба перемінені на школу. (Один з будинків знищений бомбою 20. вересня 1930).

21. Львів — Стрийське. Поверховий будинок для хлопячої школи.

22. Надвірна. Дім з 4 кімнатами й $3\frac{1}{4}$ морга городу.

23. Рогатин. 1.538 сяжнів орного поля, запис бл. п. Анни Данилюк, учениці рогатинської гімназії „Рід. Школи“, й парцеля при школі, вартости 1000 дол.

24. Свидниця, пов. Яворів. 1 морг поля, дарованого громадою й новий дім.

25. Солотвина. Невиділена ($1/30$) реальности по бл. п. о. Рудницькому.

26. Станиславів. 1 парцеля будівельна, 1 поверхова камениця і партеровий дім з городом (запис бл. п. Альбіни Яконович) та площа, дарована Т-вом „Со-кіл“, на якій вибудовано приміщення для нар. школи (поверхова камениця).

27. Стрий. Будівельна площа при вул. Дрогобицькій і будинок з приміщенням захоронки.

28. Темерівці, пов. Станиславів. $1/4$ будівельної парцелі, дар Ксені з Умришів Микитин.

29. Тернопіль. 1 будівельна парцеля вел. 87 квадр. сяжнів і город вел. 150 м^2 , обі на половину даровані, на половину куплені від Теодора Топоровича й будівельна парцеля в Плотичі.

30. Усте Епископське, пов. Борщів. Будинок для нар. школи „Рідної Школи“ на власній парцелі.

31. Чортків. Будинок бурси з біля 2 морговим садом і городом, дім при вул. Шкільній, 2 великі будівельні парцелі.

32. Яворів. Двоповерховий будинок, в якому поміщена гімназія „Рідної Школи“, площа около 1 морга, бібліотека з 13.172 томів.

VII

ВИСНОВКИ.

Історія п'ятидесятиліття „Рідної Школи“, це історія культурних змагань українського народу, це українська Голгофта й заповідь Воскресення. Які моменти розвитку переживав весь український нарід, такі самі

Учениці дівочої гімназії „Рідної Школи” в Тернополі (1930).

ступні переходила й „Рідна Школа“. Вона є відзеркаленням, а часто й провідником своєї доби. Бодай у ділянці шкільництва.

Неодно товариство ставить собі в починах широку програму і з великим розмахом забирається виконати свої завдання. Буває, що деяка організація

здійснить дійсно коли не всю, то бодай велику частину своєї програми, добуває собі заслужену пошану й признание серед членів і нечленів, а відтак виснажується.

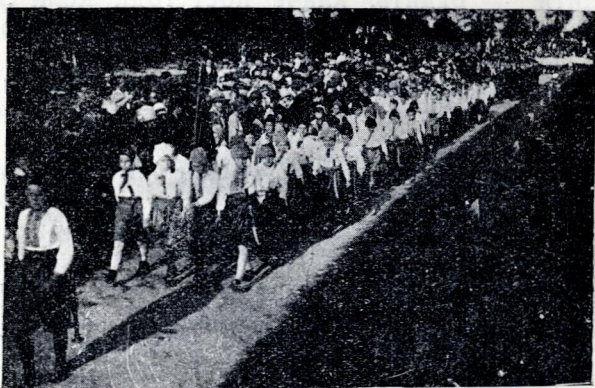

Жіночі семінарійні курси „Рідної Школи“ в Тернополі (1922/3).

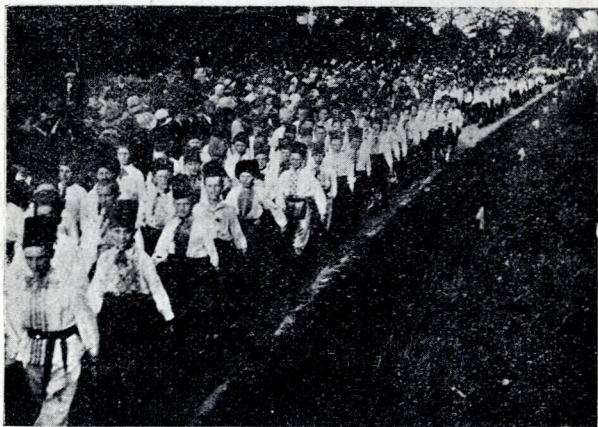
„Рідній Школі“ судився інший шлях.

Неначе гірський потік ломила й ломить вона скелі, усуває колоди й перескакує провалля; пробоем стелить собі вузький шлях, заки вийде в ширше річище, заки

найде кращий ґрунт для своєї діяльності, щоби піднести освіту, культуру й добробут народу.

Зі Свята Молоді „Рідної Школи“ у Львові (1930). Відділ „козаків” — хлопці школи „Р. Шк.“.

Зі Свята Молоді у Львові (1930). Хлопці народніх шкіл „Рідної Школи” в почетному поході.

Не можна заперечити, що економічний розвиток народу — це конечна умова освідомлення, движення й поставлення його в ряди культурних і сильних народів. Але ще більша правда, що тільки освіче-

ний нарід може двигнутися, відродитися й прямувати до своєї природної мети. „Очі вмийте, очі вмийте, бо сліпе дитя“ — радить, кличе поет тоді, коли „Рідна Школа“ взяла ту саму ідею й заставила пляново працювати для неї цілі ряди робітників.

В області рідного шкільництва й виховання мусить нарід мати свою традицію так само, як в інших царинах національного життя. В нас можна було говорити про політику, мистецтво, навіть про героїв, тільки не про рідну школу, бо в нас не було найперших підстав під неї. В нас не було своєї теорії виховання, ані своєї педагогічної літератури. Українська школа — це була школа австрійська, польська, російська чи мадярська. Наші педагоги це були Ратке, Базедов, Пестальюці, Шляермахер, Коменський, Пірамович чи Конарський. А проте все, що нарід будує, а передовсім своя школа, національне виховання, мусить виростати з духа того народу, основуватися на його традиції, пережитій історії. „Виховання народу мусить виростати з традиції, з культурного стану його народу, мусить корінитись у характері, привичках народу, інакше це буде даремна трата часу й сил. Нове виховання потребує нових учителів, а цих не може нарід виписати собі із заграниці“. (Іван Франко — *„Хома з серцем і Хома без серця“*). Якщо змагання народу обчислені на довшу мету не мають тих чинників, якщо нарід не черпає животворних сил і творчих ідей з духа, історії, традиції й питомих національних потреб, то при найкращих зусиллях потрібного наслідку не буде. Українська школа не могла вирости із австрійської, російської чи польської традиції.

Наш нарід мусів відшукати зі своєї минувшини, видобути з припорошеного віками забуття свою загублену шкільну традицію. Колиб її не мав — мусів би був її створити. Треба було необхідно вивчити нашу шкільну історію, хоча яка скромна вона й була би; треба перетопити минувшину з теперішністю в одну природно-історичну гармонійну цілість і на тій основі будувати ідеал рідної школи, витворювати свої питомі, рідні дисципліни шкільного виховання й навчання. Не можна вести складної роботи, коли нема пе-

ред очима великої ідеї. А великі ідеї виростають тільки з традиції. Великі ідеали й високі цілі здійснюються

З дитячого свята нар. школи „Р. Шк.“ в Копичинцях (1930)

тільки тривалою, одностайною і плановою працею цілої суспільности. Устрій рідної школи мусить бути такий,

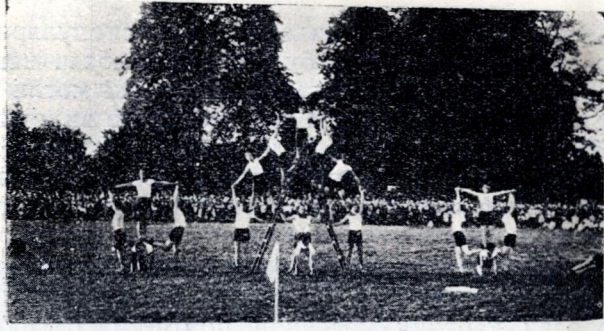
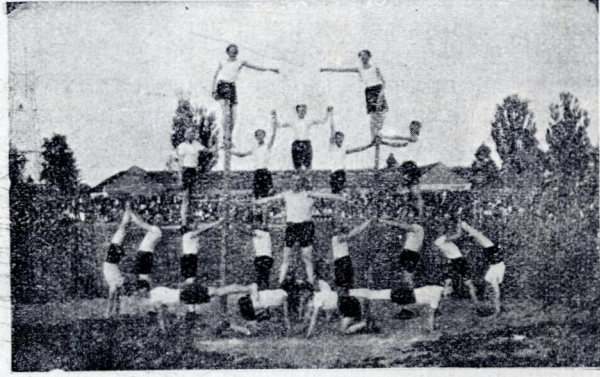
щоб віджили віками приспані національні ідеали, щоб вони оновилися з повною силою і блеском у сучасному поколінні, яке шануючи національні святощі вміло би погодити їх з модерним поступом і культурою, створити з того степу панцир для збереження нації та поставлення її як рівновартну в сім'ї інших культурних народів.

Курс українознавства в Кракові, уладжений місцевим Кружком „Рідної Школи”.

І в цьому безсмертна заслуга „Рідної Школи“. Вона перша намагається познайомити наше громадянство з розвитком нашого національного шкільництва від найдавніших часів аж до сьогодні й на основі знання шкільної традиції будувати святиню рідної школи.*)

*) Щоби підготувати нарід до боротьби за рідну школу та щоби зацікавити самою ідеєю ціле громадянство, — виринула конечна потреба мати історію українського шкільництва від найдавніших аж до наших часів. Тому в р. 1897 проголосила „Рідна Школа“ конкурс на працю з тої ділянки на 5—7 аркушів друку з речинцем до кінця серпня 1898 за винагородою 400 кор. Цей конкурс повторено дослівно ще й у 1901 р. На жаль — такої праці нема й до нині.

Зі Свята Молоді „Рідної Школи” у Львові (1930). 1. і 2. „всєді” виконані учнями Торговельної Школи у Львові; 3. „вежа” виконана ученицями львівських дівочих шкіл „Р. Шк.”.

„Рідна Школа“, яка видвигнула й спопуляризувала гасло: „У школі наша будучність“, дбала навіть у часі війни про всі моменти й цінності, які могли послужити корисно для освіти й національного виховання молоді. При навчанні в школі дбала й дбає, щоби молодода душа дитини в школі була оповита питомою атмосферою, яка моглаб залишити українській дитині такі глибокі своєрідні риси, що не затерлись би ніколи, — до кінця життя.

Вся наука в рідній мові, своєрідне шкільне приладдя, образи, картини, краєвиди, портрети й погруддя славних Українців у шкільних кімнатах і коридорах, українська шкільна бібліотека, написи з відповідними гаслами розміщені по стінах клас, народні співи й гри, ручні роботи на народніх мотивах, участь молоді на народніх святах, прилюдних українських обходах зі своїми національними прапорами, шкільні свята в честь великих Українців та з нагоди важніших всенародніх подій, а особливо загальні прилюдні виступи рідношкільної дітвори на щорічному „Святі Молоді“ у Львові при десятках тисяч видців-Українців, ось те, чогоніяка чужа школа українській дитині не дасть. Та це тільки одна — зовнішня сторінка школи. Друга більше внутрішня.

В дитині вироблюється духову й фізичну силу — характерність, рішучість, бадьорість духа й тіла, сміливість погляду й діла. Дитину ведеться так, щоби вона була спроможна числити на власні сили, щоб не вижидала від нікого ласки, щоб пересякнула християнською етикою й пошаною до всякого рода праці, щоб була готова віддати на службу народові свої духові й фізичні спроможности, а навіть, коли того треба, понести жертву. Дитина, що виходить з „Р. Шк.“ зі знанням укр. історії, свідомо змагань та ідеалів власної нації, освідомлена про народню внутрішню силу, про наші питомі хиби й про історичні похибки народу й провідників з одного боку, а з другого про всі світлі картини й моменти в житті народу та його одиниць, — дає запоруку що буде добрим громадянином, що в будуччині не дасть собі видерти своїх ідеалів і буде гордо прямувати до національної мети.

При цьому „Рідна Школа“ у всіх своїх етапах ніколи не засклеплювалася тісно у своїх власних рамцях. Серед різних обставин вона йшла туди, де цього вимагала загальна потреба. Вона є членом усіх центральних установ, співпрацювала з ними якнайтісніше, брала участь у всіх виступах, що мали всенародній характер. Без огляду на свої високі потреби помагала „Рідна

Діти нар. школи „Рідної Школи“ ім. Шашкевича в Станиславові в сценічній картині „При ватрі“ (1930).

Школа“ по своїм засобам усюди грішми та своїми виданнями там, де ще більше потребу відчували інші. Чи то були спільні Шевченкові роковини в часах, коли „Рідна Школа“ (Р. Т. П.) народилася, чи 50-ліття скасування панщини в Галичині, чи ювілей Лисенка, чи привітання співака Ол. Мишуги, чи інші ювілеї товариств та академії; чи допомога книжками для полонених Українців по таборах і раненим по військових лічницях,

чи поліпшення матеріального положення вчительства,*) — всюди „Рідна Школа“ була живим учасником. А коли заслужені громадяни через свою діяльність попадали у важку матеріальну скруту, тоді „Рідна Школа“ враз з іншими установами, не зважаючи на своє скрутне фінансове положення, брала на себе відповідну пайку того народного дару, яким нарід бодай у частині сплачував довг вдячності своїм великим Синам.

Гурток учнів гімназії „Рідної Школи“ в Чорткові відпочиває на Високому Замку у Львові в часі прогульки (1930).

„Рідна Школа“ намагається йти з духом часу і підпорядкувати свою діяльність до кожночасних національних потреб. Найкращим доказом — це зміни статуту для поширення свого обсягу діяльності й поглиблення шкільної й виховної праці. Адже ми не самі в своїй хаті. Багато наших починів паралізують всякі сторонні сили. Тому й дух руїнництва, розбивання, безосновного критиканства чи навіть нахил винаходити причини ворожнечі — мусить припинити свою розкладо-

*) В р. 1899 (1. XI.) брало Р. Т. П. участь у зїзді учителів Австрії, який уладив німецький *Lehrerbund* і чеський *Spolek jednot učitelů*. Відпоручником був Ол. Барвінський.

ву роботу. В оцінці діяльності треба брати під увагу все, що на неї заслугоє. Всякому запереченню — треба протиставити будовання.

З ходом часу дістає „Рідна Школа“ нові обов'язки, нові завдання. Але й громадянство, признаючи ті завдання конечними й пекучими, мусить і на себе переняти відповідні зобов'язання, більші тягарі, а то й жертви. Обчисливши сили і засоби „Рідної Школи“, мусить громадянство дати їй потрібну піддержку в нових працівниках і збільшених фондах. Доки кожний Українець не буде перенятий думкою, що на сповнення великих і далекосяжних завдань „Рідної Школи“ треба пожер-

Перші матуристки дів. гімназії „Р. Шк.“ в Станиславові.

твувати працю рук та ума, доти й не можна мріяти про те, щоби „Рідна Школа“ могла успішно працювати і сповнювати достойно свої завдання й обов'язки відповідно до потреб і побажань народу. Обі сторони мають свої обов'язки та оправдані бажання й права. Якщо одна не додержує кроку й умов, або занедбує свій обов'язок, тоді терпить на цьому безперечно весь нарід.

Очевидно, що „Рідна Школа“ не дає ніяких запевнень, що охоронить нарід, чи бодай громадян від журби й розчарувань. Але з другого боку тимчасові клопоти й розчарування, це нагода, щоби сталити свою волю та терпеливість. Тягар у виконуванні потреб на-

роду, жертви понесені в громадянській праці мають стати активним і творчим чинником. Проминаючи страждання, це завдаток нового життя, відродження. По бурі настає ясна погода.

Узброєна непохитною вірою в сили народу, вступає „Рідна Школа“ в нове півстоліття з широким досвідом, добутиим у важкому труді. Історія останнього п'ятидесятиліття не зможе поминути „Рідної Школи“, як

Зі Свята Молоді „Рідної Школи“ у Львові (1930). Діти захоронку у почетному поході.

організації створеної для двигнення українського національного руху. Натомість надходяче півстоліття має стрінати її скріпленою морально й матеріально, здатною здійснювати свої пляни на славу й добро великого українського народу. Бо п'ятидесятилітній ювілей „Рідної Школи“ має бути не тільки звеличенням трудів кількох поколінь, але почином до ще більшої невтомної праці для рідного виховання — підстави незалежності нації.

Заголовна картка журналу „Рідна Школа“ роботи арт. П. Холодного. (Замітно схоплена алегорія: українська жінка вказує на щіплення деревця).

ПЕРЕГЛЯД МІСЦЕВОСТЕЙ,

в яких „Рідна Школа“ в першому п'ятидесятилітті мала чи має свої виховні заведення.

Тут не вчислені численні курси для неграмотних та діточі бібліотеки.

- Абрамова ad Завадка риманівська (пов. Сянік). — Нар. школа.
Антонівка (пов. Товмач). — Збірні лекції.
Бахів (пов. Перемишль). — Збірні лекції.
Белз (пов. Сокаль). — Курс шиття і крою, захоронка.
Береги (пов. Самбір). — Пригот. гімн. курси.
Бережани. — Бурса (1903), нар. школа.
Березів Нижний (Коломия). — Нар. школа.
Берестя н/Бугом. — Народня школа.
Біла (Тернопіль). — Пригот. гімн. курси.
Біле (пов. Чортків). — Нар. школа.
Білий Камінь (пов. Золочів). — Нар. школа.
Білобожниця (пов. Чортків). — Курси українознавства.
Болехів. — Бурса (1909).
Бовшів (пов. Станиславів). — Господарсько-освітні курси.
Борщів. — Ткацькі курси й нар. школа.
Бурштин (пов. Рогатин). — Нар. школа.
Буськ (пов. Камінка). — Розвоя реальна гімназія (1910).
Бучач. — Приготовчі гімн. курси (1908), бурса.
Васючин (пов. Рогатин). — Діточий садок.
Васильківці (пов. Копичинці). — Збірні лекції.
Вербів (пов. Бережани). — Пригот. гімн. курси.
Вербівці (пов. Городенка). Збірні лекції.
Вербіж Нижний (пов. Коломия). — Діточий садок.
Весела Гора (пов. Підгайці). — Діточий садок (1930).
Вигнанка (пов. Чортків). — Нар. школа (1908).
Винники (пов. Сокаль). Збірні лекції.
Винники (пов. Львів). — Курс шиття і крою, захоронка.
Вівче (пов. Перемишль). — Народня школа.
Вікно (пов. Городенка). — Пригот. гімн. курси.
Войнилів (пов. Калуш). — Курс шиття і домашнього господарства.
Ворохта (пов. Надвірна). Збірні лекції.
Галич. — Курс шиття і крою.
Гвоздець (пов. Коломия). — Народня школа (1908).
Глиняни (пов. Перемишляни). Приготовчі курси до гімназії.
Горлиці. Бурса.
Горожанна (пов. Рудки). Приготовчі курси до гімназії.

Городенка — Розвоева гімназія.

Городище (пов. Бібрка). — Діточий садок.

Городок. — Народня школа. Розвоева гімназія (1912).

Грамінна (пов. Косів). — Збірні лекції.

Грибів (пов. Львів). — Бурса у Львові.

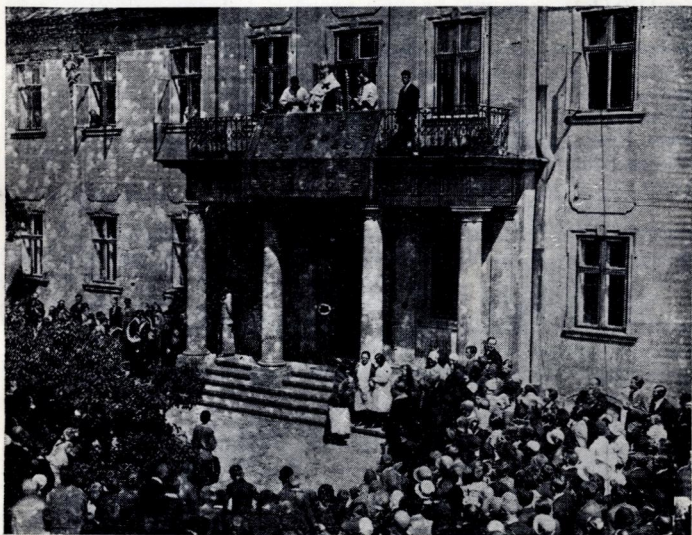
Гульків (пов. Перемишляни). — Народня школа.

Гусятин. — Приготовчі курси до гімназії, народня школа, бурса.

Гавареччина (пов. Золочів). — Народня школа.

Годи (пов. Коломия). — Збірні лекції.

Делятин (пов. Надвірна). — Народня школа.

Митрополит А. Шептицький благословить молодь школи ім. Б. Грінченка у Львові з нагоди посвячення шкільн. прапора (1930).

Добровідка (пов. Коломия). — Збірні лекції.

Добромилъ. — Приготовчі курси до гімназії. Семінарійні курси (1921).

Долина. — Розвоева гімназія (1912). Семінарійні курси (1919/20). Народня школа.

Дрогобич. — Пригот. курси до гімназії (1909). Гімназія (закрита 1930) і 2 народні школи.

Дубно (пов. Броди). — Приготовчі курси до гімназії (1909).

Дубрівка (пов. Жидачів). — Курси українознавства.

Дусанів (пов. Перемишляни). — Приготовчі курси до гімназії (1908).

- Жабе — Жабівське (пов. Косів). — Збірні лекції.
Жабе — під Крентою. — Збірні лекції.
Жабе — Криве Поле. — Збірні лекції.
Жовква. — Бурса (1906).
Жовчів (пов. Рогатин). Приготовчі курси до гімназії (1908).
Жуківці ad Мшана (пов. Зборів). — Збірні лекції.
Жукотин (пов. Коломия). — Збірні лекції.
Забойки (пов. Тернопіль). — Народня школа.
Задвіре (пов. Перемишляни). — Збірні лекції.
Зазулі (пов. Золочів). — Народня школа.
Залізці (пов. Броди). — Бурса для хлопців. Бурса для дівчат (1911).
Замарстинів (пов. Львів). — Захоронка (1925), нар. школа.
Зарваниця (пов. Золочів). Народня школа (1906).
Заставче (пов. Підгайці). — Діточий садок (1930).
Збараж. — Розвоева гімназія, бурса.
Збоїська (пов. Львів). — Захоронка.
Звиняч (пов. Чортків). Народня школа.
Знесіння (пов. Львів). — Захоронка.
Золочів. — Приготовчі курси до гімназії (1908). Народня школа. Розвоева гімназія.
Івашківці (пов. Збараж). — Народня школа (1908).
Ігровиця (пов. Тернопіль). — Приготовчі курси до гімназії (1909).
Калуш. — Приготовчі курси до гімназії (1908). Бурса. Семінарійні курси (1919/20).
Камянки Малі (пов. Коломия). — Збірні лекції.
Карлів (пов. Снятин). — Збірні лекції.
Клепарів (пов. Львів). — Захоронка, Народня школа (1921).
Ключів Великий (пов. Коломия). — Збірні лекції.
Ключів Малий (пов. Коломия). — Збірні лекції.
Кнігинин (пов. Станиславів). Народня школа (1910).
Княздвір (пов. Коломия). — Збірні лекції.
Козлів (пов. Бережани). — Народня школа.
Коломия. — Народня школа (1904). Семінарійні курси (1908). Народня школа (1910), семінарія, гімназія, бурса (1901), фах. школа.
Комарно (пов. Рудки). — Народня школа (1921), гімназія.
Копань (пов. Перемишляни). — Народня школа.
Копичинці. — Розвоева гімназія (1908). Бурса (1908). Матуральні семінарійні курси, нар. школа.
Коршів (пов. Коломия). — Діточий садок.
Косів. — Приготовчі курси до гімназії (1908). Столярня.
Космач (пов. Косів). — Збірні лекції.
Космач — Медвеже (пов. Косів). — Збірні лекції.
Космач — Плаюц (пов. Косів). — Збірні лекції.
Космач — Рушори (пов. Косів). — Збірні лекції.
Космач — Ставник (пов. Косів). — Збірні лекції.
Куличі (пов. Рогатин). — Збірні лекції.
Кулеби (пов. Бережани). — Збірні лекції.
Кути (пов. Косів). — Приготовчі курси до гімназії (1921).
Кутківці (пов. Тернопіль). Приготовчі курси до гімназії (1909).

- Куткорі** (пов. Золочів). Приготовчі курси до гімназії.
Краків. — Захоронка, курси українознавства.
Криве (пов. Радехів). Діточий садок.
Криве (пов. Бережани). — Приготовчі курси до гімназії.
Левандівка (Львів). — Народня школа. Захоронка.
Лежайськ. — Захоронка. Курси української мови.
Лисиничі (пов. Львів). — Збірні лекції.
Лопатин (пов. Броди). — Приготовчі курси до гімназії (1909).
Любачів. — Курс шиття і крою. Приготовчі курси до гімназії (1921).
Львів. — Дівоча виділова школа ім. Т. Шевченка. Дівоча вчительська семінарія. Дівоча школа вправ (1907). Народня школа ім. Б. Грінченка. Нар. школа ім. Кор. Данила. Семінарійні курси (1908). Матуральні семінар. курси (1919/20 і 1923). Хл. народня школа ім. Шевченка. Нар. школа ім. Князя Льва. Бурса ім. Кард. Сембратовича з філією. Дівоч. св. Ольги. Інститут ім. св. Николая, дів. гімназія, 2 фах. доповн. школи, 6 захоронок і ріжнородні курси.

Зі Свята Молоді „Рідної Школи” у Львові (1930).

- Мацькова Воля** (пов. Перемишль). — Народня школа (1923/24).
Мишин (пов. Коломия). — Збірні лекції.
Мостиска. — Приготовчі курси до гімназії (1908). Бурса (1909).
Мшанець (пов. Копичинці). Збірні лекції.
Надвірна. — Приготовчі курси до гімназії (1909). Діточий садок. Захоронка (1928).
Отиневичі (пов. Бібрка). — Діточий садок.
Парище (пов. Надвірна). — Збірні лекції.
Пасіки (Львів). — Захоронка.
Перемишль. — Народня школа (1910). Дівочі і хлопячі фахові курси. Бурса.

Перемишляни. — Розвояєва гімназія (1909).
Печеніжин. — Народня школа.
Пилипи (пов. Коломия). — Збірні лекції.
Підгайці. — Діточий садок (1930).
Підгайчики (пов. Підгайці). Діточий садок.
Підгороддя (пов. Рогатин). — Збірні лекції.
Пістинь (пов. Косів). — Народня школа (1910).
Плотич (пов. Тернопіль). — Народня школа.
Посвірж (пов. Рогатин). Народня школа (1923/24).
Потутори (пов. Бережани). Народня школа.
Пралківці (пов. Перемишль). — Народня школа.
Прокурава (пов. Косів). — Збірні лекції.
Пуків (пов. Рогатин). — Приготовчі курси до гімназії (1908).
Пядики (пов. Коломия). — Народня школа.
Рава Руська. — Приготовчі курси до гімназії (1909). Захоронка.
Радехів. — Приготовчі курси до гімназії (1921). Народня школа (1923/24). Слюсарські курси. Діточий садок.

Дівчата шкіл „Рідної Школи“ в почетному поході.

Рогатин. — Приготовчі курси до гімназії (1908, 1909). Бурса (1908), нар. школа.
Розваж (пов. Золочів). — Народня школа (1923/24).
Русинь (пов. Сокаль). — Збірні лекції.
Самбір. — Учительська семінарія (1919/20). Нар. школа вправ. Бурса (1908).
Сасів (пов. Золочів). — Народня школа (1923/24).
Синевідсько (пов. Сколе). — Столярські курси.
Синьків (пов. Заліщики). — Приготовчі курси до гімназії (1910).
Скала (пов. Борщів). — Діточий садок.
Скалат. — Захоронка, діточий садок.
Скоморохи Старі (пов. Рогатин). — Збірні лекції.

- Слобода Золота** (пов. Бережани). Приготовчі лекції до гімназії (1910).
- Снятин.** — Приготовчі курси до гімназії (1921). Бурса.
- Сокаль.** — Бурса (1911). Гімназійні курси (1909).
- Соколівка** (пов. Золочів). — Приготовчі курси до гімназії (1908).
- Станиславів.** — Народня школа (1912). Приготовчі курси до гімназії (1908). Семінарійні курси (1908). Розвояєва гімназія. Семінарія (1919/20). Фахово-доповняюча школа. Бурса (1900).
- Стопчатів** (пов. Коломия). — Збірні лекції.
- Стрий.** — Учительська семінарія (1919/20) і 2 нар. школи (1921/2). Бурса (1908).
- Судова Вишня.** — Курси для термінаторів. Народня школа. (1923/24).
- Теребовля.** — Гімназійні курси. Народня школа.
- Тернопіль.** — Уч. семінарія. Бурса (1908). Фах. доповн. школа. Розвояєва гімназія (1921).
- Тишківці** (пов. Городенка). — 2 діточі садки.
- Увисла** (пов. Копичинці). — Збірні лекції.
- Угнів** (пов. Рава Руська). — Захоронка.
- Угринів** (пов. Сокаль). — Приготовчі курси до гімназії (1909).
- Устріки Долишні** (пов. Ліско). — Захоронка. Діточий садок.
- Халупки Медицькі** (пов. Перемишляни). — Народня школа.
- Ходорів.** — Народня школа. Діточий садок. Курс шиття і крою.
- Холоїв** (пов. Радехів). — Діточий садок.
- Хоптянка** (пов. Скалат). — Народня школа.
- Цигани** (пов. Борщів). Народня школа (1923/24).
- Чабарівка** (пов. Копичинці). — Народня школа (1923/24).
- Черче** (пов. Рогатин). — Приготовчі курси до гімназії.
- Чортків.** — Розвояєва гімназія (1912). Збірні лекції. Бурса (1905).
- Шешори** (пов. Косів). — Збірні лекції.
- Шаснівка** (пов. Збараж). — Народня школа (1908).
- Щирець** (пов. Львів). — Бурса (1905).
- Яблонів** (пов. Копичинці). — Збірні лекції.
- Яворів.** — Розвояєва гімназія (1908). Матуральні семінарійні курси (1919/20). Бурса (1911).
- Ярослав.** — Бурса (1908).
- Ясенів** (пов. Броди). — Приготовчі курси до гімназії (1909).

*

*

*

Тут не вчислені численні курси неграмотних та діточі бібліотеки.

Український Народі!

Кожний нарід мусить берегти своє основне право на виховання своєї молоді відповідно до своїх теперішніх і майбутніх потреб. — Без повного користування цим правом занепад нації неминучий. Бо хто сповнить завдання нації, якщо не стане тих, для яких найвища мета нації це ненарушена святість, провідна зоря їхнього життя?

Пятьдесят літ пригадує „Рідна Школа“ це право й обов'язок українській нації. Пів століття об'єднує „Рідна Школа“ під своїм прапором найширші народні маси. Вже три покоління рідношкільних діячів трудяться, щоби українська нація росла й кріпшала; щоби її члени задивлені в найсвітліші хвилини української минувшини, памятаючи про те все, що зустрічало український нарід на його історичному шляху, йшли послідовно й неупинно вперед.

Серед темряви, байдужности й зневіри, серед захоплюючих хвиль, а дуже часто серед незвичайно важких умовин — складено за 50 літ безліч жертв і витрачено чимало труду всього громадянства для здійснення рідношкільної ідеї, основаної на високих засадах християнської етики й моралі.

Вислідом цих збірних зусиль останніх поколінь стало те гаряче бажання національної школи, що примушує народню масу до жертв за здобуття цього основного права.

Вислідом цих збірних зусиль останніх поколінь є сотні існуючих і колишніх шкіл та виховних заведень, які протягом довгого віку створила „Рідна Школа“, даючи знання масам української молоді та підносячи культурний рівень нації.

Вислідом цих зусиль є многотисячне число молоді вихованої в національному дусі, любові до своєї Церкви й свого Народу.

Пятьдесять літ праці завершує Товариство „Рідна Школа“. — З гордістю глядить на свій тепер пройдений шлях. Богата досвідом, загартована важкими ударами — збирається в новому пів-столітті перевести широкі й важкі завдання. Вже ювілейний рік мусить дати товчок до здвигнення у Львові будинку для промислових шкіл. У тому році мусить повстати основний фонд, який дав би Товариству Змогу не зупинюватися посеред праці. В ювілейному році мусить кожна закутина української землі під Польщею піднести клич: хочемо для наших дітей рідної школи. — В тому році мусить кожна українська оселя й кожна українська одиниця звеличати мозольну працю останніх поколінь над національним вихованням. Кожне з них мусить і по своїм силам причинитися до створення кріпкої матеріяльної основи для „Рідної Школи“, якої завданням є виховати моральну, сміливу, сильну й практичну молодь з любов'ю та пошаною до праці.

Оцим проголошуємо 1931 рік,

РІК П'ЯТЬДЕСЯТЬЛІТТЯ „РІДНОЇ ШКОЛИ“

Ю В І Л Е Й Н И М Р О К О М

Нехай у цей ювілейний рік стануть при „Рідній Школі“ думкою й ділом усі ті, що мріють про інший, кращий час.

Нехай у цей ювілейний рік зникнуть перед порогом „Рідної Школи“ всі ті ріжниці, які нас ділять.

Нехай нас усіх злучить як Українці в докола великих завдань для національної майбутности — „Рідна Школа“.

ГОЛОВНА УПРАВА „РІДНОЇ ШКОЛИ“

Ілля Кокорудз, голова, **Д-р Мирон Коновалець**, секр.
о. Олекса Базюк, І. містоголова, Михайло Яворський,
ІІ. містоголова, д-р Кость Кисілевський, скарбник, Никифор Даниш, Володимир Децикевич, Августин Домбровський, Іван Загульський, д-р Осип Залужний, Іван Корчинський, Володимир Кузьмович, Теодор Мартинець, о. Василь Навроцький, Степан Похмурський, Михайло Струтинський, Неонілла Селезінкова, Софія Федорчакова.

- † Андрей, Митрополит.
- † Григорій Хомишин, Єпископ Станиславівський.
- † Йосафат Коциловський, Єпископ Перемиський.
- † Никита, Єпископ Патарський.
- † Григорій Лакота, Єпископ Помічник Перемиський.
- † Іван, Єпископ Помічник Львівський.
- † Іван Лятишевський, Єпископ Пом. Станиславівський.

*

Юліян Романчук,

ЧЛЕНИ-ОСНОВНИКИ:

**Роман Заклинський, емер. проф.,
о. Александер Стефанович, емер. проф.**

*

УКРАЇНСЬКА ПАРЛЯМЕНТАРНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ:

Голова: Д-р Антін Горбачевський, сенатор, Секретар: Дмитро Великанович, посол, Д-р Володимир Загайкевич, посол, Михайло Галущинський, посол, Остап Луцький, посол, Д-р Степан Баран, посол, Сергій Хруцький, посол, Гриць Тершаковець, посол.

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. Т. ШЕВЧЕНКА:

Голова: Д-р Кирило Студинський, заст. гол.: Д-р Вол. Левицький, Д-р Мирон Кордуба.

ПРОСВІТА:

За голову: Д-р Іван Брик, заст. секр.: С. Маг'ялєс.

РЕВІЗИЙНИЙ СОЮЗ УКРАЇНСЬКИХ КООПЕРАТИВ:

посол Остап Луцький, директор, Іван Филипович, директор.

СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР:

Голова: о. Тит Войнаровський, Секретар: інж. Андрій Палій.

ЦЕНТРОБАНК:

Д-р Кость Левицький, Омелян Саєвич.

ЦЕНТРОСОЮЗ:

Юліян Шепарович, директор, інж. М. Творидло, директор.

НАРОДНЯ ТОРГОВЛЯ:

Микола Заячківський, директор, Д-р Бариляк, директор.

СОЮЗ УКРАЇНОК:

Голова: посол Мілена Рудницька, секретар: Надія Макарушкова.

БАНДУРИСТ:

Голова: Богдан Рак, Секретар: Сид. Гарасимович.

БОГОСЛОВСЬКЕ НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО:

о. проф. Д-р Йосиф Сліпий.

БОЯН:

Голова: Микола Гуменний, Секретар: Оксана Левицька.

БУДУЧНІСТЬ:

Голова: Евстахія Тишинська, Секретар: Ольга Гладилевич.

ВІДРОДЖЕННЯ:

Голова: Д-р Іван Раковський, Секретар: Д-р Софія Парфанович.

ВЗАІМНА ПОМІЧ:

За голову: Михайло Таранько, Андрій Зелений, директор.

ДНІСТЕР

Володимир Децикевич, президент, Ярослав Колтунюк, директор.

ЗОРЯ:

Голова: Степан Гевак, Секретар: Іван Ковалишин.

„КАРПАТІЯ“ — Т-ВО ОБЕЗПЕЧЕНЬ НА ЖИТТЯ І РЕНТИ:

Бронислав Янів, Ярослав Колтунюк.

ЛУГ:

Голова: Д-р Роман Дашкевич, За секр.: Іванна Мамчаківна.

МАРІЙСЬКЕ ТОВАРИСТВО МОЛОДІ:

Голова: о. Д-р Йосафат Маркевич, Заст. гол. о. Д-р Іван Фіголь.
о. сов. Леонід Лужницький.

МАСЛОСОЮЗ:

Інж. Андрій Мудрик, директор, Інж. Андрій Палій, директор.

МЕДИЧНА ГРОМАДА:

Голова: В. Врецьона, Секретар: Остап Воронка.

МІЩАНСЬКЕ БРАЦТВО:

Голова: Теодор Голян, Секретар: Гладкий.

МОЛОДА ГРОМАДА:

Семен Український, Д-р Володимир Гнатевич.

МУЗИЧНЕ ТОВАРИСТВО ІМ. М. ЛИСЕНКА:

Голова: М. Дрималик, Секретар: Іляріон Гриневецький.

„СИЛА“ — Т-ВО ЗАРІБНИКІВ:

Голова: о. А. Каштанюк, Секретар: Іван Козицький.

СОКІЛ:

За голову: Евстахій Стеблецький, Справник: Степан Корецький.

СОЮЗ АДВОКАТІВ:

Голова: Д-р Кость Левицький, За секретаря: Д-р Мих. Волошин.

СОЮЗ КУПЦІВ:

Голова: Гр. Гануляк, Секретар: Орест Радловський.

СОЮЗ УКРАЇНСЬКИХ ПРИВАТНИХ СЛУЖБОВИКІВ:

За Голову: Д-р Яр. Олексин, Секретар: Д-р М. Матюшенко.

ТОВАРИСТВО ОХОРОНИ МОГИЛ:

Голова: Д-р Павло Кривуцький, Секретар: Алекс. Карпінський.

Т-ВО УКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТІВ ПОЛІТЕХНІКИ „ОСНОВА“:

Голова: Микола Париняк, Секретар: Степан Мілянич.

УКРАЇНСЬКЕ ГІГІЄНИЧНЕ ТОВАРИСТВО:

Голова: Д-р Маріян Панчишин, Секретар: Іван Борим.

УКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО ДОПОМОГИ ІНВАЛІДАМ:

М. голова: Д-р І. Гижа, Секретар: М. Брилинський.

УКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО „ЗАХОРОНКА“:

Голова: Олена Гординська, Секретар: Стефанія Филиповичева.

УКРАЇНСЬКЕ КРАЄВЕ ТОВАРИСТВО ОХОРОНИ ДІТЕЙ

І ОПІКИ НАД МОЛОДЮ:

Голова: Модест Каратницький, Секретар: Роман Мармаш.

УКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО ЛІКАРІВ:

Голова: Д-р Максим Музика, Секретар: Д-р Остап Прийма.

УКРАЇНСЬКЕ ТЕХНІЧНЕ ТОВАРИСТВО:

Голова: інж. Євген Нагірний, Секретар: інж. Дем. Пеленський.

УЧИТЕЛЬСЬКА ГРОМАДА:

Голова: Вол. Радзикович; Секретар: Д-р О. Степанів-Дашкевичева.

ПРЕДСТАВНИКИ ПОВІТОВИХ КРУЖКІВ „РІДНОЇ ШКОЛИ“:

Бережани — Д-р Володимир Бемко, **Бібрка** — Д-р Ярослав Дудикевич, **Ходорів** — Олександр Саяк, **Богородчани** — о. Кость Білинський, **Солотвина** — Ольга Чорненкова, **Борщів** — Петро Гораль, **Броди** — Гнат Панас, **Бучач** — Д-р Михайло Гринів, **Мо-**

настириська — о. Любомир Білинський, **Городенка** — о. Василь Комаринський, **Городок** — о. Епіфаній Роздольський, декан, **Доброміль** — Теодозій Будзиновський, **Долина** — Д-р Олександр Дереш, **Дрогобич** — Д-р Віктор Пацлавський, **Жидачів** — о. Михайло Хавлюк, **Жовква** — Д-р Іван Романків, **Мости великі** — Д-р Іван Малко, **Заліщики** — Рожа Будзинська, **Тлусте** — Д-р Іван Гумецький, **Збараж** — Д-р Володимир Гамаль, **Зборів** — Д-р Василь Душенчук, **Золочів** — Д-р Осип Залужний, **Калуш** — Олександр Дідицький, реєнт, **Войнилів** — о. Софрон Івантишин, **Камінка Стр.** — о. Михайло Цегельський, шамбелян, **Буськ** — о. Сильвестер Калиневич, совітник, **Коломия** — Д-р Іван Чернявський, **Копичинці** — Василь Шмата, **Гусятин** — о. Теодор Раченко, **Косів** — Д-р Маріян Гардецький, **Краків** — о. Павло Хрущ, **Львів** — Михайло Бадлюк, **Ліско** — о. Юліян Шуплат, **Устріки долішні** — о. Михайло Жарський, декан, **Любачів** — о. Михайло Гірняк, **Мостиська** — інж. Микола Бурій, **Судова Вишня** — о. Степан Крупський, **Надвірна** — Д-р Іван Саноцький, **Делятин** — Д-р Осип Левицький, **Перемишль** — Теодор Гоза, **Перемишляни** — Д-р Франц Свістель, **Печеніжин** — Осип Андрійович, **Підгайці** — Андрій Когут, **Рава Руська** — о. Антін Твердохліб, **Угнів** — Володимир Петришин, **Радехів** — Д-р Ярослав Селезінка, **Рогатин** — о. Іван Щербанюк, декан, **Рудки** — о. Юрій Кміт, **Самбір** — Д-р Микола Галушинський, **Лука** — Петро Луцький, **Скалат** — о. Антін Онуферко, совітник, **Грималів** — о. дек. Іван Іванчук, **Сколе** — Д-р Степан Булак, **Снятин** — о. проф. Йосиф Проць, **Сокаль** — Д-р Лев Хоминський, **Белз** — Василь Чернецький, **Станиславів** — Д-р Іван Волянський, **Галич** — о. Василь Чопей, **Старий Самбір** — Осип Білобрам, **Хирів** — Клим Лешега, **Стрий** — о. Роман Височанський, **Сянік** — Степан Ваньчицький, **Теребовля** — Павло Чайківський, **Тернопіль** — Д-р Степан Брикович, **Товмач** — о. Зеновій Кисілевський, **Турка н. Стр.** — Євгенія Городиська, **Чортків** — Д-р Михайло Росляк, **Яворів** — Д-р Михайло Фільц, **Ярослав** — о. Кипріян Хотинецький, шамбелян.

Замітка: Єпископ Григорій Хомишин підписав цей маніфест з такою допискою: „Підписую з тим застереженням, що в „Рідній Школі“ буде запевнений вплив католицькій Церкві”. — Єпископи: Йосафат Коциловський та Іван Лятишевський, покликаючися на дописку єпископа Хомишина, дали свої підписи із заміткою: „Підписую зі застереженням як висше“.

Всі інші підписи без ніяких заміток.

З М І С Т :

Стор.

I.

Умови народження „Рідної Школи”	3
---	---

II.

1881—1906.

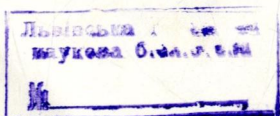
Шукання шляху	14
Шкільна діяльність	20
Матеріальні справи вчительства	26
Допомоговий фонд	28
„Взаїмна Поміч”	30
Бурси й інститути	32
Інститут св. Николая	32
Бурса Р. Т. П. при вул. Вірменській ч. 2	35
Селянська бурса у Львові	39
Бурси на провінції	39
„Рідна Школа” й жіноцтво	41
Заходи коло розбудження жіноцтва	41
Дівочий інститут	43
Перші приватні школи	46
Дівоча виділова школа ім. Т. Шевченка у Львові	46
Дівоча вчительська семінарія у Львові	52
Школа вправ	56
Організаційні умовини й висліди	57
Загальний огляд 25-ліття „Рідної Школи”	65

III.

1907—1914.

Засоби діяльності	78
Філії Р. Т. П.	78
„Учитель”	83
„Дзвінок”	92
Зміна статута 1912 р.	95
Українське Педагогічне Товариство	95
Шкільна й освітньо-виховна діяльність	99

	Стор
„Підприємства“	109
Объяви жертвенности	112
Бурса ім. Кард. Сембратовича у Львові	119
Філія бурси ім. Кард. Сембратовича	122
Придбані нерухомости у Львові	124
„Рідна Школа“ і Краєвий Шкільний Союз	128
Творення середніх шкіл	128
Відки пішла назва „Рідна Школа“	139
Педагогічний музей	143
IV.	
1914—1919.	
Час світової війни	146
V.	
Повоєнний час	153
У. П. Т-во національною владою українського приват- ного шкільництва	153
Відбудова втрат на полі приватного шкільництва	158
Організаційні умови в повоєнному часі	164
Шкільна діяльність	171
Народні й середні школи	171
Промислове шкільництво	180
Дошкільне виховання	185
Захоронки	185
Діточі садки	189
Книгарня „Рідної Школи“	192
Видавництво	194
Оборона шкільництва	201
VI.	
Загальні справи	204
Взаємини „Рідної Школи“ з українською еміграцією	204
Взаємини „Р. Школи“ із земляками поза Галичиною	210
Провід і праця	217
Жертвенність українського громадянства	224
Майно „Рідної Школи“	237
VII.	
Висновки	243
Перегляд місцевостей	256
Ювілейний маніфест	262

ЗАУВАЖЕНІ ПОХИБКИ Й ПРОПУСКИ.

Стор. 24, 16-ий рядок згори — замість „щоб“ має бути „що“.

Стор. 208 (у підписі під ілюстрацією) 4-ий рядок згори — замість „правв“ має бути „право“.

Тамже кінець 2-го рядка здолу — замість „Шайка“ має бути „Шапка“.

Стор. 232 (між повоєнними добродіями „Рідної Школи“) пропущено:

Бучацький Володимир згл. Олександра полишили „Рідній Школі“ своє домашнє уладження на загальну вартість 90.000 австрійських корон, яке на жаль розкрали в часі окупації Дрогобича. Осталі 21 предметів дорогоцінностей перевезено до Львова й продано за 534.000 польських марок. (За ці гроші купили російські рублі, які тепер не мають ніякої вартости). — Про цю справу гл. примітку на стор. 163 цієї книжки.

ЗАДАЧАМИ КОММУНИСТИЧЕСКОГО ПАРТИИ

Вопросы, которые стоят перед партией, являются самыми сложными. Это связано с тем, что партия должна решить задачи, которые поставлены перед ней в условиях, когда она находится в состоянии борьбы с врагами. Это требует от партии высокой степени организованности и дисциплины. Партия должна быть готова к любым трудностям, которые могут возникнуть на ее пути. Она должна быть способна к самокритике и к исправлению своих ошибок. Только так партия сможет выполнить свои задачи и достичь своих целей.

8,10 (1986)

5738

5738

PL

4